МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Іллящук Денис Георгійович

УДК 343.163:343.132(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д.Г. Іллящук**

Науковий керівник: **Тарасенко Олександр Сергійович**,
кандидат юридичних наук

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Іллящук Д.Г. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2024.

Дисертацію присвячено теоретичному дослідженню проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи в умовах реалізації нині чинного кримінального процесуального законодавства, в якому сформульовані висновки, що дозволяють вирішити низку праксеологічних задач, пов’язаних із реалізацією прокурором його повноважень на стадії досудового розслідування.

У роботі аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи у досудовому розслідуванні носить характер наглядової у формі процесуального керівництва спрямовану на реалізацію правозахисної функції держави шляхом: забезпечення верховенства права; виконання законів органом, який здійснює досудове розслідування; охорони та захисту прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що відповідає нормативному змісту п. 2 ст. 131-1 Конституції України.

Встановлено, що прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», наділений процесуальними повноваженнями та виконує їх з метою забезпечення виконання функцій держави й завдань кримінального провадження, застосування Закону України про кримінальну відповідальність.

Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням охарактеризовано

як самостійну процесуальну наглядову діяльність за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (виконанням ним повноважень процесуального керівника), спрямовану на створення необхідних умов (забезпечення) для здійснення прав і свобод особи шляхом сприяння реалізації, охорони (запобігання правопорушенням), захист та відновлення у разі їх порушення при проведенні процесуальних дій в рамках кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень; поняття заходів забезпечення кримінального провадження як передбачені та визначені Кримінальним процесуальним кодексом України засоби примусу, які спрямовані на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України), застосовуються уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення (слідчий, прокурор, суддя) відповідно визначеному порядку до особи з покладенням на неї певних обов'язків шляхом обмеженням прав і свобод.

Виокремлені обов'язки прокурора на початку досудового розслідування в частині забезпечення прав і законних інтересів його учасників: а) розпочати досудове розслідування; б) здійснити нагляд за виконанням обов'язків та вжитими першочерговими заходами до встановлення події кримінального правопорушення дізнавачаем, слідчим або детективом; в) закрити безпідставно розпочате досудове розслідування; г) забезпечити та сприяти проведенню усіх першочергових процесуальних дій, спрямованих на встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення; д) зібрати відносно встановленої особи-правопорушника достатніх доказів для підозри відповідно до порядку гл. 22 Кримінального процесуального кодексу України.

Надано уніфіковане поняття повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях як додаткової спеціальної гарантії захисту особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, репресії, відновлення порушеного права тощо, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом складання або підписання повідомлення та

роз'яснення його суті, спрямування подальшого ходу кримінального провадження, покладення обов'язку не допустити порушень закону під час обрання запобіжних заходів, проведення процесуальних дій.

Доведено, що розширення переліку кримінальних правопорушень та суб'єктів, до яких може бути застосований безальтернативний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є прямим порушенням презумпції невинуватості особи (ч. 6 ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України), а тому такий запобіжний захід може бути виправданий, якщо існують реальні ознаки загрози національній безпеці й вчинені військовослужбовцем, у зв'язку з чим запропоновані зміни до ч. 8 ст. 176 КПК України.

Розкрито механізм реалізації кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час збирання доказів в умовах реформування кримінального процесуального законодавства, який спрямований на реалізацію функції процесуального керівництва, всебічне, повне і неупереджене дослідження усіх обставин кримінального провадження з гарантуванням забезпечення прав учасників кримінального провадження: слідчі (розшукові) дії – уповноваженні особи на їх проведення – забезпечення прав учасників – кримінальна процесуальна діяльність.

Доведено, що при визначенні допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий (більшість негласних слідчих (розшукових) дій проводиться виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів – ч. 2 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України), в кожному конкретному випадку прокурору необхідно детально вивчати всі матеріали кримінального провадження на предмет об'єктивної можливості визначення правильної кваліфікації кримінального правопорушення перед початком проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також у разі отримання нових доказів у ході проведених негласних слідчих (розшукових) дій, які вказують на інший склад кримінального правопорушення. Тому у судовому порядку не можна однозначно визнавати

докази, отримані в результаті негласних слідчих (розшукових) дій, недопустимими на підставі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий.

Ключові слова: прокурор, права особи, кримінальна процесуальна діяльність, прокурорський нагляд, процесуальне керівництво, кримінальне провадження, повідомлення про підозру, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

ABSTRACT

Illiashchuk D.G. Criminal procedural activity of the prosecutor in ensuring the rights of a person at the pre-trial investigation stage. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of candidate of legal sciences on specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic examination; operational search activity. – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2024.

The dissertation is devoted to the theoretical study of the problems of the prosecutor's criminal procedural activity in ensuring the rights of the individual under the implementation conditions of the currently valid criminal procedural legislation in which conclusions that allow solving a number of praxeological problems related to the prosecutor's implementation of his powers at the pre-trial investigation stage have been formulated.

The work argues that the prosecutor's criminal procedural activity in ensuring the person’s rights in a pre-trial investigation is supervisory in the form of procedural guidance aimed at implementing the human rights function of the state by ensuring: the rule of law; laws enforcement by the body that conducts pre-trial investigation; rights protection, participants’ freedoms and legitimate interests in criminal proceeding; ensuring a quick, complete and impartial investigation which corresponds to the regulatory content of section 2, Article 131-1 of the Constitution of Ukraine.

It has been established that the organization of a pre-trial investigation is a prosecutor’s procedural activity related to his performance as the head of the prosecutor's office and a higher-level prosecutor of the powers provided for by this Code from the moment entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pretrial Investigations and closing criminal proceedings, or sending an indictment to the court. As well as petitions for the application of coercive measures of a medical or educational nature, for the person’s release from criminal responsibility, or the criminal proceedings closing; prosecutor is a person who holds

the position provided for in Article 15 of the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" and acts within the limits of his powers in order to ensure the state functions performance, the application of the Law of Ukraine on criminal responsibility and the performance of tasks of criminal proceeding.

Procedural management of a pre-trial investigation is characterized as an independent procedural supervisory activity of the laws observance during the conduct of a pre-trial investigation in the procedural management form (exercising the powers of a procedural manager). It is aimed at creating the necessary conditions for the exercise of the person's rights and freedoms by promoting the implementation, protection (prevention of offenses), preservation and restoration in case of their violation during procedural actions within the criminal proceedings framework. Ensuring the adoption of legal and impartial procedural decision; the notion of measures to ensure criminal proceedings as provided for and defined by the Criminal Procedure Code of Ukraine means of coercion which are aimed at fulfilling the tasks of criminal proceedings (Article 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine), applied by authorized entities of the prosecution party in accordance with the established procedure to a person with certain obligations imposed on him by restricting the rights and freedoms.

The prosecutor's duties at the beginning of the pre-trial investigation in terms of ensuring the rights and legitimate interests of its participants have been outlined: a) start a pre-trial investigation; b) supervise the performance of duties and the primary measures taken before establishing the event of a criminal offense by the inquirer, investigator or detective; c) close the pre-trial investigation that was started without grounds; d) ensure and facilitate the implementation of all priority procedural actions aimed at establishing a person guilty of a criminal offense; e) collect sufficient evidence for suspicion in relation to the established person-offender in accordance with the procedure of Chapter 22 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

A unified concept of notification suspicion in criminal proceedings as an additional special protection guarantee of a person against unjustified criminal prosecution, repression, restoration of the violated right etc. has been provided, which

establishes an exhaustive list of subjects who have the right to report suspicion of a criminal offense by drawing up or signing the notice and clarifying its essence, directing the further course of the criminal proceedings, imposing the obligation to prevent law violations during the selection of preventive measures for procedural actions.

It has been proven that the expansion of the list of criminal offenses and subjects to which non-alternative preventive measures in the form of detention can be applied is a direct violation of the presumption of a person's innocence (Part 6 of Article 176 of the Criminal Procedural Code of Ukraine), thus, such a preventive measure can be justified if there are real signs of a threat to national security, and committed by a serviceman, in connection with which changes are proposed to Part 8 of Article 176 of the Criminal Procedural Code of Ukraine.

The implementation mechanism of the prosecutor's criminal procedural activities during the collection of evidence in the context of criminal procedural legislation reform has been disclosed which is aimed at the implementation of the procedural management function, a comprehensive, complete and impartial investigation of all circumstances of criminal proceedings with a guarantee of the participants' rights ensuring in criminal proceedings, as well as investigative (search) actions - persons authorized to conduct them - ensuring the rights of participants - criminal procedural activity.

It has been proven that while determining the admissibility of evidence obtained as a result of secret investigative (search) actions in the change event the qualification of the crime to a less serious one (the majority of secret investigative actions are carried out exclusively in criminal proceedings regarding serious or especially serious crimes - Part 2 of Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). In each specific case, the prosecutor must study in detail all the materials of the criminal proceedings for the objective possibility of determining the criminal offence correct qualification before initiating covert investigative (search) actions, as well as in case of obtaining new evidence during the conducted secret investigative (research) actions which indicate a different composition of the criminal offense.

Therefore, the court cannot unequivocally recognize the evidence obtained as a result of secret investigative (search) actions as inadmissible on the basis of changing the crime qualification to a less serious one.

Key words: prosecutor, individual rights, criminal procedural activity, prosecutor's supervision, procedural management, criminal proceedings, notification of suspicion, measures to ensure criminal proceedings, investigative (search) actions, covert investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Іллящук Д.Г. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 423-427. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/102.pdf.

2. Іллящук Д.Г. Особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи у кримінальному провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 3 (77). С. 211-217.

3. Іллящук Д.Г. Особливості кримінальної процесуальної регламентації діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи на початку досудового розслідування. *Право та державне управління.* 2022. № 3. С. 358-364.

4. Іллящук Д.Г., Бруссо К.М. Реалізація функції процесуального керівництва щодо забезпечення прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Правові новели.* 2023. № 21. С. 172-179. (*Особистий внесок здобувача:* визначення допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий).

5. Іллящук Д. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2023. № 3 (55). С. 278-283.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Іллящук Д.Г. Правова регламентація забезпечення прав особи прокурором під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 вересня 2019 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 35-38.

7. Іллящук Д.Г. Окремі питання участі прокурора при повідомленні особі про підозру. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 травня 2020 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 111-113.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 14

ВСТУП 15

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ 25

1.1. Стан наукового розроблення проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи 25

1.2. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України 44

1.3. Процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні 62

Висновки до розділу 1 80

РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ 84

2.1. Особливості кримінальної процесуальної регламентації діяльності прокурора на початку досудового розслідування 84

2.2. Участь прокурора при повідомленні особі про підозру 102

2.3 Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження 121

Висновки до розділу 2 139

РОЗДІЛ 3 ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПРОКУРОРОМ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 143

3.1. Правова регламентація забезпечення прав особи прокурором під час проведення слідчих (розшукових) дій 143

3.2. Реалізація функції процесуального керівництва при проведенні негласних

слідчих (розшукових) дій 161
Висновки до розділу 3 177
ВИСНОВКИ 181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 187
ДОДАТКИ 211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

гл.	глава
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський Суд з прав людини
ЗЗКП	заходи забезпечення кримінального провадження
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СРД	слідчі (розшукові) дії
ст.	стаття

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Євроінтеграційний курс України зумовив впровадження дієвих реформ, імплементацію міжнародних стандартів, необхідність повноцінної та дієвої трансформації системи кримінальної юстиції. У такому реформуванні окремою складовою є кримінальне процесуальне законодавство, яке ґрунтується на міжнародних стандартах прав людини. Оновлення парадигми кримінального провадження та її праксеологічне впровадження пов'язані із прийняттям чинного нині Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у 2012 році та Закону України «Про прокуратуру» у 2014 році.

На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства можна з упевненістю наголосити на відповідності правового статусу прокуратури України міжнародним стандартам та європейським рекомендаціям в частині здійснення таким суб'єктом сторони обвинувачення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36 КПК України). Однак, запровадження прогресивної моделі кримінального судочинства ще не досягло стабільності та єдності підходів в частині забезпечення прав учасників кримінального провадження. Однією із причин цього є недосконалість та нестабільність правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності, яке постійно зазнає змін і доповнень, а новелізація правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності прокурора не завжди є обґрунтованою і такою, що спрямована на вирішення завдань кримінального судочинства, що підтверджується такими статистичними даними: у 2022 р. із 1545 звернень про 3628 порушення прав і свобод людини у ході досудового розслідування, що надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 597 – скарги на розумні строки здійснення досудового розслідування; 68 – незаконне закриття кримінального провадження; 1003 – порушення прав працівниками правоохоронних органів; 153 – порушення права на реєстрацію заяв і

повідомлень про кримінальні правопорушення в ЄРДР тощо[1].

Особливо гостро проблематика діяльності суб'єктів кримінального провадження постає в умовах сучасних викликів, а окреслені вище тенденції негативно позначаються на ефективності та дієвості кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав учасників, забезпеченні верховенства права і законності у кримінальному провадженні, а враховуючи його визначальне значення для формування та підтримання майбутнього публічного обвинувачення в суді, то й на ефективності всієї діяльності в кримінальному процесі й можливості здійснення правосуддя.

Кримінальні процесуальні функції прокурора у досудовому розслідуванні досліджувалися у наукових працях таких вчених, як: Ю. П. Аленін, А. П. Бегма, Т. В. Варфоломеєва, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, В. О. Гринюк, Ю. М. Грошевий, А. Я. Дубинський, В. С. Зеленецький, О. В. Капліна, А. О. Козаченко, М. В. Косюта, І. С. Курбатова, О. П. Кучинська, А. В. Лапкін, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов, Є. Д. Лук'янчиков, С. С. Мирошниченко, М. М. Михеєнко, Г. В. Мовчан, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, І. В. Рогатюк, М. В. Руденко, Г. П. Середа, О. С. Старенький, О. С. Тарасенко, О. Ю. Татаров, О. М. Толочко, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, О. Г. Шило, Д. О. Шумейко, М. Є. Шумило, В. М. Юрчишин, О. Г. Яновська та ін.

Зазначені та інші науковці зробили вагомий внесок у розроблення досліджуваної проблематики. Водночас реалії дотримання прав учасників у ході кримінального провадження в умовах воєнного стану засвідчують негативні тенденції, що зумовлює зміну парадигми кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування. Невирішеними залишаються питання щодо: нормативно-правового забезпечення організації діяльності прокуратури стосовно забезпечення прав особи у

[1] Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf

досудовому розслідуванні; особливостей кримінального процесуального порядку участі такого суб'єкта у досудовому розслідуванні, а також процесуальної діяльності прокурора під час проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД).

Вказані чинники обумовили вибір теми дисертаційної роботи та свідчать про її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано з урахуванням Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023); Стратегії розвитку прокуратури на 2021–2023 роки (наказ Генерального прокурора від 16 жовтня 2020 р. № 489); Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), а також згідно з тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ «Організаційні, правові та тактичні засади протидії організованій злочинній діяльності» (0123U104250).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Донецького юридичного інституту МВС України (протокол засідання від 27.08.2014 р. № 17).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розробка теоретичних положень щодо кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування, а також обґрунтування пропозицій стосовно удосконалення правового регулювання такої діяльності.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

– розкрити стан наукової розробленості кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи;

– визначити права особи в контексті розвитку кримінального судочинства

України;

– надати функціональну характеристику процесуальному статусу прокурора у кримінальному провадженні;

– визначити особливості кримінальної процесуальної регламентації діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи на початку досудового розслідування;

– розкрити зміст забезпечення прав особи прокурором при повідомленні особі про підозру;

– виявити складнощі в організаційному забезпеченні, правовій регламентації та практиці здійснення кримінальної процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (далі – ЗЗКП);

– охарактеризувати особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи при проведенні СРД;

– сформулювати наукове бачення реалізації функції процесуального керівництва при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД).

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Предмет дослідження – кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, забезпечення наукового обґрунтування результатів дисертації використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовуються в юридичній науці. Зокрема, *діалектичний метод* використано з метою обґрунтування змісту правових категорій, їх елементів, а також визначення понятійно-категоріального апарату в контексті предмету дослідження (розділи 1–3); *історико-правовий* – під час характеристики розвитку наукових досліджень та нормативно-правової регламентації кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні (підрозділи 1.1, 1.3), а також прав особи в контексті розвитку

кримінального судочинства України (підрозділ 1.2). *Системний метод* сприяв структуризації роботи, з'ясуванню особливостей кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи на початку досудового розслідування (розділ 2), процесуального порядку здійснення СРД (підрозділ 3.1) та НСРД (підрозділ 3.2). *Формально-логічний метод використано* для аналізу забезпечення прав особи прокурором при повідомленні особі про підозру та під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження (підрозділи 2.2, 2.3). З використанням *соціологічного* та *статистичного методів* здійснено узагальнення результатів опитування респондентів, вивчення кримінальних проваджень й матеріалів практики органів кримінальної юстиції України та Європейського суду з прав людини (розділи 2–3).

Емпіричну базу дослідження становлять: офіційні статистичні відомості та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, МВС і Національної поліції України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також матеріали практики Європейського суду з прав людини; зведені дані вивчення 275 кримінальних проваджень, 110 ухвал слідчих суддів та інших судових рішень, внесених до ЄРДР за період 2015–2023 рр.; зведені дані опитування 230 прокурорів та 145 слідчих органів Національної поліції України у Дніпропетровській, Кіровоградській, Київській, Одеській областях; матеріали вивчення слідчої, прокурорської та судової практик, що сприяло всебічності, повноті та достовірності сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці в умовах реалізації нині чинного кримінального процесуального законодавства теоретичним дослідженням проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи, в якому сформульовані висновки, що дозволяють вирішити низку праксеологічних завдань, пов'язаних із реалізацією прокурором його повноважень на стадії досудового розслідування, зокрема:

вперше:

– аргументовано, що кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи у досудовому розслідуванні носить характер наглядової у формі процесуального керівництва й спрямована на реалізацію правозахисної функції держави шляхом: забезпечення верховенства права; виконання законів органом, який здійснює досудове розслідування; охорони та захисту прав учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, що відповідає нормативному змісту п. 2 частини першої ст. 131-1 Конституції України;

– виокремлені обов'язки прокурора на початку досудового розслідування в частині забезпечення прав і законних інтересів його учасників: а) розпочати досудове розслідування; б) здійснити нагляд за виконанням обов'язків та вжитими першочерговими заходами до встановлення події кримінального правопорушення дізнавачем, слідчим або детективом; в) закрити безпідставно розпочате досудове розслідування; г) забезпечити та сприяти проведенню усіх першочергових процесуальних дій, спрямованих на встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення; д) зібрати відносно встановленої особи-правопорушника достатні докази для підозри відповідно до порядку, визначеного гл. 22 КПК України;

– розкрито механізм реалізації кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час збирання доказів в умовах реформування кримінального процесуального законодавства, який спрямований на реалізацію функції процесуального керівництва, всебічне, повне і неупереджене дослідження усіх обставин кримінального провадження з гарантуванням забезпечення прав учасників кримінального провадження: СРД – уповноважені особи на їх проведення – забезпечення прав учасників – кримінальна процесуальна діяльність;

– доведено, що при визначенні допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий (більшість НСРД проводиться виключно у кримінальних провадженнях щодо

тяжких або особливо тяжких злочинів – ч. 2 ст. 246 КПК України), в кожному конкретному випадку прокурору необхідно детально вивчати всі матеріали кримінального провадження на предмет об'єктивної можливості визначення правильної кваліфікації кримінального правопорушення перед початком проведення НСРД, а також у разі отримання нових доказів у ході проведених НСРД, які вказують на інший склад кримінального правопорушення;

удосконалено положення щодо:

– унормування механізму діяльності прокурора за виявленим новим кримінальним правопорушенням в ході досудового розслідування шляхом обґрунтування пропозицій про доповнення КПК України новою статтею 214-1 «*Виявлення ознак нового кримінального правопорушення під час досудового розслідування»;*

– процедури здійснення повідомлення про підозру з урахуванням змісту статей 276–279 КПК України, а також відповідних законів, які комплексно визначають правову основу діяльності суб'єктів сторони обвинувачення в частині дотримання прав особи;

– обов'язку прокурора стосовно доведення того, що обшук «є заходом, пропорційним правомірній меті – втручанню в особисте і сімейне життя особи» з обґрунтуванням доповнення ст. 234 КПК України новими положеннями щодо встановлення обґрунтованості подання клопотання про обшук та визначення наслідків нез'явлення у судове засідання слідчого, дізнавача, прокурора (без поважних причин);

– унормування примусового проведення освідування в умовах воєнного стану в частині скасування вимоги щодо проведення примусового освідування виключно на підставі постанови прокурора із закріпленням натомість можливості проведення такої СРД самостійно слідчим з подальшим інформуванням прокурора протягом доби;

– реалізації функції процесуального керівництва при проведенні НСРД в частині використання їх результатів у доказуванні для обґрунтування повідомлення про підозру; як підстави для проведення інших процесуальних дій

з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих; для оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів у кримінальному провадженні, а також для підтвердження рішень, якими закінчується досудове розслідування (про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувального акту, клопотання про застосування заходів медичного або виховного характеру (ч. 2 ст. 283 КПК України);

дістало подальшого розвитку:

– осмислення принципів верховенства права та законності, які є не тільки визнанням основних прав людини, а й процедури їх додержання, забезпечення, можливості реалізації та захисту в кримінальному судочинстві, у зв'язку з чим запропоновані зміни та доповнення до ст. 129 Конституції України та ст. 1 Закону України «Про прокуратуру»;

– порядок дій прокурора щодо повідомлення про підозру, а також повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри, який включає такі етапи: встановлення підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України); складання письмового повідомлення про підозру чи надання згоди слідчому на складання такого процесуального документа (ч. 1 ст. 277 КПК України); вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України) та повідомлення підозрюваному про його права (ст. 42 КПК України); внесення прокурором даних до ЄРДР; зміна письмового повідомлення про підозру (ст. 279 КПК України); вирішення питань про можливість звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-287 КПК України); вирішення питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України);

– наукове обґрунтування повноважень прокурора під час застосування тримання під вартою в частині: самостійного ініціювання обрання, зміни чи його скасування шляхом подання клопотання слідчому судді, суду; погодження клопотання слідчого; участі у судовому розгляді клопотання; виконання ухвали

слідчого судді, суду; нагляду за виконанням запобіжного заходу; апеляційного оскарження рішень слідчого судді; скасування/зміни запобіжного заходу;

– теоретичні положення про роль прокурора у забезпеченні прав і свобод людини при проведенні НСРД, яка полягає в обов'язку виявляти факти незаконного обмеження конституційних прав особи, вживати заходів щодо відновлення таких прав і приймати рішення щодо повідомлення особи про проведення відносно неї НСРД, ініціювати, приймати рішення та доручати проведення НСРД, які обмежують конституційні права й свободи у виняткових випадках, забезпечувати законність дотримання конституційних прав особи при втручанні у приватне спілкування; забезпечувати законність дій, виходячи з кожного провадження індивідуально.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в:

– *науково-дослідній діяльності* – для проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 січня 2024 р.);

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України;

– *діяльності органів прокуратури та інших органів досудового розслідування* – для забезпечення прав особи суб'єктами сторони обвинувачення (прокурорами, слідчими), процесуального керівництва та удосконалення підходів щодо застосування кримінального процесуального законодавства на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень;

– *освітньому процесі* – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальний процес», підготовці лекцій і навчальний посібників з цієї дисципліни (акт впровадження Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 січня 2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані автором самостійно. Особистий внесок у публікацію, підготовлену у

співавторстві, вказано у списку праць, опублікованих за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи» (м. Львів, 20–21 вересня 2019 р.); «Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні» (м. Одеса, 8–9 травня 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 7 наукових працях, серед яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 2 тези у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (242 найменування на 24 сторінках) і чотирьох додатків на 16 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з них основного тексту – 172 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ В КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

1.1. Стан наукового розроблення проблем кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується засвоєнням світового досвіду у встановленні гармонійних відносин між особою та державою. Показником рівня розвитку суспільства і держави є реальне забезпечення прав і свобод людини. Україна сьогодні переживає особливий період своєї історії, зокрема відкриваються принципово нові горизонти її розвитку, незважаючи на воєнний стан, створюються позитивні засади для проведення системних реформ, що спрямовані на поглиблення демократії, інтеграції країни до Європейського Союзу. Однак, не дивлячись на позитивні здобутки у проведенні реформ в Україні, необхідно визнати, що головне стратегічне завдання – захист прав людини і громадянина залишається на часі, позаяк, в діяльності її інституцій сектору безпеки спостерігаються окремі розбіжності між проголошеними Конституцією України правами людини та фактичним станом їх реалізації. Інституції правопорядку й безпеки, покликані захищати права людини, однак діють недостатньо ефективно, що зумовлює розробку складових механізму охорони. Розв’язання означених проблем значною мірою залежить від якісної реалізації правоохоронної функції, зокрема від ефективної діяльності прокуратури України.

Відповідно до ст. 2 КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне

правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [100].

Як стверджує В. В. Юсубов: «…обов'язки правоохоронних органів України в галузі забезпечення прав людини є результатом тривалого процесу становлення норм міжнародного та національного законодавства, а також не менш тривалого та дискусійного процесу їх узгодження. Останнє положення повною мірою стосується рішень ЄСПЛ, оскільки Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (2006 р.), було визначено, що практика Європейського суду є джерелом українського права (ст. 17 Закону) [155], а розвиток українського суспільства в європейському просторі потребує радикального реформування в частині забезпечення прав і свобод громадян, які потребують захисту. Державні органи зобов'язані суворо дотримуватися їх реалізації й охорони…» [234].

У механізмі забезпечення прав людини у кримінальному судочинстві особливе місце посідає прокуратура, на яку Конституцією України покладено нагляд за додержанням законів [84]. Водночас, здійснювана в Україні судово-правова реформа спрямована на створення досудового розслідування, яке б забезпечувало людині максимум правових засобів для захисту її прав.

Конституція України 1996 року не віднесла прокуратуру до законодавчої, виконавчої або судової гілок державної влади, вона займала самостійне місце в системі державних органів [84]. На такий висновок наштовхувало те, що в Основному Законі статті, присвячені прокуратурі, було виділено в окремий розділ й навіть, із прийняттям 14 жовтня 2014 р. чинного Закону України «Про прокуратуру», питання щодо місця та ролі прокуратури України залишалося не вирішеним [77; 164]. Систему прокуратури України становлять: Офіс Генерального прокурора; обласні прокуратури; окружні прокуратури; Спеціалізована антикорупційна прокуратура [164]. На такий державний орган, покладено обов'язок організації та процесуальне керівництво досудовим

розслідуванням, від рівня якого залежить результативність діяльності інших суб'єктів сторони обвинувачення та захисту у кримінальному провадженні [158]. Водночас, відповідно до ст. 131-1 Конституції України прокуратура здійснює такі функції:

1) підтримання публічного обвинувачення в суді [84];

2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку [84];

3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [84].

Таким чином, за конституційно-правовим статусом прокуратура в Україні не належить до жодної з гілок влади й посідає чільне місце в державному механізмі України як орган, який здійснює нагляд за законністю та забезпечення притягнення до суду правопорушника. Така діяльність прокуратури, як стверджує В. Г. Гончаренко, завжди пов'язана з реалізацією контрольної функції [34, с. 312].

На сучасному етапі розвитку держави актуальним є забезпечення оптимальності функціонування системи органів прокуратури, позаяк враховуючи мету кримінального судочинства, прокурор зобов'язаний брати безпосередню участь у боротьбі зі злочинністю, використовуючи всі надані йому повноваження для протидії злочинності. Такий суб'єкт повинен забезпечити виявлення усіх кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне протиправне діяння, а також, підтримуючи перед судом державне обвинувачення, забезпечити справедливе покарання винних. Разом з тим прокурор повинен суворо стежити за тим, щоб жоден громадянин не піддавався незаконному та необґрунтованому притягненню до кримінальної відповідальності або іншому незаконному обмеженню в правах.

Після проголошення Україною незалежності вітчизняні наукові дослідження щодо діяльності прокурора у кримінальному провадженні отримали

окремий і самостійний від інших вектор свого розвитку. Разом з тим, наукові розробки у цій сфері проводилися у заданих ще в радянський період напрямах, однак у значно більшому обсязі, інтенсифікуючись в залежності від чергових етапів судово-правової реформи. Як свідчить аналіз наукових розвідок, діяльність органів прокуратури щодо здійснення вищезазначених функцій не обділена увагою науковців і практиків. Тут, варто наголосити, що однією з перших наукових робіт, за часів незалежності дослідження діяльності органів прокуратури стала праця В. М. Гусарова «Проблеми організації роботи міської (районної) прокуратури» (1995 р.), крім питань, що становлять предмет його дослідження, торкнувся й тих аспектів діяльності прокуратури, які пов'язані з реалізацією на практиці наглядової функції цього державного органу, що використано в ході нашого дослідження для вирішення завдань здійснення прокуратурою контролю за досудовим розслідуванням окремої категорії осіб [46].

Проблеми кримінальної процесуальної діяльності прокурора в різні часи були предметом наукового аналізу як на рівні фундаментальних монографічних праць, так і спеціальних досліджень таких учених як І. Й. Бойка, М. І. Бортуна, Є. П. Бурдоля, Г. А. Васильєва, В. В. Долежана, В. С. Кульчицького, В. М. Кравчука, В. Г. Клочкова, М. В. Косюти, О. Р. Михайленка, М. І. Мичка, І. І. Полякова, Р. В. Савуляка, В. В. Сухоноса, Б. Й. Тищика, Ю. С. Шемшученка, М. К. Якимчука, Н. М. Ярмиш та ін. Не вдаючись до аналізу діяльності прокурора за часів дії законодавства, що наразі втратило чинність, зупинимо увагу на дослідженнях в умовах чинності КПК України в контексті предмету розробки.

В умовах прийняття КПК України у 2012 р., першою науковою працею стала монографія О. Ю. Татарова «Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС)», яка дотично відноситься до теми нашого дисертаційного дослідження. У ній розглянуто найбільш суттєві теоретичні та прикладні проблеми діяльності слідчих, оперативних підрозділів та інших уповноважених осіб щодо реалізації положень КПК України на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень

як самостійно, так і у взаємодії між собою та з іншими суб'єктами кримінального судочинства, з унесенням пропозицій до чинного законодавства [198]. Визначено місце досудового провадження як невід'ємної складової (підсистеми) процесуальної діяльності у кримінальному судочинстві, що починається з приймання, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а завершується закриттям кримінального провадження або направленням в суд обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або звільнення особи від кримінальної відповідальності, полягає у здійснюваній в установленому порядку діяльності органу досудового розслідування, оперативних підрозділів та інших служб правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також охоплює правовідносини, що виникають з приводу цієї діяльності між сторонами кримінального провадження та іншими його учасниками [198].

Науковий доробок дослідження проблем участі прокурора у кримінальних провадженнях, розпочинаючи із практики дії чинного КПК України (2012 р.) та з часу затвердження Закону України «Про прокуратуру» (2014 р.), на рівні дисертацій досліджено не в повній мірі, що суттєво впливає на ефективність діяльності прокуратури за цим напрямом.

Відповідно до цього, на перші ролі виходять сучасні наукові розробки з означеної проблематики. У цьому контексті досить своєчасною та такою, що надає певні орієнтири щодо видозміни кримінальної процесуальної діяльності прокуратури, стали наукові розробки В. М. Юрчишина (2013, 2016 рр.), а саме – монографія «Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці» [233] та дисертація «Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика» [232], в яких автор провів структурно-функціональний аналіз повноважень прокурора у досудовому розслідуванні, проаналізував теорію та практику здійснення функцій прокурора у досудовому розслідуванні, розглянув правовідносини прокурора з іншими учасниками досудового розслідування тощо.

Звертає на себе увагу той факт, що у зазначених виданнях В. М. Юрчишин

здійснив комплексне та системне дослідження правових, теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних з виникненням і розвитком процесуальних функцій прокурора у досудовому розслідуванні, їх сутністю, призначенням, взаємозумовленістю, класифікацією та системним взаємозв'язком. Обґрунтовано, що діяльність прокурора у досудовому розслідуванні є багатофункціональною. Систему функцій прокурора, який у досудовому розслідуванні є представником суспільства й виконує загальнодержавну функцію запобігання, протидії та розслідування злочинів та діє на підставі засад змагальності, становлять: підготовка державного обвинувачення, нагляд за законністю, процесуальне керівництво, дисфункції та латентні функції [232].

Далі, спеціалізація наукових досліджень прокурорської діяльності у кримінальному провадженні, як і в радянський період, проходила за напрямами аналізу проблем: прокурорського нагляду за законністю досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення, що відповідало стадійності кримінального процесу й системі функцій прокуратури. Такі напрями наукових розробок розпадалися на більш дрібні, обумовлені обранням того чи іншого відносно відокремленого предмету дослідження.

Зокрема, у підручнику «Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» (2013 р.), відображено правові основи функціонування зазначеного нагляду як самостійного виду прокурорської діяльності та окреслено наукові підходи до визначення його сутності і специфічних ознак, а також визначено загальні та спеціальні наглядові повноваження прокурора, правові підстави прокурорського нагляду, а також тактику та методику його здійснення залежно від обмеження особистої свободи громадян [18].

Значну цінність для дослідження представляє також монографічне дослідження Ю. М. Дьоміна «Прокурорський нагляд в Україні на сучасному етапі» [51], в якому висвітлено питання історії становлення прокурорського нагляду в Україні, сучасні проблеми та перспективи його розвитку, засади і

основні напрями його здійснення з урахуванням оновлених функцій органів прокуратури та нової структури органів правопорядку; Є. М. Блажівського «Координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції» [85], в якому досліджується історичний розвиток координаційних повноважень прокуратури у сфері протидії корупції та організованій злочинності, розроблені наукові пропозиції щодо вдосконалення організаційних засад координації прокурором діяльності правоохоронних органів з метою забезпечення безпеки особи, суспільства та держави кримінально-правовими засобами.

Досить ґрунтовно висвітлені питання міжнародного співробітництва органів прокуратури під час кримінального провадження у посібнику «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [132], в якому розкрито поняття, сутність і форми міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, проаналізовано законодавство, що регулює процесуальні відносини органів прокуратури з інституціями іноземних держав у цій сфері; визначені основні проблеми міжнародного співробітництва та запропоновано шляхи їх вирішення з урахуванням світових та європейських тенденцій.

Далі, В. Г. Андрусяк у дисертації «Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження» (2015 р.), обґрунтував, що правозахисна функція є інтегрованим, напрямом діяльності прокуратури як інституту сучасної держави, а також сформовано таке її визначення: правозахисна функція прокуратури - це напрямок діяльності прокурорської системи, яке є інституціоналізованою формою правозахисної функції держави, і в рамках якого на підставі законодавства здійснюється захист прав, свобод і законних інтересів громадянина і суспільства. Використано парадигмальний підхід при дослідженні правозахисної функції сучасної демократичної держави і прокуратури як найважливішої ланки в її механізмові. Визначено, що нормативний аспект функціонування прокуратури є вираженням її генеральної правозахисної функції. Доведено, що здійснення прокуратурою

правозахисної функції базується на традиціях правового розвитку [4]. Здійснено порівняльне дослідження положень нового Закону України «Про прокуратуру», Закону України «Про прокуратуру» 1991 р. та нормативно-правових актів міжнародного характеру у сфері регламентації правозахисної діяльності прокуратури України [4].

У контексті загальних положень досудового розслідування варто згадати також й дослідження В. В. Павловського, в якому: «… початок досудового розслідування запропоновано розуміти як сукупність систематизованих процесуальних норм, що визначають форму та зміст процесуальної діяльності учасників кримінального провадження щодо виникнення кримінальних процесуальних відносин на підставі відносно встановлених фактів про вчинені кримінальні правопорушення. Основними критеріями оцінки ефективності здійснення прокурором повноважень у кримінальному провадженні визначено: своєчасне вжиття заходів щодо захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, поновлення порушених прав та інтересів, притягнення винуватих осіб до встановленої законом відповідальності, забезпечення повного відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди; виявлення причин вчинення кримінальних правопорушень і умов, що сприяли цьому, вжиття заходів до їх усунення; додержання законності при реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення; забезпечення достовірності обліку показників щодо стану злочинності та якості досудового розслідування; забезпечення додержання вимог закону щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення; своєчасне скасування незаконних процесуальних рішень у кримінальних провадженнях» [140].

У той же час, як стверджує О. А. Вакулік, прокурорський нагляд як важливий і невід’ємний інструмент запобігання порушенням законодавства під час досудового розслідування за чинним КПК України набув значно розширених

функцій і повноважень прокуратури, зокрема розповсюджується на діяльність органу досудового розслідування щодо приймання та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події. Зважаючи на досвід вітчизняної правозастосовної практики та доктринальне розуміння окремих видів процесуальної діяльності, підтверджено нетотожність нагляду за додержанням законів та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Тому концепція процесуального керівництва розслідуванням, закладена в КПК України, убачається недостатньо аргументованою. Прокурор має здійснювати нагляд за законністю досудового розслідування. Виконання ж ним функцій керівництва розслідуванням суттєво обмежує процесуальну самостійність слідчого щодо прийняття ним процесуальних рішень, знижуючи відповідальність керівника органу досудового розслідування за якість роботи підлеглих [23].

Методологічні засади вчення про кримінально-процесуальні функції прокуратури досліджено у роботах С. О. Жуваки [53], яка є одним із перших комплексних досліджень, в якому на основі всебічного опрацювання наукової літератури, вивчення нормативно-правових актів, раніше невідомих історико-правовій науці архівних документів і матеріалів та інших джерел, проведено історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України; І. В. Гловюк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016 р.) [31], в якій кримінально-процесуальну функцію: правосуддя визначено як обумовлену завданнями кримінального провадження напрямок діяльності суду в судовому провадженні щодо розгляду та вирішення кримінального позову, який реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі, регламентованій кримінальним процесуальним законодавством; прокурорського нагляду охарактеризовано як обумовлений завданнями кримінального провадження напрямок діяльності прокурора у досудовому провадженні, спрямований на всебічне, повне і неупереджене дослідження обставин кримінального провадження, скерування процесуальних дій та забезпечення дотримання вимог закону при провадженні

процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень, що реалізується за допомогою кримінально-процесуальних засобів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Для вирішення проблем реалізації функції сформульовано пропозиції про внесення змін та доповнень до ст. 36, 308 КПК України [31].

Особливої уваги заслуговує робота І. В. Рогатюка «Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні» (2016 р.) в якій здійснено аналіз генезису правового статусу прокурора як учасника досудового кримінального провадження, найбільш дискусійних теоретичних питань, що стосуються розуміння сутності, функціонального призначення його діяльності, її структурних елементів, а також співвідношення концептів прокурорського нагляду і процесуального керівництва досудовим розслідуванням Наголошено, що характеристику кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні складають внутрішні структурні елементи, а саме специфічна мета, завдання, дії та суб'єкт її здійснення. Монофункціональний підхід до характеристики функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора під час досудового розслідування, сутність якого полягає у здійсненні прокурором на цьому етапі кримінального провадження функції обвинувачення [175]. У зв'язку з цим, констатовано, що кримінальна процесуальна діяльність прокурора у досудовому розслідуванні спрямована на формування обвинувачення, яке після затвердження його в обвинувальному акті трансформується в публічне обвинувачення, що підтримується прокурором в суді [175]. Такі та інші засади кримінальної процесуальної діяльності прокурора на стадії досудового розслідування розглянуті І. В. Рогатюком у монографії «Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування» [178].

Також до цієї групи досліджень можна віднести кандидатські дисертації Д. М. Борзих, А. Ю. Гнатюка, І. В. Єни, Ю. В. Коробко, Н. В. Марчук, Д. М. Мірковця, О. В. Попович, К. С. Тіткова, М. В. Чорноусько, О. О. Шпака, причому більшість з них виконана в науковій парадигмі процесуального

керівництва.

У дисертації А. І. Палюха «Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування» (2016 р.) з огляду на функціональне призначення прокурора у кримінальному провадженні, виокремлено такі функції прокурора: кримінального переслідування, за якою на прокурора покладається обов'язок забезпечення своєю самостійною діяльністю або шляхом процесуального керівництва діяльністю слідчого розпочинати досудове розслідування, здійснювати окремі процесуальні та інші дії з метою швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних, щоби створити умови для успішного судового розгляду; формулювання обвинувачення та його підтримання в суді, що полягає у визначенні в обвинувальному акті сукупності відомостей, які обґрунтовують провину конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого встановлена КК України; нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, шляхом надання письмових вказівок, спрямованих на координацію діяльність правоохоронних органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності, а також під час виконання судових рішень у кримінальних справах чи застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи громадян [142].

Продовженням досліджень діяльності прокурора у кримінальному процесі стала праця І. І. Шульган «Прокурор в кримінальному процесі», в якій викладено теоретичні положення та науково обґрунтовано рекомендації щодо діяльності прокурора в кримінальному процесі. Сформульовано визначення процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням, як організація процесу досудового розслідування, визначення його спрямування, координація процесуальних дій слідчих та оперативних підрозділів, а також забезпечення дотримання вимог законів України при отриманні доказів та винесенні процесуальних рішень в ході проведення досудового розслідування конкретного, окремо взятого кримінального провадження. Проаналізовано

міжнародне співробітництво прокурора в кримінальному процесі, а також зарубіжний досвід діяльності прокурора в кримінальному процесі. Розроблено пропозиції щодо удосконалення законодавчого регулювання діяльності прокурора в кримінальному процесі [229].

У контексті предмету дослідження, зупинимо увагу на роботі А. В. Лапкіна «Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаційно-методичні проблеми», в якій зазначено цілеспрямування обвинувальної моделі прокуратури, що включає її мету – захист людини, суспільства і держави від кримінально-протиправних посягань, а також такі завдання, як: формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері протидії кримінальній протиправності; узгодження та спрямування діяльності органів та установ кримінальної юстиції, інших уповноважених суб’єктів щодо запобігання, виявлення та припинення кримінальних правопорушень, встановлення осіб, які їх вчинили, застосування до них примусових заходів та виконання кримінальних покарань; сприяння вирішенню кримінально-правових конфліктів шляхом притягнення винуватих у вчиненні кримінальних правопорушень осіб до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності; забезпечення відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями подолання їх негативних наслідків в інший спосіб [109].

Також розглядаючи питання участі прокурора у кримінальному провадженні варто й дослідити наукові праці присвячені окремим питання забезпечення прав особи у кримінальному провадженні. Зокрема, В. В. Ринда «Прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль за провадженням дізнання» запропонувала визначення прокурорського нагляду за провадженням дізнання, який полягає у наданні прокуророві владно-розпорядчих повноважень по здійсненню процесуального керівництва кримінально-процесуальною діяльністю органів дізнання щодо дотримання прав і свобод учасників процесу, забезпечення точного, неухильного і єдиного дотримання цими органами

встановленого законом порядку в ході цієї діяльності; з метою уточнення меж судового контролю у досудовому провадженні запропоновано обмежений перелік рішень органів дізнання, що підлягають невідкладному судовому розгляду за скаргами учасників кримінального провадження [172]; А. А. Ахундова (2013 р.) – в межах інституту підозрюваного розглянуто правові норми, за допомогою яких реалізується його статус. До них, належать норми, що регулюють порядок повідомлення особі про підозру; порядок залучення захисника, участі підозрюваного в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях; оскарження і заявлення клопотань, правила визначення правосуб'єктності, норми закону, що є гарантіями прав й обов'язків підозрюваного [9, с. 9-10]; Д. А. Пєший «Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні» (2016 р.) таку засаду у кримінальному провадженні запропоновував розглядати у широкому (як політико-правовий режим, як сукупність заходів переконання та примусу, що забезпечують необхідне ставлення суспільства загалом та окремої особи зокрема до чинного законодавства (правосвідомість); повагу до права, що виражене у законах; дотримання усіма суб'єктами права вимог чинних законів.) та вузькому (як засада (принцип) права, є відображенням позитивного права і виступає як сукупність правових заходів, що забезпечують правозаконність кримінального процесуального законодавства, його дотримання при здійсненні правозастосовних актів у цій сфері, а також належну поведінку учасників кримінального провадження) значеннях [147]. Обґрунтував, що забезпечення засади законності вимагає вирішення питань гуманізації кримінального провадження, основними напрямами якої визнано: гуманізацію мети та завдань кримінального провадження, приведення їх у відповідність до ідей правового гуманізму, визначених насамперед у міжнародних актах з прав людини; розвиток змагальних засад досудового кримінального провадження; розширення використання відновних і примирних процедур; вдосконалення правового статусу кожного учасника кримінального провадження; запровадження механізму формування гуманістичного світогляду в осіб, які здійснюють

кримінальне провадження [147, с. 6-7].

У свою чергу, А. О. Козаченко, наукове дослідження зосередив на кримінальній-процесуальній діяльності прокурора в кримінальному проваджені щодо окремої категорії осіб. Ним, аргументовано, що кримінальна-процесуальна діяльність прокурора в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб носить характер процесуального керівництва, оскільки: по-перше, прокурор є суб'єктом внесення відомостей до ЄРДР та керівником розслідування; по-друге, він формує підозру, погоджує клопотання про дозвіл на затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту, а також про застосування інших заходів, які обмежують права і свободи таких осіб шляхом організації ефективного досудового розслідування; по-третє, проводить досудове розслідування в суворій відповідності з вимогами закону з метою всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень, формування належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів для обґрунтованого твердження про винуватість осіб передбачених ст. 480 КПК України у вчиненні кримінального правопорушення [76].

Проблеми забезпечення прокурором законності при прийманні заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та початку кримінального провадження були предметом наукових досліджень В. С. Зеленецького, Г. П. Середи, О. О. Цимбалістенка; при провадженні СРД – Р. Н. Гасанова, Л. І. Жиліної.

У контексті предмету дослідження варто згадати роботу Д. Ю. Кавуна, в якій сформульовано авторське визначення поняття кримінального процесуального механізму забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні, а також розкрито його структуру, призначення і порядок функціонування; з'ясовано особливості забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи) кожною ланкою правозабезпечувального (правозахисного) механізму; обґрунтовано ключову роль основних владних суб'єктів досудового розслідування (слідчого,

прокурора, слідчого судді) у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого (фізичної особи); доведено необхідність закріплення у КПК України переліку процесуальних прав потерпілого (фізичної особи) під час його особистої участі у судово-контрольному провадженні [63].

Гарантіям прав і свобод особи присвячена роботи Дерев'янко М. І. «Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2015 р.) [48], А С. Черкесова «Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні» (2018 р.) крім питань, що становлять предмет її дослідження, торкнулася процедури становлення та розвитку гарантій прав і свобод підозрюваного при їх обмеженні у кримінальному провадженні. Розглянуто різні підходи науковців до питання класифікації гарантій прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого у ході кримінального провадження. Доводиться доречність впровадження міжнародного досвіду у національне законодавство України. Також запропоновано дворівневу систему суб'єктів обмеження прав та свобод підозрюваного, яка складається зі сторони обвинувачення та органів правосуддя, які на досудовому розслідуванні представляє слідчий суддя. Наголошено, що система суб'єктів обмеження конституційних прав і свобод у кримінальному провадженні має чітко виражену ієрархічну структуру, стійкі взаємообумовлені зв'язки та єдині цілі [218, с. 16].

Удосконалення правового регулювання сфери кримінального судочинства, відповідно до міжнародних стандартів захисту прав та свобод людини, знайшло своє відображення й у роботі Д. О. Шингарьова «Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування» (2017 р.), в якій з'ясовано проблемні аспекти забезпечення прав та законних інтересів осіб під час використання окремих способів проведення допиту [227].

Деякі аспекти предмету дослідження висвітлені у роботі О. В. Винокурова «Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» (2018 р.), яка присвячена системному та детальному правовому аналізу особливостей діяльності захисника при

кримінальному процесуальному затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на стадії досудового розслідування. У роботі досліджено предмет, мету, суб'єктів та зміст захисту при застосуванні затримання та тримання під вартою. Проаналізовано практику ЄСПЛ з питань захисту при затриманні та застосуванні тримання під вартою. З'ясовано особливості діяльності захисника при затриманні, обранні, продовженні та зміні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні України. Сформульовано висновок про те, що захист при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є складовою і нерозривною частиною діяльності захисника проти висунутої підозри чи пред'явленого обвинувачення у конкретному кримінальному провадженні, яка має свої специфічні особливості, обумовлені її предметом і метою, що дозволяє розглядати її як відносно самостійний напрямок діяльності захисника [27].

В. І. Божик, у своєму дослідженні «Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків» (2020 р.) розкрив на теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків з урахуванням сучасного стану законодавства та правоохоронної діяльності. На основі аналізу наукових джерел, анкетування прокурорів і слідчих, вивчення судово-слідчої практики, у роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій. Здійснено історичний огляд стану забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків у кримінальному процесі України. З'ясовано теоретичні основи забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків. Охарактеризовано стандарти доказування у провадженні про кримінальні проступки. Виокремлено характерні риси забезпечення прав особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження та при проведенні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Розкрито особливості забезпечення прав особи під час закінчення досудового розслідування

кримінальних проступків. Здійснено огляд стану забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків за законодавством зарубіжних країн [19; 20];

Проблемам участі прокурора у кримінальному судочинстві присвятила свою роботу й І. С. Курбатова, яка сформулювала ряд доктринальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема: сформульовано концептуальні засади участі прокурора у кримінальному процесі, який виступає гарантом прав і свобод потерпілого, а також інших учасників кримінального провадження, тобто здійснює правозахисну функцію; визначено та обґрунтовано три рівні забезпечення прокурором захисту прав і свобод особи у кримінальному процесі залежно від ступеня важливості і пріоритетності цілей, яким за основними рисами відповідають рівні правозахисної діяльності прокурора [104]; доведено, що постійне удосконалення форм протидії злочинності та захисту прав особи – одна з умов ефективного зростання держави як такої, що стала на шлях демократичних перетворень. З розвитком державності і функції прокуратури на різних етапах її розвитку постійно змінювалися. До основних функцій держави відносять правовстановлюючу, правореалізуючу, правозахисну функції. Серед цих функцій держави найбільш активну участь щодо забезпечення прав особи науковці сьогодні все частіше звертають увагу на правозахисну функцію органів прокуратури. Ця функція має здійснюватися прокурором від імені суспільства і в публічних інтересах для забезпечення верховенства права, виконання законів, з повагою до основних прав і свобод особи та в рамках повноважень, наданих законом. Правозахисну функцію прокурор здійснює у трьох рівнях забезпечення: захищеності природних невід’ємних прав і свобод громадян; основних (конституційних) прав і свобод громадян; прав і свобод у такому обсязі та якості, який гарантує гідне здійснення своїх функцій кожним учасником кримінального процесу (процесуальні права). Запропоновано привести у відповідність норми КПК України та Закону України «Про прокуратуру» до ст. 131-1 Основного закону в частині законодавчої функції прокуратури – підтримання публічного

обвинувачення в суді [104].

Досить актуальним дисертаційним дослідженням направленим на обґрунтування діяльності прокурора щодо забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу є робота В. В. Юсубова, у якій розглянуто теоретичні основи і комплекс рекомендацій, необхідних для здійснення ефективного прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва за виконанням законів в сфері дотримання прав та свобод громадян на досудових стадіях кримінального судочинства. Розглянуто особливості здійснення процесуального керівництва на різних етапах досудового розслідування кримінальних правопорушень та вирішені такі завдання, зокрема визначено місце прокурора в забезпеченні реалізації прав громадян на при дотриманні кримінально-процесуальних гарантій; виявлено й досліджено зміст і основні напрями діяльності прокурора щодо забезпечення прав громадян на різних етапах досудового розслідування; з’ясовано функції та повноваження прокурора як учасника кримінального судочинства на початковому етапі досудового розслідування; конкретизовано основні напрямки нагляду у формі процесуального керівництва на різних стадіях досудового розслідування. Визначено окремі питання співвідношення прокурорського нагляду, судового контролю та відомчого контролю у забезпеченні прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу. Висвітлено міжнародні та європейські стандарти для забезпечення прав людини у досудових стадіях та роль прокурора при їх дотриманні [234].

Правовий механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження став предметом дослідження В. М. Ребезюка, під яким ним розуміється встановлений та гарантований законодавством порядок забезпечення правового статусу учасників кримінального провадження, який включає в себе узгоджену діяльність посадових осіб та органів, що здійснюють кримінальне провадження, а також самостійну реалізацію процесуальних прав, що направленні на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Дисертантом обґрунтовано, що для

забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження необхідно вирішувати питання нерівності у кримінальному провадженні, основними напрямками якого є гуманізація мети та завдань кримінального провадження; приведення їх у відповідність до міжнародних актів з прав людини; поліпшення правового статусу кожного учасника кримінального провадження [170].

Науковий інтерес становить дисертація А. А. Жука «Охорона прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою» (2022 р.), у якій здійснено комплексне дослідження процесуального порядку охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного під час застосування тримання під вартою, з огляду на нормативні положення чинного кримінального процесуального законодавства та теорію кримінального процесуального права України. На основі проведеного дослідження встановлено, що порушення прав осіб, що затримуються за підозрою у вчиненні кримінальних правопорушень, є систематичними, зокрема: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою; порушення строків затримання; порушення права на захист; не проведення реєстрації затримання; затримання без складання протоколу про затримання; неповідомлення про затримання близьких родичів та членів сім'ї затриманого; застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску; неповідомлення підозрюваному підстав затримання. Головними напрямами участі прокурора у механізмі охорони прав, свобод та законних інтересів підозрюваного при запобіжного заходу тримання під вартою є: а) самостійне складання або погодження відповідного клопотання слідчого до слідчого судді (оцінка достатності підстав для звернення); б) доведення необхідності застосування тримання під вартою під час розгляду клопотання слідчим суддею або судом (доказування) [54].

Підводячи підсумки, варто наголосити, що на сучасному етапі розвитку української державності вітчизняна прокуратура перебуває в стані глибокої кризи. Непослідовні та безсистемні реформи, відсутність стратегії її

перспективного розвитку призвели до руйнування історично сформованої моделі прокуратури та не дозволили створити адекватну її заміну, яка б відповідала кращим світовим практикам та потребам українського державотворення. У результаті прокуратура не має чіткого соціального призначення, займає невизначене становище у державному механізмі та не відповідає очікуванням суспільства, про що свідчить вкрай низький рівень довіри до неї з боку населення [109].

Наразі кримінальні процесуальні особливості участі прокурора у кримінальному провадженні в контексті захисту прав, свобод та законних інтересів особи не сформульовані, що обумовлює актуальність дослідження.

1.2. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України

Проблема забезпечення прав людини наприкінці XX – на поч. XXI ст. стала однією з найактуальніших проблем людства та має складні внутрішньодержавні й міжнародні аспекти прояву. У свою чергу, правозастосування – державна, організуюча, управлінська діяльність визначених суб’єктів, з метою реалізації правових норм шляхом прийняття конкретизованих приписів. М. І. Дерев’янко вважає, що застосування норм права – це здійснювана в спеціально визначених законом формах державно-владна організаційна діяльність компетентних суб’єктів із видання індивідуально-конкретних правових приписів [48, с. 11].

Якщо говорити про правозастосування як форму конвенційного механізму імплементації міжнародно-правових стандартів, то можна визначити його як діяльність компетентних суб’єктів, що завершується прийняття державами (індивідуально або колективно) чи компетентним міжнародним органом юридично обов’язкового індивідуального акту на підставі норм міжнародного права [136, с. 40].

Права людини в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів

загострюють протиріччя між індивідуалізмом та солідарністю. Подолання цієї тенденції, формування гармонічної взаємодії людини й держави можливо лише в межах органічного співвідношення індивідуалізму й солідарності, співробітництва, усвідомлення взаємної залежності людей у планетарному масштабі [86]. Причому забезпечення прав людини як гаранта персональної автономії визначається рівнем і ступенем небезпеки основних цінностей – життя, здоров'я, безпеки [126, с. 57–61]. Тому дослідження сфери публічно-правового регулювання, де питання про конфлікт між цінностями людини й інтересами держави, набуває принципового значення.

Конституцією України проголошено, що Україна є правовою державою, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [84]. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [84]. Вищезазначена конституційна мета передбачає формування нових поглядів на взаємовідносини суспільства та держави, з'ясування такого співвідношення базується на цінностях правової держави.

За таким напрямом, П. М. Рабінович виділяє такі ключові позиції концепції правової держави:

практичне значення, яке полягає в тім, що даний теоретико-правовий феномен концентрує й втілює прогресивний цивілізаційний досвід людства. Як зазначає вчений, «вже саме поняття правової держави є загальноцивілізаційним надбанням, загальнолюдською цінністю політико- юридичної практики»;

реальне буття феномена прав людини в конкретній державі може бути забезпечено, головним чином, самою державою, точніше – здатністю держави створити формальні (юридичні) загальнообов'язкові умови, які необхідні для реалізації основних прав і захисту законних інтересів. Правова держава – це держава, у якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорона й захист основних прав людини. Саме така держава є одним

із найвизначніших загальнолюдських політико-юридичних ідеалів;

істотним у розумінні концепції правової держави й ідеї прав людини є історичні фактори, які обумовлені цивілізаційною динамікою. Концепція правової держави – не статичне явище, а феномен, сутність і зміст якого трансформується в межах динаміки праворозуміння;

відсутня уніфікація теорії й практики правової держави в різних країнах, оскільки факторами впливу є економічний лад, соціальна структура суспільства, політика правлячих соціальних суб'єктів, історичні, національні, культурні традиції, міжнародна ситуація;

істотною методологічною обставиною є нерозривний взаємозв'язок між соціальною сутністю й формальними властивостями правової держави, що неможливо без певних юридичних процедур. Сепарація сутнісно-формальних особливостей правової держави, теоретико-правових положень даної концепції можлива лише теоретично [168, с. 29-32].

Викладені правові ідеї, які є орієнтиром під час аналізу ціннісної характеристики кримінального процесуального механізму захисту прав особи, які відповідають галузевим (кримінальним процесуальним) юридичним засобам, задають певну структуру світоглядної складової в пізнавальній стратегії співвідношення держави і права.

Серед науковців сьогодні відсутня єдність у підході до питання про взаємовідносини держави і права в правовій державі. Разом з тим, можна виділити три основні моделі взаємовідносин держави і права. На думку прихильників першої моделі [223], право є продуктом держави і залежить від її волі (у літературі його визначають як позитивне право). Зміст зазначеної моделі складають такі теоретичні положення: право є продуктом держави; закон – форма вираження права; держава визначає і оцінює правомірність і справедливість закону; межі свободи поведінки громадян, також як і межі обмеження їх прав, залежать від волевиявлення держави; держава зобов'язує себе виконувати закони; право забезпечується заходами примусового характеру. Виходячи зі змісту зазначеної моделі, правові норми, які є відображенням

динаміки об'єктивного суспільного розвитку, створюються державою з метою врегулювання відносин між членами суспільства і між громадянами та державою. Як вважають прихильники викладеної концепції, держава не лише видає закони, але й, розглядаючи питання загальнообов'язковості закону, визначає і оцінює його правомірність, справедливість. Жорсткий зв'язок між волевиявленням держави і правовими нормами не завжди передбачає необхідність врахування об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, невідчужуваних природних прав людини. Держава може не враховувати права та інтереси громадян. Виникають конфлікти між встановленими юридичними правами і новими суспільними потребами. Ці конфлікти є проявом невідповідності позитивного права природному праву.

Відповідно до концепції розглянутої моделі держава зобов'язує себе виконувати створені закони (теорія «самозобов'язання держави») в межах, встановлених нею самостійно. Межі свободи поведінки громадян, так само як і межі обмеження їх прав, залежать від волевиявлення держави [231].

Зазначена модель взаємовідносин держави і права, як видається, не може вирішити проблем правової держави, в тому числі проблеми повної залежності права від держави. Погоджуємося з М. М. Антоновичем, що залежність надання праву форми закону тільки від волевиявлення держави може призвести до порушення прав і свобод людини і громадянина, що неприпустимо в правовій державі [5, с. 12]. Неухильність реалізації законів означає, що право в однаковій мірі обов'язково як для громадян, так і для суспільства і держави. Реалізація законів може бути забезпечена тільки тристоронніми зобов'язаннями держави, суспільства і людини.

Наступна модель взаємовідносин держави і права передбачає незалежність права від держави [108, с. 156; 137]. У цьому випадку правова держава базується на ідеї природного права, яке за своїм змістом протиставляється державі. Особистість і держава розглядаються як суб'єкти правовідносин. Ступінь розвитку права визначається ступенем вираженої в ньому волі, що, в свою чергу, залежить від рівня розвитку суспільства і ставлення держави до людини.

Пріоритетними визнаються не воля держави, що виражена в праві, а людина та її воля.

Державна влада обмежується невід'ємними і недоторканими людськими чеснотами. Право і закон відмінні один від одного, у зміст права включаються загальнолюдські цінності, що існують незалежно від волі держави. Разом з тим, в літературі правильно звертається увага на те, що природно-правова теорія обмежується визначенням співвідношення прав органів влади і людини (індивіда), однак не розглядає відносини між індивідами [144, с. 34], що надає їй односторонній характер. Крім того, справедливо констатується, що за своєю спрямованістю право захищає людину від держави і в деякій мірі провокує їх протистояння один одному. З огляду на викладене, як вважають критики цієї моделі, держава не здатна врегулювати відносини між громадянами, між громадянами і державою [169].

Третя модель взаємовідносин держави і права передбачає, що держава з системою законодавства і природні права з системою загальнолюдських і правових цінностей, з одного боку, є самостійними протилежними категоріями, а з іншого – взаємопов'язаними. Правова держава повинна припускати в якості змісту своїх дій природно-правові цінності, що повинно бути підкріплено авторитетом громадянського суспільства, а в якості способу їх реалізації – правовий закон, що має бути забезпечено силою державно-правових інститутів [203, с. 96].

Таким чином, право проникає в суть держави і впливає на сутність прийнятих ним законів. У той же час держава, залежно від рівня розвитку суспільства, становища особистості в суспільстві, впливає на розкриття змісту і механізм реалізації визнаних прав людини. Людина розглядається прихильниками зазначеної концепції не як засіб, а як мета всіх перетворень в державі і суспільстві.

Виходячи з того, що особа і держава є рівноправними, в законах повинен бути послідовно проведений принцип взаємної відповідальності держави і особи. Взаємна відповідальність держави і особи проявляється в законодавчому

обмеженні повноважень державних структур, прийняття державою на себе зобов'язань з визнання та забезпечення прав людини, встановленні заходів юридичної відповідальності як для державних органів та держави в цілому, так і для особи за невиконання та неналежне виконання обов'язків, які заподіяли шкоду правам людини.

Виходячи з моделі взаємовідносин держави і права, яка передбачає, що держава з системою законодавства і природні права з системою загальнолюдських і правових цінностей, з одного боку, є самостійними протилежними категоріями, з іншого – взаємопов'язаними, взаємопроникненними, держава ні за яких умов не має права позбавити людину прав, які б захищали її від свавілля з боку держави, суспільства і окремої особистості, в тому числі й права на визнання її людської гідності.

Міжнародні норми, що стосуються основних прав і свобод людини, визначають межі свободи держави, яка повинна розкрити зміст прав людини, визначити механізм їх реалізації та забезпечення. Жорстке регулювання втручання держави в права людини спрямоване на обмеження прав держави. Тому необхідно надати характеристику прав людини.

У зв'язку з ратифікацією Україною Європейської конвенції про права людини і основоположних свобод та протоколів до неї (1950 р.) [83] набуло визнання юрисдикція ЄСПЛ з питань тлумачення і застосування Конвенції. Крім того, відповідно до ст. 8 КПК України кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [100]. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [100].

Аналіз практики Європейського Суду показує, що вагому її частину займає вирішення ситуацій, пов'язаних з порушеннями прав людини у сфері кримінального судочинства. Само по собі вирішення скарги щодо порушеного права носить індивідуальний характер, тому для науки, як і для

правозастосування, значення має мотивувальна складова даного рішення, в якому часто дається тлумачення положень Конвенції. Таке тлумачення є єдиним у своєму роді офіційним роз'ясненням належного розуміння змісту тих чи інших положень Конвенції, присвячених кримінальному судочинству, відступ від яких є не виконанням взятих на себе державою зобов'язань.

У рамках дослідження особливий, на наш погляд, інтерес представляє аналіз окремих положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (Рим, 17 липня 1998 г.) [171], який, незважаючи на свою вузькоспеціалізовану спрямованість, що полягає у вирішенні питань, пов'язаних зі злочинами міжнародного характеру, повинен, виходячи з самого факту того, що вони розроблялися під егідою ООН, містити передові критерії здійснення кримінального правосуддя та бути орієнтиром, що відображає якісні зміни, які відбуваються в системі міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства. З огляду на те, що Римський статут містить блок процесуальних норм, він надає можливість отримати первинне уявлення про базові механізми реалізації міжнародних стандартів у реальній правовій дійсності.

Таким чином, міжнародні стандарти в галузі прав людини включають вироблені міжнародним співтовариством передові норми-принципи, що містять в собі і визначають становище особистості в кримінальному судочинстві. Міжнародні стандарти – це комплекс, що динамічно розвивається, який не можна ототожнювати лише з загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права, оскільки в більшій мірі це лише морально-політичні зобов'язання, за рівнем реалізації яких можна отримати відповідь як про реальні процеси демократизації в суспільстві і характер взаємини особи і держави, так і про ступень розвитку громадянського суспільства.

Міжнародні стандарти є лише певними принциповими положеннями, реальне втілення яких ускладнено лаконічним характером, що й створює певні труднощі в їх розумінні, а, отже, і в застосуванні на практиці. Якщо для європейської системи характерна наявність спеціалізованого суду з прав людини, що займається офіційним тлумаченням положень Конвенції, то

механізм для універсалізації вказаних стандартів відсутній. Тому сутність міжнародного стандарту заломлюється в рамках певної національно-правової системи, що пропонує своє бачення механізму втілення міжнародних стандартів [60, с. 34–35].

Якщо проаналізувати наявні міжнародні документи, то можна дійти висновку про те, що міжнародна громадськість, насамперед, прагнула виробити стандарти в найбільш уразливих сферах кримінальних процесуальних відносин. Причому, якщо в початковий період становлення прав людини акцент робився на проголошення її невід'ємних прав і свобод, то на подальшому етапі розвитку світової спільноти увага приділяється переважно спеціалізації правових положень щодо окремого учасника кримінального судочинства і, в кінцевому підсумку, процесу демократизації кримінальних процесуальних правовідносин [240]. На підставі вищевикладеного, можна погодитися з класифікацією існуючих міжнародних стандартів у галузі прав людини в сфері кримінального судочинства, розробленою О. П. Кучинською [107]. Вона розподілила міжнародні стандарти за такими групами: по-перше, стандарти, що володіють статусом загальновизнаних норм; спеціалізовані за суб'єктним складом стандарти (для осіб, щодо яких обрано або можуть бути обрані заходи кримінального процесуального примусу; стандарти для осіб, потерпілих від злочину; стандарти в сфері ювенальної юстиції); по-друге, стандарти розвитку кримінального судочинства, що включають в себе заходи щодо створення сприятливих умов для реалізації всього комплексу стандартів; по-трете, етичні та гуманізаційні стандарти кримінального судочинства.

Розглянемо більш докладно кожну групу стандартів.

Перша група – стандарти, що володіють статусом загальновизнаних норм. До них слід віднести Загальну декларацію прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.

Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеєю ООН від 10.12.1948 [56]. Положення, встановлені в її преамбулі, якнайкраще відображають тенденцію гармонізації законодавства

держав. До них належать наступні: право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3); заборона тортур та іншого поводження, що принижує гідність (ст. 5); ефективне поновлення порушених прав (ст. 8); заборона довільного арешту і затримання (ст. 9); право на справедливий, незалежний і неупереджений суд (ст. 10); презумпція невинуватості (ст. 11); право на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 12). Зазначені стандарти є лише нормами – принципами, тому, отримавши своє закріплення в національному законодавстві, вимагають комплексної відповідності всього механізму кримінального судочинства, і тільки в даному випадку їх можна буде визнати реально функціонуючими.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, також слід відносити до категорії документів, що містять стандарти-принципи кримінального судочинства, який на відміну від Декларації, носить вже не рекомендаційний характер, а обов’язковий для країн-учасників угоди. У ньому закріплені Пакті норма, яка вказує на заборону довільного арешту і затримання, було доповнено вказівкою на те, що позбавлення волі тільки тоді може бути законним, коли дотримана встановлена законом процедура необхідна для прийняття зазначених заходів. Також в ньому закріплено ряд статей, спеціально присвячених правовому статусу обвинуваченого, що включає обов’язковий мінімальний перелік правомочностей зазначеного учасника кримінальних процесуальних відносин і містять такі права: бути в терміновому порядку і детально поінформованим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред’явленого йому обвинувачення; мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту та спілкування з обраним ним самим захисником; бути судимим без невиправданої затримки; бути судимим у його присутності і захищати себе особисто або за допомогою обраного захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому випадку, коли інтереси правосуддя того вимагають; допитувати свідків обвинувачення або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків

протилежної сторони; користуватися безкоштовною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не говорить цією мовою; не бути примушеним до дачі свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним; перебувати окремо від засуджених; на надання окремого режиму, який відповідає статусу незасуджених осіб [40].

Друга група. Аналіз існуючих міжнародних документів свідчить, що міжнародним співтовариством розроблено спеціалізовані стандарти за наступними напрямами:

1) Регламентація прав осіб, щодо яких обрано або можуть бути обрані заходи кримінального процесуального примусу: Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (1955 р.); Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження і покарання (1975 р.); Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність видів поводження та покарання (1987 р.); Стандартні мінімальні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (1990 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в будь-якій формі (1998 р.);

2) Регламентація прав осіб, потерпілих від злочину: Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою (1985 р.);

3) Регламентація прав учасників кримінального судочинства, які не досягли повноліття: Конвенція про права дитини (1989 р.); Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених свободи (1990 р.); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правіла») (1985 р.); Керівні принципи ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх (Керівні принципи, прийняті в Ер-Ріяді) (1990 р.).

У вищевказаних міжнародних документах значну увагу приділено питанню справедливої компенсації завданої шкоди. Відповідно до Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою

жертва має право на доступ до механізмів правосуддя і якнайшвидшу компенсацію за завдані їм збитки відповідно до національного законодавства. У всіх випадках особа, якій спричинено шкоду, має право на: надання належної допомоги протягом всього судового розгляду; вживання заходів для зведення до мінімуму незручностей, охорони її особистого життя; забезпечення її безпеки, а також безпеки її сім'ї та свідків, захисту від залякування та помсти; запобігання невиправданих затримок з надання компенсації. В якості гарантії здійснення зазначених прав передбачається необхідність розгляду компенсації в якості одного із заходів покарання у кримінальних справах у доповненні до інших кримінальних санкцій. У разі, коли компенсацію неможливо отримати в повному обсязі від правопорушника, державі слід вживати заходів до надання фінансової компенсації для наступних категорій осіб: 1) яким в результаті тяжких злочинів заподіяні значні тілесні ушкодження або суттєво підірвано фізичне або психічне здоров'я; 2) сім'ям, зокрема, утриманцям жертв, померлих або недієздатних. Особливо звертає на себе увагу принцип якнайшвидшої компенсації заподіяної шкоди, оскільки затягування цього процесу дискредитує саму ідею правового регулювання. Існуюча система українського кримінального судочинства не дозволяє говорити про швидке відшкодування шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням, оскільки воно здійснюється на підставі вироку суду, що набрав чинності. Крім того, можливі ситуації, коли особу, якою заподіяно шкоду, взагалі не буде встановлено або вона виявиться неспроможною у фінансовому плані.

Третя група міжнародних стандартів – стандарти розвитку, основна мета яких полягає в коригуванні напрямів розвитку кримінального процесуального законодавства держав на основі стандартів, які існують, і подолання можливих суперечностей, пов'язаних з їх неоднаковим застосуванням. Міжнародні документи, які містять зазначені стандарти, покликані в черговий раз звернути увагу світової громадськості на проблеми в сфері здійснення правосуддя, пов'язані з реалізацією загальновизнаних міжнародних прав і свобод особистості. Зокрема, до них слід віднести принципи, що стосуються прав

людини при відправленні правосуддя, проголошені в ст. 5, 10 і 11 Загальної декларації прав людини, а саме: право не піддаватися нелюдському поводженню або покаранню; право на справедливий і гласний розгляд справи незалежним і безстороннім судом в будь-якому цивільному чи кримінальному процесі; право особи, в разі звинувачення у вчиненні злочину, вважатися невинним доти, поки винність його не буде встановлена в судовому порядку; право не піддаватися ретроспективним кримінальним санкціям (резолюція ООН ГА 2858 (XXVI) «Права людини при відправленні правосуддя» від 20 грудня 1971). Крім того, зазначеною резолюцією звертається увага на необхідність ефективного виконання Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими. В основі розглянутих документів лежить принцип, який вказує на те, що система кримінального правосуддя повинна повною мірою враховувати різноманіття політичних, економічних і соціальних систем і постійно мінливі умови суспільства.

Правосуддя є необхідною умовою здійснення основних прав людини, з огляду на те, що вона орієнтує країни на відповідний розвиток своїх правових систем на основі зазначених положень. Правосуддя є необхідною умовою здійснення основних прав людини, з огляду на те, що воно орієнтує країни на відповідний розвиток своїх правових систем на основі зазначених положень.

Питання про міжнародно-правові стандарти забезпечення прав людини в традиційних формах юридичного процесу, їх вплив на національну систему норм права повинно вирішуватися з урахуванням функції таких стандартів в механізмі процесуально-правового регулювання відповідних правовідносин. Мається на увазі диференційований характер впливу стандартів, розходження виконуваних ними завдань у розвитку відповідної галузевої нормативно-правової системи: їх роль у визначенні предмета правового регулювання, у формуванні режиму правового регулювання. Крім цього, стандарти орієнтують законодавця в питаннях про правові, включаючи процесуально-правові, засоби, що становлять інструментарій механізму правового регулювання. Також зростає значення міжнародно-правових стандартів при виробленні національним

правозастосовником позиції по конкретному правовому питанню із приводу обсягу й змісту якого-небудь поняття. Міжнародно-правові стандарти багато в чому корегують, «виправляють» антитерористичні новели національних законодавців, приводячи їх у відповідність із гарантіями прав і основних свобод людини [11, с. 15]. Разом з тим, справедливо підкреслюється необхідність розумного підходу до впровадження міжнародно-правових, зокрема, європейських стандартів у національну правоохоронну практику [107]. Відзначається, що при використанні європейського досвіду в правовій системі України неприпустимо абсолютизувати сторонні правові механізми [74, с. 12-13].

Однак, варто наголосити, що характерна риса розвитку кримінального процесуального законодавства України – прагнення законодавця найбільшою мірою наблизитися до вироблених міжнародним правом стандартів організації кримінального судочинства. Про це свідчить посилення уваги до гарантій прав особи, розширення кола повноважень прокуратури та суду при здійсненні контролю за законністю процесуальних дій відповідних посадових осіб у досудовому розслідуванні, що безпосередньо зачіпає конституційні права громадян.

Прогностична проблематика процесуального забезпечення прав особи виводить на теоретичні твердження, які пов’язані безпосередньо з розробкою питань, що стосуються тенденцій розвитку вітчизняного юридичного процесу, головним чином, його традиційних форм. Мова йде про сформульовані в загальній теорії права положеннях, які відображають перспективу процесуального права. Спільність правових традицій правотворчості дозволяє опиратися на названі твердження, незалежно від їх походження.

Окреме питання в проблематиці процесуального забезпечення прав особи, що охоплює доктринальний і правотворчий рівні, що відбиває в той же час процеси глобалізації й інтернаціоналізації правового простору в гуманітарній області, – це характеристика змісту й видів міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Саме дана група норм міжнародного права виступає, як

підкреслює Л. М. Лобойко, основою впливу міжнародного права на розвиток внутрішньодержавних правових систем; також визначає критерії вирівнювання «мінімального змісту» нормативних правил, що діють у різних державах. Міжнародно-правові стандарти виступають своєрідним масштабом виміру в законодавчому регулюванні [116, с. 14-15].

Стандартами прав людини є правові принципи та норми, які закріплюють правила поводження держави із людиною, що перебуває на її території, і з яких виводять інші права [14, с. 137]. Проте, на наш погляд таке визначення вимагає підкоректування в плані підсилення його прив'язки до культурного виміру, який тут не звучить. Оскільки стандарти – це взірці, то слушно буде на цьому наголосити. Отже, із врахуванням вищезазначеного, *стандартами прав людини є норми та принципи, що увібрали в себе найвищі досягнення загальнолюдської духовної культури, виражають змістовно принцип правової рівності, закріплюють такі правила поводження держави із людиною, які не принижують людську гідність, і які є підставою для вирішення правових справ та розвитку права у будь-яких формах.*

М. Патей-Братасюк подає спробу класифікації міжнародних стандартів, посилаючись на класифікацію Д. Руже [237], який до них відніс: громадянські і політичні права: право на життя; заборона катувань і жорстокого, нелюдського та такого, що принижує людську гідність поводження і покарання; заборона рабства і підневільного стану; покарання виключно на основі закону; право на свободу і особисту безпеку; право на свободу пересування; право на справедливий судовий розгляд; право на повагу до приватного та сімейного життя, житла і кореспонденції; право на шлюб; свобода думки, совісті і віросповідання; свобода висловлення думки; свобода зібрань та об'єднань; право на доступ до початкової освіти; право власності (чи на власність); право на ефективний засіб правової освіти; рівність перед законом; інші супутні права (право виступати в якості фізичної чи юридичної особи, право на прізвище та ім'я, право на громадянство і гарантії прав в випадку відсутності громадянства та ін.) [145].

Права, що здійснюються в сфері правосуддя, визначають становище громадянина в ході здійснення правосуддя (право на свободу і особисту недоторканість, право на справедливе досудове слідство та судовий розгляд). Сутнісно кваліфіковані права включають право на повагу до приватного та сімейного життя, право на свободу думки, совісті і релігій. Права з притаманними обмеженнями – найбільш об'ємна група прав – право на вільні вибори.

Формування стандартів у праві прямо залежить від принципів права, які в свою чергу ґрунтуються на основі цінностей в праві.

Проголошені у Конституції України ціннісні орієнтири особи та гарантії їх забезпечення і спрямованість діяльності держави, зумовили вказівку на необхідність визначення в чинному КПК України завдань, що стоять перед кримінальним судочинством.

Ефективність державного регулювання та захисту прав людини безумовно залежить від того, які саме відправні ідеї покладені в основу притаманного цьому суспільству праворозуміння. Адже сукупність принципів «утворюють загальнолюдський вимір права, символізують дух права» [152].

Застосування права – це операція над фактом відповідно до ідеї права, принципу правової рівності [145]. Безпосереднім об'єктом правозастосування є якась конкретна ситуація, для вирішення якої, можливо, видання одного правозастосовчого акту буде замало, і необхідним буде видання цілої серії взаємодоповнюючих актів, увідповіднених принципу правової рівності.

Правоохоронна діяльність (юрисдикційне правозастосування) трактується в існуючій науковій літературі як діяльність компетентних державних органів по охороні норм права (закону) від будь-яких порушень, вирішення правових конфліктів шляхом застосування правових санкцій або ж відмови у їх застосуванні, а також прийняття спеціальних заходів по попередженню правопорушень в майбутньому [57]. Легістсько-нормативістські джерела наголошують, що мета цієї діяльності – контроль за відповідністю дій суб'єктів права правовим нормам (нормам закону). У випадку їх порушення необхідне

вжиття відповідних заходів з метою відновлення законності та правопорядку, використання санкцій до правопорушників.

Звичайно, правоохоронна діяльність як форма правозастосування суспільству необхідна. Її здійснюють юрисдикційні органи (суд, прокуратура, Національна поліція України та інші).

Діяльність із захисту прав людини не потрібно розглядати виключно в контексті відновлення вже порушеного, оспорюваного чи невизнаного права. Адже, наприклад, у момент нападу на людину або замаху на її життя захист її прав як самим потерпілим, так і правоохоронцями може проявлятися шляхом вчинення дій із відсічі такому протиправному посяганню. В такому разі діяльність із захисту прав потерпілого в процесі безпосереднього нападу передує механізму застосування засобів відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права [241]. Така думка ґрунтується на тому, що відновлення порушеного права – це в основному дії після вчинення посягання (звернення із відповідною заявою до правоохоронних органів; притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності і т. ін.), а не в його безпосередній момент [35, с. 14]. Власне, сутність природи захисту прав людини зумовлена діями, спрямованими на негайне припинення протизаконних намагань та повернення свого первинного юридико-нормативного статусу, шляхом застосування санкційних та/або компенсаційних механізмів впливу [241].

Виходячи із цього, під охороною прав людини потрібно розуміти сукупність правових норм та законних дій як представників органів влади, так і самої людини, спрямовані на запобігання та попередження можливих протиправних посягань на її права [241]. Захист прав людини – це діяльність представників органів влади, самої людини, яка спрямована на її захист під час безпосереднього протиправного посягання та відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права [1326, с. 42–43].

В Україні права особи пріоритетні. За загальним правилом держава не може позбавити людину його прав і свобод. Однак для того, щоб мати можливість ефективно здійснювати свої функції, держава може обмежити права

людини. Разом з тим, можливість і межі подібних обмежень навіть з метою захисту конституційно визнаних цінностей не можуть визначатися законодавцем довільно. Такі стандарти обмежень прав людини визначені міжнародними договорами, вироблені практикою ЄСПЛ і Європейською комісією з прав людини, а також Сиракузькими принципами тлумачення обмежень і відступу від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [185].

На підставі їх аналізу в теорії виокремлюється два типи обмежень прав людини. Перший – шляхом вилучення обсягу раніше визнаного і закріпленого законом змісту права в силу будь-яких ситуативних причин, що потребують відновлення прав і обов'язків держави, особи і суспільства. Другий тип обмежень прав людини стосується меж можливої свободи і припускає, на думку прихильників його виділення, конкретизацію змісту свободи, оскільки право – це офіційно визнана за особистістю міра свободи. Обмежена суб'єктивним правом свобода стає інструментом захисту особистості від свавілля влади, суспільства, а окремих осіб – від свавілля правокористувача [72].

У ст. 64 Конституції України зазначено, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією, зокрема: право мати рівні з іншими конституційні права і свобода та бути рівними перед законом; право не бути позбавленим громадянства і права змінити громадянство; право не бути вигнаним за межі України та право не бути вигнаним іншій державі; право на піклування та захист з боку держави під час перебування за кордоном; право на життя і право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; право кожної людини звертатися до держави з вимогою захистити її життя; право кожного на повагу до його гідності і право не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню: право не бути підданим без власної згоди медичним, науковим чи іншим дослідам; право на свободу та особисту недоторканність; право не бути заарештованим або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом; право кожного заарештованого чи

затриманого зразу ж звати мотиви арешту чи затримання, з моменту затримання мати право на захист і користуватися правовою допомогою захисника; право вимагати негайного повідомлення родичів про арешт або затримання; право на відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень та ін. [84].

Обмеження відіграють величезну роль у здобутті особою справжньої свободи. Обмежуючи свободу, закон забезпечує безперешкодне користування правами.

Межі допустимого обмеження прав людини визначаються умовами і критеріями обмеження, які взаємопов'язані між собою. Такими умовами є: законність, правова визначеність положень закону, встановлена процедура обмеження, відповідність обмежень міжнародним стандартам прав людини, закріплені в законі гарантії дотримання прав.

Важливим для визначення меж обмеження прав людини є встановлення критеріїв такого обмеження. До них доцільно віднести обґрунтованість, співрозмірний характер, збереження сутнісного змісту права (правова визначеність), сумісність з іншими правами.

У сучасній світовій процесуальній науці, а також у кримінальному процесуальному законодавстві та судовій практиці різних країн існує загальне розуміння того, яким вимогам повинна відповідати будь-яка система кримінального судочинства, щоб забезпечувати досягнення її головного призначення і відповідати висунутому до неї головному запиту щодо здійснення справедливого та ефективного розгляду кримінальних проваджень. Важливу роль у врегулюванні взаємодії держави та людини відіграє й прокуратура, оскільки саме такий органі виступає гарантією та одночасно механізмом захисту прав людини.

Таким чином, міжнародні норми, що стосуються основних прав і свобод людини, визначають межі свободи держави, яка повинна розкрити зміст прав людини, визначити механізм їх реалізації та забезпечення. Забезпечення захисту

прав особи провідний напрям у діяльності демократичної, соціальної, правової держави, при здійсненні якого реалізується система організаційних та правових заходів, спрямованих на недопущення протиправних посягань на права особи, відновлення порушених прав, забезпечення верховенства права та законності.

З метою утвердження принципів верховенства права та правової законності в національному законодавстві, видається за доцільне ч. 3 ст. 129 Конституції України подати в наступній редакції: «Основними засадами судочинства є: 1) принцип верховенства права; 2) принцип правової законності…». Оскільки такого принципу в праві як верховенство закону немає, а є принцип законності, а ще точніше, правової законності, видається за необхідне ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» викласти у наступній редакції: «Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Діяльність органів прокуратури спрямована на всемірне утвердження *верховенства права та правової законності*».

1.3. Процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні є одним з пріоритетних завдань органів правопорядку, а тому оновлення системи кримінальної юстиції є нагальним й на часі. Однією з важливих складових цієї системи є прокуратура України, правовий статус якої зазнав суттєвих змін у результаті реформи у 2014 р.

У результаті проведених реформ, спроби механічного копіювання зарубіжних моделей побудови державного механізму й бажання будь-що запровадити західні технології правоохоронної діяльності без належного обґрунтування і об’єктивної оцінки власних можливостей у цій сфері, призвели до того, що з самого початку реформ прокуратура України по суті змушена

боротися за власне виживання, проти спроб істотно обмежити її функції і повноваження всупереч національним інтересам, оскільки судово-правова реформа у частині реформування прокуратури з окремих аспектів містить серйозні стратегічні прорахунки. Існуючі виклики вимагають від науковців нових підходів до обґрунтування місця прокуратури в суспільстві і державному механізмі, уточнення її мети, завдань, функцій і повноважень, удосконалення структури прокурорської системи, послідовного проведення у життя лінії щодо переорієнтації прокуратури на правозахисну діяльність [196, с. 3].

На сьогодні, прокуратура визнається Конституцією України не як державний орган, діючий за своїм статутом у системі однієї із видів державної влади (законодавчої, виконавчої чи судової), а як орган Української держави, що з конституційно-правових позицій – це єдино централізована структура, яка має сприяти реалізації правової політики держави в усіх напрямках суспільних відносин. Адже конституція України у розділі VII визначає прокуратуру як єдину систему функціонального призначення, яка здійснює законність не для тотального контролю і виділяє її як провідну державну організацію, що здатна оцінювати та поєднувати інтереси держави з правами і свободами громадянина, коли йдеться про правовий порядок і відповідальність його порушників [70, с. 16].

Враховуючи те, що Україна однією з головних стратегічних цілей задекларувала входження в європейський простір, демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, формування громадянського суспільства і побудова правової, демократичної, соціальної держави вимагають політичної, соціальної, економічної, культурної модернізації сучасного українського суспільства та вдосконалення державної влади. І одне з найскладніших завдань цієї суспільно-політичної реформи полягає в зміні взаємовідносин влади і людини, налагодження між ними дієвого зворотного зв’язку. Особливо актуальним у цьому плані є вивчення європейського та світового досвіду функціонування органів прокуратури [105, с. 141].

Відповідно до ст. 131–1 Основного закону на прокуратуру покладено

здійснення: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, нагляд за НСРД та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [84]. Водночас, відповідно до Закону України «Про прокуратуру» прокуратура становить єдину систему, яка здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави, а саме: 1) підтримання державного обвинувачення в суді; 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді; 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Більше того, така функція у ч. 1 ст. 25 Закону викладена зовсім іншим чином: «Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, користуючись при цьому правами і виконуючи обов'язки, передбачені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [162] та КПК України [100]; 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян (ст. 1, 2) [164].

Як зазначає І. В. Рогатюк, кримінально-процесуальна діяльність прокурора – це врегульована кримінальним процесуальним законодавством діяльність спеціально уповноваженого державою суб'єкта, що здійснюється в чітко визначених законодавством межах, у відповідній процесуальній формі та з метою забезпечення реалізації завдань кримінального провадження [178, с. 46]. У свою чергу, як вірно зауважує, О. М. Толочко: «…така діяльність включає в себе й функції органів прокуратури визначені Основним законом, а також форми і методи виконання процесуальних функцій залежать від стадії кримінального процесу, на якій здійснюється діяльність прокурора. Наприклад, у досудовому кримінальному провадженні прокурор діє передусім як організатор розслідування кримінальних правопорушень, відповідає за строк і якість їх

розслідування та передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду. Він процесуально керує досудовим розслідуванням. У судовому провадженні прокурор як рівноправна сторона процесу підтримує державне обвинувачення, а в разі прийняття судом незаконного або необґрунтованого рішення – має право оскаржувати його та відстоювати свою думку у вищому суді» [207].

Кримінально-процесуальні функції – це окремі види та напрями кримінально-процесуальної діяльності [131]. Це визначення для багатьох процесуалістів є базовим, вихідним, вони по суті його розвивають і конкретизують. Так, В. Т. Маляренко зазначає, що процесуальна функція – певний напрям, особливим чином відмежована сторона, вид кримінально-процесуальної діяльності [127]. За Л. Д. Удаловою, кримінально-процесуальна функція – це частина кримінально-процесуальної діяльності, яка реалізується у правовідносинах [98]. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль вказують, що даним поняттям охоплюються види та напрями діяльності суб’єктів кримінального процесу, обумовлені їх роллю, призначенням та метою участі у справі [99]. Л. М. Лобойко вважає, що процесуальні функції у кримінальному судочинстві – це види (компоненти, частини) кримінально-процесуальної діяльності, які розрізняються за особливими безпосередніми цілями, що досягаються у підсумку провадження у справі [117].

Кожна функція, слушно зазначає М. А. Погорецький, прямо чи посередньо, безпосередньо чи опосередковано випливає із завдань та цілей процесу [150, с. 14]. Тому виділення тих чи інших функцій та можливість їх здійснення конкретними суб’єктами процесу залежать не від волі та бажання останніх, а від законодавця, котрий, враховуючи низку факторів, у тому числі й закони психології. Інакше кажучи, кримінально-процесуальна функція – це об’єктивна категорія, яка відображена у чинному законі та визначає процесуальне становище даного суб’єкта. Тому характер процесуальної функції, яку здійснює суб’єкт, не залежить від його конкретної позиції у даному кримінальному проваджені.

Повертаючись до питання про поняття кримінально-процесуальних

функцій, слід наголосити, що правильним за своєю суттю є визначення, яке дав М. М. Михеєнко. Щоправда, як і деякі інші автори, він не розкриває, що саме розуміється під напрямом процесуальної діяльності. Узагальнюючи різні погляди щодо поняття кримінально-процесуальних функцій, можна зробити висновок, що з ним найчастіше за все пов'язують діяльність певних суб'єктів, спрямовану на досягнення відповідних завдань і цілей кримінального судочинства. Такий підхід вважається вірним. Але при цьому слід мати на увазі, що неможливо поширювати поняття процесуальної функції на кримінальний процес в цілому, так само, як і на окремі процесуальні рішення та дії, оскільки це позбавило б дане поняття сенсу. Процесуальна функція, слушно вважає В. Г. Дрозд, поняття часткове щодо кримінального процесу в цілому, оскільки є однією з його сторін; і у той же час поняття загальне по відношенню до окремих процесуальних дій та рішень, бо функція є обґрунтованою єдністю цілі, сукупністю процесуальних дій та, у відповідних випадках, рішень [50].

Характеризуючи процесуальні функції, мабуть, більш правильно говорити про основні напрями, тобто такі, які в своїй сукупності безпосередньо та у найбільш концентрованій формі виражають сутність кримінального судочинства, сприяють реалізації його завдань.

Таким чином, варто наголосити, що нормативно-визначеним функціям прокурора відповідають напрями кримінальної процесуальної діяльності, а саме:

наглядовий у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України);

обвинувальний, який розпочинається з повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення на стадії досудового розслідування й до винесення обвинувального вироку судом.

Таким чином, як вірно зазначає І. І. Шульган, елементами функціональної структури кримінальної процесуальної діяльності прокурора в досудовому провадженні є функції: обвинувачення; процесуального керівництва досудовим розслідуванням; представництво інтересів держави у суді. Кожна стадія кримінального процесу має свою мету і завдання. Прокурор виступає учасником

всіх стадій кримінального процесу, виконує певну роль в досягненні цілей кожної стадії [228, с. 517]. Саме тому, кримінальна процесуальна функція – це роль учасника кримінального процесу в досягненні цілей певного етапу кримінального процесу [228, с. 517].

Проблеми прокурорського нагляду у сфері кримінального судочинства намагалися неодноразово вирішити і розробники низки проектів КПК України від 19 травня 2003 р. № 3456-1, від 18 листопада 2005 р. № 3456-Д, від 25 травня 2006 р. № 0952, від 13 грудня 2007 р. № 1233, від 12 січня 2012 р. № 9700 та ін. Вважається, що найпрогресивнішим з розроблених за час незалежності нашої держави став проєкт КПК України з реєстраційним № 9700. Саме його прийняття загалом у квітні 2012 р. зумовило початок нинішнього етапу реформи органів кримінальної юстиції. Варто зауважити, що під час реалізації КПК України, змінено процес кримінального провадження, правовий статус його учасників, процесуальну форму досудового розслідування та судового розгляду загалом.

Загалом, оптимізація функціонального призначення прокуратури, у тому числі й шляхом прийняття нового КПК України, була обумовлена низкою об’єктивних чинників, серед яких, зокрема, і зобов’язання України перед Радою Європи щодо реформування інституту прокурорського нагляду. Так, відповідно до ст. 15.b Статуту Ради Європи: «прокуратура має виконувати ключову роль у національних системах кримінального судочинства, а також у міжнародній співпраці з кримінально-правових питань» [230]. Необхідність реформування прокуратури згодом була підтверджена і в Резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1244 (2001), № 1513 (2001) та № 1346 (2003).

У контексті євроінтеграційних процесів правове становище прокуратури України мало визначатися з урахуванням того, що європейська модель прокуратури передбачає обмеження функцій прокурорів переважно кримінальним переслідуванням від імені держави. Зокрема, у Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1604 (2003) щодо ролі прокуратури в демократичному правовому суспільстві, текст якої схвалено Постійним Комітетом, що діяв від імені Асамблеї, 27 травня 2003 р., акцентовано увагу на

таких аспектах:

по-перше, роль прокурорів у загальному *захисті прав людини* не повинна створювати підстав для будь-якого конфлікту інтересів і бути перешкодою, для осіб, які шукають захисту своїх прав у держави [201];

по-друге, при наділенні прокурорів додатковими функціями необхідно забезпечити повну незалежність прокуратури від втручання в її діяльність будь-якої гілки влади на рівні окремих випадків [201];

по-третє, повноваження й обов'язки прокурорів повинні обмежуватися переслідуванням кримінальних діянь і загальною роллю із захисту публічних інтересів через систему кримінального правосуддя зі створенням окремих, належним чином виділених й ефективних органів для виконання будь-яких інших функцій [201].

Саме тому логічним кроком щодо удосконалення кримінального судочинства, у тому числі в частині кримінальної процесуальної діяльності прокуратури, стало прийняття 13 квітня 2012 р. нині чинного КПК України, який набрав чинності 20 листопада 2012 р. У редакції КПК України закріплено окремі демократичні положення. Насамперед, це стосується реального *забезпечення прав громадян шляхом закріплення принципу змагальності сторін у кримінальному провадженні*. Зокрема, надання сторонам рівних можливостей щодо збирання та подання до суду клопотань, скарг, речей, документів, доказів, а також реалізації інших процесуальних прав (ст. 22, 93 КПК України) [100].

Відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 3 КПК України прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», та діє у межах своїх повноважень [100].

Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зокрема: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати органу досудового розслідування

проведення досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк СРД, НСРД, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити СРД та процесуальні дії в порядку, визначеному КПК України; доручати проведення СРД та НСРД відповідним оперативним підрозділам; скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених КПК України, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання; повідомляти особі про підозру; висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому КПК України; погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому КПК України; доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об’єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні; перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою

України, чи законам України; доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави; оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому КПК; здійснювати інші повноваження, передбачені КПК тощо [100].

Виходячи з таких повноважень прокурора, видається за необхідне такого суб'єкта сторони обвинувачення *особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», наділений процесуальними повноваженнями та виконує їх з метою забезпечення виконання функцій держави й завдань кримінального провадження, застосування Закону України про кримінальну відповідальність*. Таке поняття закріпити у п. 15 ч. 2 ст. 3 КПК України.

Водночас, надання прокуророві такого широкого спектру повноважень при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, зумовлює відповідальність щодо правових наслідків процесуальних рішень сприяючи реалізації правозахисної функції держави. Відтак, кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування здійснюється ним від імені суспільства і в публічних інтересах з метою забезпечення верховенства права; виконання законів органом, який здійснює таке розслідування; їх охорони, захисту; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Правозахисна функція є пріоритетним напрямом у функціонуванні сучасної української держави; вона базується на сучасному законодавчому забезпеченні, відображає закономірності розвитку українського суспільства, а також зовнішні чинники, що визначають стратегічний розвиток України. Правозахисна функція сучасної держави- це передусім діяльність держави із захисту прав і свобод людини і громадянина, утвердження законності і правопорядку в усіх сферах суспільного і політичного життя [6, с. 257]. Базовим

орієнтиром правозахисної функції української держави є визнання пріоритету людини, її прав і свобод у сукупності з державними гарантіями їх захисту, що передбачає відповідні обов'язки держави з їх забезпечення. Реалізація правозахисної функції держави забезпечується органами прокуратури під час кримінального переслідування особи шляхом процесуального керівництва досудовим розслідуванням та здійснюючи нагляд за додержанням законів під час прийняття рішень та проведення оперативно-розшукових заходів [104, с. 70].

Як вірно зауважує Т. І. Фулей: «…Важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовний аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону; застосування покарання виключно на підставі закону та ін. Наприклад, у відомому звіті Венеціанської комісії (2011 р.) на підставі аналізу правових систем європейських держав у пошуках спільних елементів, характерних як для «верховенства права», так і «правової держави», пропонується щонайменше 6 необхідних елементів, яких необхідно дотримуватися не лише формально, але й по суті. Ними є: 1) законність, включно з прозорим, підзвітним і демократичним процесом прийняття законів; 2) правова визначеність; 3) заборона довільності у прийнятті рішень; 4) доступ до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді адміністративні акти; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом» [215, с. 10; 236].

Так, принцип верховенства права вимагає дотримання вимог «якості» закону, яким передбачається втручання у права особи основоположні свободи. Так, у рішенні від 10 грудня 2009 року у справі «Михайлюк та Петров проти України» (Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine, заява № 11932/02) зазначено: «…Суд нагадує, що вираз «згідно із законом» насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також

стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права» [188].

У законності концентровано виражена властивість права щодо протистояння сваволі в процесі впорядкування суспільних відносин. У правовій державі законність (правозаконність) є гарантією правомірності застосованого примусу; це явище у повному обсязі може існувати тільки за демократичних правових режимів, які здатні забезпечити прийняті закони, адекватні сутності права [138, с. 3]. Наприклад, У справі «Полторацький проти України» (Poltoratskiy v. Ukraine) ЄСПЛ розглядав скаргу, яка стосувалася умов тримання та поводження із заявником у «коридорі смерті» у СІЗО Івано-Франківської області, зокрема: «… У своїй заяві (№ 38812/97) заявник скаржився на обмеження права на побачення з родиною, а також на те, що йому не дозволяли мати зустрічі з адвокатом та відсилати й отримувати листи, дивитися телебачення і мати будь-який зв’язок із зовнішнім світом. Можливо, враховуючи, що це було лише друге рішення по суті проти України (від 23 квітня 2003 року), у ньому ЄСПЛ доволі детально виклав свою попередню прецедентну практику щодо концепції «відповідно до закону», зокрема, як підставу виправданості втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції» [189].

Зростання повноважень прокуратури щодо нагляду за провадженням досудового розслідування кримінальних правопорушень є цілком закономірним явищем у контексті процесів демократизації та гуманізації українського законодавства [21, с. 6-18]. Тому, з метою унормування повноважень прокурора в частині забезпечення прав особи, пропонуємо п. 8 ч. 2 ст. 36 КПК України викласти у такій редакції: «…8) *ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення дізнавача, слідчого, детектива, оперативного працівника від проведення (участі) досудового розслідування та призначення іншого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування, або за умови*

допущення ним порушень закону при здійсненні досудового розслідування, а у разі не вирішення питання про відсторонення керівником органу досудового розслідування, вмотивованою постановою, погодженою з прокурором вищого рівня, відсторонювати слідчого від здійснення досудового розслідування кримінального провадження; 8-1) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про притягнення дізнавача, слідчого, детектива, оперативного працівника до дисциплінарної відповідальності».

Варто підтримати науковців, які відмічають що: «…наглядові прокурорські правові засоби це лише прийоми і способи, тобто правовий інструментарій, за допомогою якого прокурор реалізує свої повноваження, а не самі його повноваження, визначені законом…» [79, с. 70]. Що ж до меж реалізації наданих прокурору прав, то вони визначають лише рамки в яких прокурор реалізує свої права і обов’язки і не розкривають змісту самих його повноважень. Для зняття всіх цих протиріч законодавець зобов’язаний доповнити ч. 1 ст. 3 КПК України чітким визначенням терміну «повноваження прокурора». Це буде сприяти значному підвищенню ефективності прокурорського нагляду у досудовому розслідуванні [78].

Загалом, щодо поняття прокурорського нагляду, то в юридичній літературі існує багато поглядів з цього приводу. Наприклад, В. Т. Нор розглядає такий нагляд як самостійну галузь діяльності органів влади; права України; правової (юридичної) науки та як самостійний курс навчальної дисципліни [166, с. 5]; М. Й. Курочка і П. М. Каркач – це самостійний вид державної діяльності, відмінність якого від інших видів діяльності визначається специфікою змісту, а саме перевірка додержання вимог законів, вжиття заходів щодо усунення виявлених правопорушень за допомогою засобів, наданих законом виключно прокуратурі [167]; М. В. Косюта – форма діяльності, спрямована на виявлення, усунення і попередження порушень закону в діяльності суб’єктів права, на яких поширюється компетенція прокуратури, з використанням властивих органам прокуратури повноважень [90, с. 42]; Л. М. Кирій – регламентована законодавчими і відомчими актами діяльність, спрямована на виявлення та

усунення порушень законності, захист конституційних прав та інтересів громадян, що виникає при здійсненні функцій прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів [73, с. 12]; Т. В. Корнякова – вид державної діяльності, спрямований на забезпечення законності і зміцнення правопорядку, здійснюваний у вигляді функцій, закріплених у Конституції України та у межах повноважень, передбачених законом [88, с. 17]; Р. М. Білокінь – регламентована законодавчими актами процесуальна та позапроцесуальна діяльність прокурора щодо перевірки виконання Конституції та законів України суб'єктами правовідносин з метою виявлення та аналізу порушень законів, вжиття заходів поновлення порушених прав громадян та юридичних осіб, притягнення винних до відповідальності [16, с. 5]; В. В. Луцик – форма нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, істотно звужує конституційну функцію прокуратури, закріплену в п. 2 ст. 121 Конституції України, оскільки за змістом нагляд за додержанням законів є значно ширшим, ніж процесуальне керівництво, і відрізняється обсягом та характером повноважень прокурора, а також різним колом завдань, які передбачені для цих видів діяльності [121, с. 232]; О. Ю. Татаров – спостереження за тим, щоб органи і посадові особи, на діяльність яких розповсюджуються наглядові повноваження, дотримувалися покладених на них обов'язків та правил, а у разі порушення цих правил – у своєчасному застосуванні заходів для відновлення законності з притягненням винуватих до відповідальності; об'єктом прокурорського нагляду є встановлений законом порядок вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та процес їх розслідування [199].

У свою чергу процесуальне керівництво, як вважає Ю. М. Юрчишин, прокурора досудовим розслідуванням не є формою нагляду прокурора за його законністю, і, навпаки, нагляд за законністю не є формою процесуального керівництва. Таке керівництво не має на меті виявлення порушень закону органами досудового розслідування та ініціювання питання про притягнення слідчих та їхніх керівників до юридичної відповідальності [232, с. 184]. І. В. Гловюк визначає таку діяльність як визначену та закріплену нормами

кримінального процесуального права цілеспрямовану діяльність прокурора щодо організації швидкого та повного розслідування (у формі дізнання та досудового слідства) кримінальних правопорушень, прийняття процесуальних рішень і забезпечення їх виконання [32]. Схожої думки дотримується І. В. Рогатюк, який зазначає, що процесуальне керівництво – обвинувальний напрям діяльності прокурора на стадії досудового розслідування сутність якого складає регламентована Конституцією та законами України кримінальна процесуальна діяльність прокурора, що реалізується шляхом організації нагляду у кримінальному провадженні та є складовою публічного обвинувачення [178].

Враховуючи вищезазначене, науковці-правники виділяють такі основні форми процесуального керівництва: наглядова – головна, при здійсненні якої предметом є насамперед законність рішень, що приймаються слідчим (повний прокурора доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування); керівна – прокурор організовує, планує, координує процес досудового розслідування, надає вказівки та доручення дізнавачу, детективу, слідчому, оперативним підрозділам та органам, що здійснюють ОРД (вказівки прокурора є обов’язковими для виконання); погоджувальна – погодження або відмова в погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення СРД, НСРД, інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України; затвердження, внесення змін чи відмова у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; відмовна – скасування незаконних чи необґрунтованих постанов слідчого; виконавча –самостійне проведення процесуальних дій [139, с. 250–251]:

Окремі вчені (В. Бабкова) наголошують на відсутності різниці між прокурорським наглядом і прокурорським керівництвом під час проведення досудового розслідування, уважаючи що вони ідентичні [10, с. 71–73]. У свою чергу, А. О. Козаченко, М. В. Руденко та В. П. Півненко зазначили, що процесуальне керівництво під час проведення досудового розслідування – це, по-перше, самостійний напрям прокурорської діяльності, спрямований на

забезпечення швидкого, повного, всебічного і неупередженого розслідування – дослідження всіх обставин учиненого кримінального правопорушення для надання зібраним доказам належної правової оцінки, що вказує на функціональний характер вказаної прокурорської діяльності [76; 181, с. 279]. По-друге, якщо виконання прокурором функції нагляду за додержанням законів спрямоване на забезпечення законності всього досудового розслідування (дій і рішень всіх учасників цієї стадії процесу без будь-якого винятку), то виконання ним функції процесуального керівництва спрямоване лише на забезпечення швидкого, повного, всебічного і неупередженого розслідування кримінального правопорушення владними суб'єктами процесу – дізнавачами і слідчими, діючими вже в рамках забезпеченого прокурором режиму законності [181, с. 279].

Таким чином, об'єднувати прокурорський нагляд і процесуальне керівництво не можна, позаяк прокурор (процесуальний керівник) – активний учасник (організатор) процесу досудового розслідування, несе відповідальність за всі рішення, дії чи бездіяльність дізнавача та слідчого, таким чином забезпечуючи права особи. Тобто він не є посадовою особою, яка наглядає за досудовим розслідуванням, умовно кажучи, як стороння особа [12, с. 6-7; 182, с. 165].

На думку І. В. Гловюк спроба розмежувати функції прокурора у досудовому розслідуванні відповідно до КПК України на «нагляд за законністю» та «процесуальне керівництво» не враховує те, що у літературі є науковий напрямок, який визнає процесуальне керівництво формою нагляду прокурора, і те, що навіть серед прибічників їх розмежування немає усталеної позиції щодо критеріїв розмежування повноважень прокурора з нагляду та з керівництва досудовим розслідуванням. Крім того вже пропонувалося визначення процесуального керівництва прокурора досудовим розслідуванням: це регламентована нормами кримінального процесуального законодавства цілеспрямована діяльність прокурора щодо організації ефективного та оперативного процесу розслідування для всебічного, повного і неупередженого

дослідження обставин кримінального провадження, спрямування процесуальних дій та забезпечення дотримання вимог закону при провадженні процесуальних дій та прийнятті процесуальних рішень з метою досягнення завдань кримінального провадження та завдань нагляду за додержанням законів при проведенні досудового розслідування (дізнання та досудового слідства) шляхом прийняття процесуальних рішень та забезпечення їх виконання [30, с. 24], що свідчить про те, що керівництво вже має елемент організації.

На недоліки визначень вказує також А. В. Лапкін, зазначаючи, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням визначається як «процесуальна діяльність прокурора, спрямована на забезпечення ефективного досудового розслідування у конкретному кримінальному паровадженні», а організація досудового розслідування – як «діяльність прокурора з вжиття організаційно-розпорядчих та процесуально-правових заходів під час досудового розслідування з метою забезпечення виконання завдань кримінального провадження». Проте запропоновані формулювання фактично дублюють одне одного, оскільки і щодо першого, і щодо другого йдеться про процесуальну діяльність прокурора, спрямовану на досягнення завдань досудового розслідування. Намагання розмежувати ці поняття шляхом визначення організації досудового розслідування як «вжиття організаційно-розпорядчих заходів» породжує питання про зміст цих заходів, які мають бути визначені у ст. 36 КПК України на рівні відповідних повноважень прокурора [111, с. 143].

Звичайно, таке різноманіття поглядів переконує у складності наукового та практичного вирішення цього питання, що пояснюється універсальністю закріплених за прокурором повноважень. Залежно від ситуації, вони можуть застосовуватись як при здійсненні нагляду за додержанням законів усіма учасниками кримінального процесу, так і для реалізації процесуального керівництва окремими суб’єктами, які покликані забезпечувати права особи.

Мета діяльності та особлива роль прокурора у кримінальному процесі безумовно породжують специфіку правового статусу. Тож, керуючись

вищезазначеним, доцільно перш за все звернутися до загальнотеоретичних підходів щодо визначення процесуального статусу (положення) прокурора у кримінальному провадженні [80, с. 8].

Повнота і своєчасність покладених на прокурора завдань при здійсненні нагляду за законністю досудового розслідування безпосередньо залежить від реалізації наданих йому повноважень [76]. У науковій юридичній літературі відмічається, що по суті повноваження прокурорів є правовими засобами реалізації завдань та функцій прокуратури [113, с. 68]. Як слушно зауважує П. М. Каркач, повноваження прокурора забезпечують ефективність прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів, сприяють своєчасному виявленню порушень закону, їх усуненню та притягненню винних осіб до відповідальності [68, с. 80]. З огляду на це повноваження прокурора у розглядуваній сфері потребують додаткової уваги.

Положеннями чинного законодавства не закріплюються належні механізми, які б забезпечували можливості реального впливу на прокурора, що, зловживаючи своїми повноваженнями, перешкоджає діяльності оперативного підрозділу чи органу досудового розслідування. На противагу, у переважній більшості зарубіжних країн контрольні повноваження прокуратури щодо органів досудового розслідування обмежуються встановленням зовнішнього контролю за її діяльністю з боку інших державних органів. В окремих країнах можливості впливу прокуратури на органи досудового розслідування, суди обмежуються інституційною побудовою такого органу в державі [47].

Наприклад, у США, ФРН прокурорські служби, на відміну від України, є децентралізованими. Децентралізація структури не тільки збільшує процесуальну самостійність прокурора, але й виступає своєрідним гарантом законності його діяльності, оскільки не існує вертикалі безпосередньої підпорядкованості, звідки може на прокурора чинитися прямий тиск. Водночас прокуратура в США має широкі повноваження з нагляду за діяльністю суб’єктів досудового розслідування [165, с. 361-370].

Підсумовуючи проведене дослідження, слід констатувати, що Закон

України «Про прокуратуру» був би об'єктивнішим якби розкривав основні терміни з питань організації прокурорського нагляду за додержанням законів при проведенні негласних слідчих оперативно-розшукової діяльності, зокрема і органами Національної поліції України. Доцільно в цьому визначити поняття та сутність прокурорського нагляду, його завдання і при проведенні СРД, НСРД органами Національної поліції України.

Таким чином, варто наголосити, що *організація досудового розслідування – це процесуальна діяльність прокурора, пов'язана із виконанням ним як керівником органу прокуратури та прокурором вищого рівня передбачених цим Кодексом повноважень з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР й закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження*. Таке поняття необхідно закріпити у п. 5-1 ч. 2 ст. 3 КПК України.

Аналіз положень ст. 36 КПК України дозволяє розглядати процесуальне керівництво як одну із форм прокурорського нагляду, що не у повну мірі відповідає оновленим положенням Конституції України в частині функціональної спрямованості діяльності такого суб'єкта сторони обвинувачення, позаяк процесуальне керівництво (ч. 2 ст. 36 КПК України), в поєднанні з іншими повноваженнями (Закон «Про прокуратуру»), дозволяє спрямувати досудове розслідування щодо отримання нових або перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні (прокурор уповноважений починати досудове розслідування, мати повний доступ до його матеріалів, документів та інших відомостей; приймати процесуальні рішення; надавати вказівки та доручення; брати участь у проведенні процесуальних дій, або особисто їх проводити), посилюючи таким чином процесуальний статус прокурора саме як сторони обвинувачення. Водночас, надання прокуророві такого широкого спектру повноважень при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального

керівництва, зумовлює відповідальність щодо правових наслідків процесуальних рішень сприяючи реалізації правозахисної функції держави. Відтак, кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування здійснюється ним від імені суспільства і в публічних інтересах з метою забезпечення верховенства права; виконання законів органом, який здійснює таке розслідування; їх охорони, захисту; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

Виходячи з цього, *кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування – це самостійна процесуальна наглядова діяльність за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (виконанням ним повноважень процесуального керівника), спрямована на створення необхідних умов (забезпечення) для здійснення прав і свобод особи шляхом сприяння реалізації, охорони (запобігання правопорушенням), захисту та відновлення у разі їх порушення при проведенні процесуальних дій в рамках кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням)*. Таке поняття необхідно закріпити у п. 15-1 ч. 2 ст. 3 КПК України.

Висновки до розділу 1

1. Спеціалізація наукових досліджень прокурорської діяльності у кримінальному провадженні, як і в радянський період, проходила за напрямами аналізу проблем: прокурорського нагляду за законністю досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення, що відповідало стадійності кримінального процесу й системі функцій прокуратури. Такі напрями наукових розробок розпадалися на більш дрібні, обумовлені обранням того чи іншого відносно відокремленого предмету дослідження.

2. На сучасному етапі розвитку держави актуальним є забезпечення

оптимальності функціонування системи органів прокуратури, позаяк враховуючи мету кримінального судочинства, прокурор зобов'язаний брати безпосередню участь у боротьбі зі злочинністю, використовуючи всі надані йому повноваження для протидії злочинності. Такий суб'єкт повинен забезпечити виявлення усіх кримінальних правопорушень, притягнення до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне протиправне діяння, а також, підтримуючи перед судом державне обвинувачення, забезпечити справедливе покарання винних. Разом з тим прокурор зобов'язаний суворо стежити за тим, щоб жоден громадянин не піддавався незаконному та необґрунтованому притягненню до кримінальної відповідальності або іншому незаконному обмеженню в правах. Таким чином, забезпечення окреслених напрямів на монографічному рівні зумовлює потребу наукового пошуку в частині розроблення заходів, спрямованих на забезпечення дієвості кримінального провадження, застосування обмежувальних заходів відносно особи, покладення на неї певних обов'язків в частині обмеженням її прав і свобод.

3. Особа і держава є рівноправними, в законах повинен бути послідовно проведений принцип взаємної відповідальності держави і особи, яка проявляється в законодавчому обмеженні повноважень державних структур, прийняття державою на себе зобов'язань з визнання та забезпечення прав людини, встановленні заходів юридичної відповідальності як для державних органів та держави в цілому, так і для особи за невиконання та неналежне виконання обов'язків, які заподіяли шкоду правам людини.

4. Міжнародні норми, що стосуються основних прав і свобод людини, визначають межі свободи держави, яка повинна розкрити зміст прав людини, визначити механізм їх реалізації та забезпечення. Забезпечення захисту прав особи провідний напрям у діяльності демократичної, соціальної, правової держави, при здійсненні якого реалізується система організаційних та правових заходів, спрямованих на недопущення протиправних посягань на права особи, відновлення порушених прав, забезпечення верховенства права та законності.

5. З метою утвердження принципів верховенства права та правової

законності в національному законодавстві, видається за доцільне ч. 3 ст. 129 Конституції України подати в наступній редакції: «Основними засадами судочинства є: 1) принцип верховенства права; 2) принцип правової законності…». Оскільки такого принципу в праві як верховенство закону немає, а є принцип законності, а ще точніше, правової законності, видається за необхідне ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» викласти у наступній редакції: «Прокуратура України становить єдину систему, яка в порядку, передбаченому цим Законом, здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави. Діяльність органів прокуратури спрямована на всемірне утвердження верховенства права та правової законності».

6. Кримінальні процесуальні повноваження прокурора (ст. 36 КПК України) щодо забезпечення прав особи у кримінальному провадженні спрямовані на забезпечення нагляду за додержанням законів усіма учасниками досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

Аналіз положень ст. 36 КПК України дозволяє розглядати процесуальне керівництво як одну із форм прокурорського нагляду, що не у повну мірі відповідає оновленим положенням Конституції України в частині функціональної спрямованості діяльності такого суб’єкта сторони обвинувачення, позаяк процесуальне керівництво (ч. 2 ст. 36 КПК України), в поєднанні з іншими повноваженнями (Закон «Про прокуратуру»), дозволяє спрямувати досудове розслідування щодо отримання нових або перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні (прокурор уповноважений починати досудове розслідування, мати повний доступ до його матеріалів, документів та інших відомостей; приймати процесуальні рішення; надавати вказівки та доручення; брати участь у проведенні процесуальних дій, або особисто їх проводити), посилюючи таким чином процесуальний статус прокурора саме як сторони обвинувачення. Водночас, надання прокуророві такого широкого спектру повноважень при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального

керівництва, зумовлює відповідальність щодо правових наслідків процесуальних рішень сприяючи реалізації правозахисної функції держави. Відтак, кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування здійснюється ним від імені суспільства і в публічних інтересах з метою забезпечення верховенства права; виконання законів органом, який здійснює таке розслідування; їх охорони, захисту; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування.

РОЗДІЛ 2
КРИМІНАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ОСОБИ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

2.1. Особливості кримінальної процесуальної регламентації діяльності прокурора на початку досудового розслідування

Визначення ролі прокурора у виконанні завдань досудового розслідування і зміцненні законності під час розслідування кримінальних правопорушень можна справедливо вважати одним із найгостріших і найважливіших питань реформи кримінальної юстиції, що відбувається в нашій державі, позаяк в умовах сьогодення рушійною силою перетворень змісту прокурорського нагляду у кримінальному провадженні є розуміння необхідності виходу на перший план обов'язку держави гарантувати реалізацію засад кримінального провадження шляхом задіяння всіх можливих механізмів, і якщо для належного забезпечення прав людини та громадянина необхідним є зміцнення наглядових позицій прокурора «на шкоду» обсягу процесуальної самостійності уповноважених на проведення розслідування осіб, то це, безперечно, має бути мінімальною жертвою заради налагодження системи кримінальної юстиції, яка понад усе ставить інтереси учасників кримінального провадження [220, с. 465–466].

Безумовно, погоджуючись з тим, що прокурор на стадії досудового розслідування є гарантом законності по забезпеченню прав і законних інтересів учасників процесу, і не применшуючи його процесуального значення, варто визнати, що діяльність такого суб'єкта сторони обвинувачення неправильно було б звести тільки до контролю за дотриманням процесуальних правил, позаяк здійснюючи нагляд, він стежить і за виконанням вимог закону про швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень і скеровувати цю діяльність, яку здійснює слідчий. Без вирішення завдання ст. 2 КПК України, а саме швидкого, повного і неупередженого дослідження обставин кримінального правопорушення неможливо встановити особу, яка вчинила кримінальне

правопорушення, притягнути її до відповідальності, та звільнити невинуватого [100; 142, с. 34]. Досягнення цього і є тією кінцевою метою, на яку спрямована вся діяльність органів досудового розслідування і прокурора в стадії досудового розслідування, а саме: щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [142, с. 35].

Зі змісту ст. 2 КПК України випливає, що кримінальне провадження має три завдання: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [100]; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [100].

На сучасному етапі розвитку національного законодавства досудове розслідування є першою і самостійною стадією у системі кримінального процесу України, якій притаманні специфічні риси, та на яку покладене виконання як спеціального завдання, притаманного лише цій стадії (забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення), так і інших завдань кримінального провадження (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження) [58].

Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов’язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом’якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [100]. Таке процесуальне положення є гарантією

належності досудового розслідування.

Як зазначає О. А. Вакулік: «…системні зміни в економічній, політичній та соціальній сферах України спрямовані на розбудову демократичної, правової держави європейського зразка. Прийняття КПК України є визначальним у системі реформування кримінального судочинства [24, с. 161]. Водночас не менш важливою визнається реалізація кримінального процесуального законодавства в діяльності органів досудового розслідування, яка ще не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо додержання засад верховенства права та законності» [24, с. 161].

Дані про всі діяння, які мають ознаки кримінальних правопорушень, виявлені всіма правоохоронними органами України реєструються в ЄРДР. Вони утворюють масив діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, і в ході здійснення проваджень ним обліковуються у проміжних статистичних звітах як кримінальні правопорушення. У 2013 р. зареєстрована найбільша їх кількість за період, що розглядається, – 1 553 056. У 2014 р. їх чисельність суттєво зменшилася (1 137 436; –26,8 %), 2015–2016 рр. змінювалася незначно. З 2017 р. кількість діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, постійно скорочувалася і становила у 2022 р. 606 428, що менше показника попереднього року на 17,4 %, а показника 2016 р. – на 46,1 %.

В процесі досудового розслідування відносно частини діянь з ознаками кримінального правопорушення, зареєстрованих в ЄРДР, встановлюється відсутність події, складу кримінального правопорушення або інші реабілітуючі обставини. Відповідно, утворюються два масиви: обліковані кримінальні правопорушення, які закінчуються провадженням і розглядаються як показник обсягу кримінально-караних діянь, та діяння, кримінальні провадження за якими закриті за реабілітуючими обставинами. Дані щодо останніх виключаються з Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1) [92; 160].

У 2022 р. тенденція постійного значного зменшення чисельності *облікованих кримінальних правопорушень*, яка спостерігалася протягом останніх

5 років (зниження з 592 604 у 2016 р. до 321 443 у 2021 р.; −45,8 %), припинилася. У 2022 р. їх було обліковано 362 636, що на 12,8 % більше аналогічного показника попереднього року.

Серед кримінальних правопорушень *злочини* склали 289 093 (+31,0 % до показника попереднього року), а *кримінальні проступки* – 73 543 (−27,0 %). Змінився характер динаміки цих двох видів кримінальних правопорушень. У 2021 р. кількість злочинів скоротилася порівняно з показником попереднього року на 15,9 % і дорівнювала 220 736, а чисельність кримінальних проступків зросла на 2,5 % і становили 100 707. Відповідно, частка злочинів серед всіх кримінальних правопорушень зменшилася до 68,7 %, а частка кримінальних проступків зросла до 31,3 %. У 2022 р. внаслідок суттєвого збільшення чисельності злочинів та такого ж суттєвого скорочення числа кримінальних проступків частка перших зросла до 79,7 %, а других зменшилася до 20,3 %.

Факторами зростання числа такого різновиду кримінальних правопорушень, як злочини, стали масштабні бойові дії на території України, які обумовили зростання кількості військових злочинів та злочинів, пов’язаних з війною. Останній висновок підтверджується фактом значного зростання числа облікованих кримінальних правопорушень саме в регіонах інтенсивного ведення бойових дій. До них належать Луганська (+141,2 %), Донецька (+127,6 %), Херсонська (+79,9 %), Київська (+56,5 %), Харківська (+34,7 %), Чернігівська (+22,0 %), Запорізька (+13,7 %) області.

Кількість діянь, кримінальні провадження за якими закриті за реабілітуючими обставинами з 2014 р. переважно зменшувалася (виключення: 2016 р.: +0,7 % та 2020 р.: +6,9 %). У 2021 р. число таких діянь скоротилося незначним чином (–2,5 %), а у 2022 р. зменшилося на 41,0 % і дорівнювало 243 792.

Починаючи з 2014 р., відсоткові показники облікованих кримінальних правопорушень та діянь, провадження за якими закрито за реабілітуючими обставинами, серед всіх зареєстрованих в ЄРДР кримінальних правопорушень мали близькі значення, причому в одні роки переважали обліковані кримінальні

правопорушення, а в інші діяння другого масиву. У 2022 р. відповідно до вищенаведеної динаміки частка облікованих кримінальних правопорушень збільшилася до 59,8 %, а діянь, провадження за якими закрито за реабілітуючими обставинами, зменшилася до 40,2 % [92; 160].

Виходячи з такої криміногенної ситуації, вірно зауважила В. Г. Дрозд, що реагування на кримінальні протиправні прояви варто розглядати як реалізацію всієї сукупності рішень органів кримінальної юстиції, які мають забезпечити позитивний результат під час прийняття та реєстрації відповідних звернень, а також встановлення осіб, які їх вчинили [50]. Виняткове значення процесуальних рішень на початку досудового розслідування полягає у тому, що вони визначають не лише початок кримінальної процесуальної діяльності, а й подальший напрям кримінального провадження та вважаються юридичними фактами для ухвалення наступних процесуальних рішень, впливають на їх обрання та обґрунтування. Момент початку досудового розслідування, у свою чергу, визначає обсяг повноважень органів, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність щодо проведення СРД, застосування заходів процесуального примусу, реалізацію прав та законних інтересів учасниками кримінального провадження тощо [24, с. 162]. Таким чином досягається дієвий результат в контексті забезпечення прав особи на захист від злочинних посягань.

Із створенням ЄРДР в Україні запроваджено якісно новий порядок обліку кримінальних правопорушень та прийнятих у них рішень, нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування, підвищення його ефективності та об’єктивності аналізу стану злочинності на регіональних і загальнодержавному рівнях. Проте практика застосування прокурором окремих положень КПК України виявляє недоліки, які потребують усунення [178, с. 27].

Права й обов’язки прокурорів найбільш повно визначають міру їх допустимої поведінки, а також розкривають зміст правомірної поведінки при здійсненні професійної діяльності та завжди існують в певних межах – періоді перебуванні на службі в органах прокуратури, і реалізуються в конкретних правовідносинах, що виникають в умовах здійснення функцій прокуратури.

У відповідності до ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а ч. 2 ст. 37 КПК України – такі повноваження покладені на нього від початку кримінального провадження і до його завершення [100]. Водночас, згідно ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», на прокуратуру покладаються функції щодо нагляду за додержанням законів, а розділ IV цього ж Закону визначає коло повноважень прокурора при здійсненні такого нагляду на всіх стадіях кримінального судочинства [164]. Крім того, законодавець наділяє прокурора дієвими важелями для відповідного правового реагування при виявленні фактів порушення або недотримання процесуальних норм [76, с. 122; 164].

Завдання прокурора на початковому етапі кримінального провадження випливають із положень ст. 25 КПК України: 1) забезпечення початку досудового розслідування за кожним фактом отримання інформації про кримінальне правопорушення; 2) встановлення події кримінального правопорушення; 3) встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В аспекті кримінально-позовної діяльності прокурора це означає встановлення приводу кримінального позову (інформації про кримінальне правопорушення) та його підстави (складу кримінального правопорушення включно з визначенням суб’єкта його вчинення) [100].

Відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (2021 р.), з метою забезпечення ефективної організації діяльності прокурорів прокуратур усіх рівнів у кримінальному провадженні, прокурорів зобов’язано своєчасне реагування на виявлені порушення закону з часу надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення до прийняття остаточного рішення у провадженні, а також щоденний моніторинг ЄРДР, систематичний - Єдиного державного реєстру судових рішень та Інформаційно-аналітичної системи «Облік та статистика органів прокуратури»; вивчення за потреби стану додержання вимог кримінального процесуального законодавства; інформаційно-

аналітичне та методичне забезпечення діяльності прокурорів, вивчення та узагальнення практики застосування законодавства та ін. [163].

Таким чином, завдання прокурора полягають у тому, щоб: виявити й офіційно зафіксувати інформацію про подію, що містить ознаки кримінального правопорушення; забезпечити публічну реакцію на цю інформацію з боку системи кримінальної юстиції шляхом початку досудового розслідування; визначити уповноважений орган досудового розслідування відповідно до правил підслідності; встановити, чи дійсно мала місце подія, про яку йшлося у цій інформації; визначити, чи містить ця подія ознаки складу кримінального правопорушення; забезпечити встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення та наступне доведення її вини [111].

Такі завдання прокурора спрямовані на забезпечення оперативного офіційного реагування на будь-які факти вчинення кримінальних правопорушень у межах процедур кримінального провадження, встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, з метою подальшого притягнення її до кримінальної відповідальності [76]. Вимога своєчасності початку досудового розслідування пов’язана з тим, що з часом обстановка на місці події, сліди кримінального правопорушення під дією погодних умов, унаслідок впливу діяльності людей зникають або знищуються, що може мати наслідком втрату важливих доказів та неможливість їх отримання для встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення [41; 176].

Щодо кримінальної процесуальної діяльності прокурора на початку досудового розслідування, то вірно зауважив І. А. Рогатюк: «…Процесуальне керівництво прокурора, на відміну від відомчого контролю, передбачає постійну, систематичну, цілеспрямовану, ініціативну його діяльність щодо спрямування досудового розслідування в напрямі вирішення завдань кримінального провадження, забезпечення прав, свобод та інтересів його учасників, встановлення особи, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, та формування бази її обвинувачення. З метою забезпечення ефективності такої діяльності у КПК України закріплено принципи незалежності

прокурора в кримінальному судочинстві, обов'язковості законних вимог та процесуальних рішень. Наділення прокурора в досудовому розслідуванні правом здійснювати процесуальне керівництво – це об'єктивна закономірність, підтверджена системним тлумаченням норм КПК України, що обумовлено ліквідацією рудиментарного інституту додаткового розслідування; визначенням прокурора як незмінного ключового суб'єкта кримінального провадження з боку обвинувачення; передбаченням права прокурора щодо визначення можливості проведення окремих СРД, а також приймати остаточне рішення за результатами досудового розслідування» [175, с. 28].

Також прокуророві необхідно врахувати, що забезпечення додержання вимог законодавства щодо повноти прийняття та реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення покладається передусім на керівників відповідних правоохоронних органів [163].

Відповідно до ч. 1 ст. 214 КПК України, слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з ЄРДР [100]. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування [100].

Право внесення відомостей до ЄРДР закріплено кримінальним процесуальним законом виключно за прокурорами та слідчими. Натомість право доступу до відомостей, які внесені до ЄРДР, мають:

1) держатель – у повному обсязі з урахуванням повноважень, якими наділені прокурори та керівники підрозділів Генеральної прокуратури України [178, с. 158];

2) прокурори та керівники прокуратур Автономної Республіки Крим,

областей, міст Києва та Севастополя, спеціалізованих (на правах обласних), міських, міських з районним поділом, районних, міжрайонних та прирівняних до них прокуратур – у межах кримінальних правопорушень, щодо яких слідчими прокуратури та слідчими піднаглядних їм органів провадиться досудове розслідування [178, с. 158];

3) слідчі та керівники органів досудового розслідування – органів прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, та органів державного бюро розслідувань (з моменту створення) – у межах кримінальних правопорушень, щодо яких цими органами провадиться досудове розслідування та здійснюється контроль за додержанням вимог кримінального процесуального законодавства [178, с. 158];

4) користувачі – у межах наданих адміністратором прав доступу для отримання інформації про розпочаті досудові розслідування та прийняті під час досудового розслідування рішення, забезпечення ведення спеціальних обліків, проведення аналізу результатів діяльності правоохоронних органів. Право доступу до інформації з наявним ступенем таємності надається відповідно до законодавства про державну таємницю [178, с. 158–159].

Внесення відомостей Реєстратором здійснюється шляхом заповнення реквізитів статистичних карток або автоматичного вибору відповідних даних у довідниках та включення їх до документів первинного обліку: на виявлене кримінальне правопорушення (форма 1); про наслідки досудового розслідування кримінального правопорушення (форма 1.1); про заподіяні збитки, результати їх відшкодування та вилучення предметів злочинної діяльності (форма 1.2); на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (форми 2); про рух кримінального провадження (форма 3) [178, с. 160].

Після внесення відомостей до ЄРДР реєстратор проводить накладення електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [159]. У разі виникнення процесуальної необхідності відомості з ЄРДР надаються у вигляді витягу з Реєстру, тобто

документа, який свідчить про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР або про їх відсутність у ньому [159; 178, с. 158]. Витяги надаються на спеціальних бланках та засвідчуються підписом реєстратора. Реєстратори самостійно формують (отримують) витяг з ЄРДР у межах внесеної ними інформації.

І тут варто згадати висновок Судової палати у кримінальних справах, який наголошує на неможливості безпідставного ініціювання досудового розслідування, що є прямим порушенням гарантованих прав людини, у конкретному випадку, стосовно незалежності суддів [28].

Такий приклад, ще раз засвідчує необхідність невідкладного вжиття заходів щодо безпідставного притягнення особи до відповідальності й приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до стандартів прав людини ООН та Ради Європи, позаяк у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що: «…кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення; створення належних умов, виробленню механізмів і процедур для повної та безперешкодної реалізації кожною особою прав; недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав, проголошених національними та міжнародно-правовими нормами» [83]. Також, до такого переліку варто додати й обмеження можливостей протизаконних дій представників органів досудового розслідування, пов’язаних з незаконним початком досудового розслідування; зменшення кількості безпідставних кримінальних проваджень.

Як зазначає О. О. Цимбалістенко: «…повноваження прокурора під час здійснення процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування – це передбачені нормами кримінального процесуального законодавства юридичні обов’язки, здійснюючи які за наявності передбачених законом підстав, прокурор справляє владно-розпорядчий вплив на органи досудового розслідування з метою додержання належного процесуального

порядку початку кримінального провадження, а також прав і законних інтересів його учасників» [217, с. 155]. Вони мають всі загальні характерні риси повноважень прокурора у кримінальному провадженні, однак передбачають деякі обмеження в обсязі правових засобів, які можуть використовуватися прокурором, зумовлені специфікою початкового етапу досудового розслідування [217, с. 156].

У свою чергу, А. В. Лапкін, сферу досліджуваної діяльності прокурора визначив як сукупність правовідносин, пов'язаних із надходженням, прийняттям, реєстрацією, обліком і вирішенням заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, особистим виявленням інформації щодо кримінальних правопорушень, внесенням відомостей щодо них до ЄРДР, проведенням першочергових слідчих та інших процесуальних дій з метою встановлення ознак кримінального правопорушення, осіб, що їх вчинили, та притягнення їх до кримінальної відповідальності [110].

Однак, за такими визначеннями діяльність прокурора на початковому етапі обмежена. І як з цього приводу зауважує В. О. Гринюк, обмеження повноважень прокурора пояснюється тим, що до початку досудового розслідування (до моменту внесення відомостей до ЄРДР) сторона обвинувачення обмежена в процесуальних засобах діяльності, оскільки до цього моменту, за загальним правилом, не допускається проведення СРД та НСРД [41, с. 18].

Отримавши у будь-який спосіб інформацію, що містить ознаки кримінального правопорушення, прокурор має забезпечити надання їй офіційної оцінки, яка може бути здійснена лише в межах кримінального провадження [76; 95]. Для цього він зобов'язаний проконтролювати виконання обов'язків щодо внесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення уповноваженими особами органів досудового розслідування або самостійно розпочати досудове розслідування, якщо інформація про кримінальне правопорушення надійшла до нього.

Кримінальна процесуальна діяльність прокурора на початку досудового розслідування розпочинається з внесенням відомостей про кримінальне

правопорушення до ЄРДР відповідно до «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (2020 р.) й наділенням повноваженнями, які спрямовані на виконання завдань ст. 2, 7, 214 КПК України (забезпечення верховенства права; повноти та своєчасності прийняття, реєстрації та розгляду заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення; законності під час проведення невідкладних СРД; форми проведення та правил підслідності, а також прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження).

За загальний правилом, відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України, здійснення досудового розслідування до моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР не допускається. Однак у такому випадку поза сферою кримінального провадження залишається ціла низка правовідносин, що пов’язані із прийняттям та розглядом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, у тому числі й прокурором.

Тут, за великим рахунком, варто підтримати В. С. Зеленецького у тому, що ефективність наглядової діяльності прокурора багато в чому визначається чіткістю розуміння тих завдань, які стоять перед ним які має бути вирішено при здійсненні саме цього виду прокурорського нагляду – у нашому випадку нагляду за прийняттям та розглядом заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення [59, с. 114–115]. Інші вчені-процесуалісти зазначають, що реагування на кримінальні правопорушення слід розглядати як реалізацію всієї сукупності правових, організаційних, управлінських та інших елементів системи кримінальної юстиції, які мають забезпечити позитивний результат під час прийняття та реєстрації відповідних звернень, а також встановлення осіб, які їх вчинили. Неупереджений розгляд стану реагування на кримінальні правопорушення дає підстави для висновків про те, що будь-яка недооцінка невідкладної необхідності в радикальному перегляді сформованих поглядів на сутність, цільове призначення і механізми прикладного вирішення проблеми реагування на кримінальні правопорушення буде й надалі консервувати її дестабілізуючий руйнівний характер [1; 71; 94].

Наведемо приклад: «Кутовий Д. В., перебуваючи на посаді заступника керівника Подільської окружної прокуратури міста Києва, всупереч пунктам 3.2, 3.11, 3.12 Тимчасової інструкції з діловодства в органах прокуратури безпідставно прийняв до розгляду незареєстрований в ІС «СЕД» документ, а саме рапорт ДЗНД СБУ від 06 травня 2022 року, який не містив відомостей про протиправні дії конкретних осіб, місце, час та інші обставини кримінального правопорушення…На підставі вказаного рапорта Кутовий Д. В. вніс відомості до ЄРДР за ч. 4 ст. 111-1 КК України, розпочавши кримінальне провадження. Далі Кутовий Д. В. у порушення вимог статей 36, 216 КПК України, прийняв постанову від 06 травня 2022 року, доручивши розслідування цього кримінального провадження органу, неуповноваженому на здійснення такого розслідування [37; 100]. Окрім цього, безпідставно вніс відомості до ЄРДР за ч. 2 ст. 110-2 КК України, розпочавши нові кримінальні провадження органу, який не мав таких повноважень» [37].

Об’єктом прокурорської перевірки на початковому етапі досудового розслідування, відповідно вимог КПК України, визнається своєчасність і повнота внесення відомостей до ЄРДР, зокрема перевіряється відповідність викладення обставин події тій інформації, що зафіксована в заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення, правильність попередньої кваліфікації, повноваження органу, який розпочав розслідування, наявність усіх необхідних реквізитів тощо. Відтак, слушною є пропозиція С. С. Чернявського щодо доповнення ст. 214 КПК України положеннями про те, що перевірка відомостей про кримінальне правопорушення має бути проведена упродовж 10 днів з моменту внесення таких відомостей до ЄРДР. Під час такої перевірки має бути заборонено проведення будь-яких СРД, передбачених КПК України. Перевірка може проводитись шляхом відібрання пояснень, витребування копій документів та відомостей стосовно досліджуваної події, проведення огляду місця події, одержання висновків спеціалістів у відповідних галузях знань» [219, с. 33].

Упровадження таких якісних змін забезпечить зменшення навантаження та заощадження робочого часу слідчих шляхом позбавлення їх необхідності

проведення фактично перевірочних дій і наповнення матеріалів кримінального провадження великою кількістю документів.

Також, з метою удосконалення діяльності прокурора на початку досудового розслідування пропонуємо внести зміни до ч. 1 та 4 ст. 214 КПК України, а саме: «1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, *які містять достатні дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення*, або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин….»;

4. …Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, *які містять достатні дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення*, не допускається» (додаток Б).

Варто наголосити, що ст. 214 КПК України не передбачає виключень для затримання щодо можливості його здійснення до початку досудового розслідування, а оскільки для державних органів, їх посадових та службових осіб передбачено спеціально-дозвільний тип правового регулювання (у силу положень ч. 2 ст. 19 Конституції України, у відповідності до якої органи державної влади, їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України), то формально затримання до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є незаконним [84; 100]. Необхідність такого невідкладного затримання у практичній діяльності сумнівів не викликає, однак формулювання ст. 207, 208, 214 КПК є суперечливими, що ставить під сумнів правомірність затримання, допустимість фактичних даних, отриманих при проведенні обшуку особи та вилученні у неї предметів і документів, а також фактичних даних, які викладені у протоколі затримання. Це, відповідно, поширюється і на обшук затриманого, тимчасове вилучення майна у затриманого, тимчасове вилучення у затриманого документів, які посвідчують користування спеціальним правом [76; 100].

Очевидно, що при такому формальному підході на початковому етапі досудового розслідування поза сферою процесуального керівництва залишається вся попередня діяльність до моменту внесення відомостей до ЄРДР, що є не логічним. Ще більш нелогічним є те, що до моменту внесення відповідних відомостей до ЄРДР, а отже і до початку досудового розслідування у невідкладних випадках можливе проведення огляду місця події, що також повинно залишитись поза сферою здійснення процесуального керівництва прокурором. У таких невідкладних випадках огляд місця події може обмежити права і законні інтереси особи щодо її майна. Крім того, до моменту внесення відомостей до ЄРДР може мати місце законне затримання (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 207 КПК України), особистий обшук затриманої особи. Очевидно, що поза межами процесуального керівництва прокурором зазначені випадки не можуть залишитись [41, с. 18–19].

У зв’язку з цим пропонуємо внести доповнення до ч. 3 ст. 214 КПК України: «3. …. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а також *здійснено затримання особи у порядку, передбаченому статтями 207 та 208 цього Кодексу, обшук затриманого, тимчасове вилучення майна, виявленого під час затримання особи, та документів, які посвідчують користування спеціальним правом. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань здійснюється негайно після завершення цих дій та доставлення затриманого до органу досудового розслідування*. Для з’ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути….» (додаток Б).

Таким чином, своєчасність проведення процесуальних дій, що спрямовані на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення на початку досудового розслідування, як зазначає І. В. Рогатюк, залежить перш за все від прийняття прокурором як стороною обвинувачення законного та обґрунтованого рішення про його початок, а допущена помилка може призвести

до необґрунтованого затримання, притягнення до кримінальної відповідальності невинуватої особи або залишення злочинця без покарання [176].

Порядок провадження за виявленим новим кримінальним правопорушенням в ході досудового розслідування визначений відповідно до п. 9 підрозділу 2 розділу 2 Положення «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» (2020 р.).

З метою удосконалення кримінальної процесуальної діяльності прокурора на початку досудового розслідування пропонуємо нову статтю 214-1 КПК України у такій редакції:

«*Стаття 214-1. Виявлення ознак нового кримінального правопорушення під час досудового розслідування*

1. У разі самостійного виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального правопорушення слідчий, прокурор виносять про це відповідну вмотивовану та обґрунтовану постанову відповідно до частини 5 статті 110, відомості з якої вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань в порядку статті 214 цього Кодексу.

2. У постанові слідчого, прокурора про самостійне виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального правопорушення має бути зазначено: номер та коротка фабула кримінального провадження, під час здійснення досудового розслідування у якому виявлено нове кримінальне правопорушення; опис встановлених обставин, які свідчать про наявність ознак нового кримінального правопорушення; правова кваліфікація нового кримінального правопорушення.

3. Здійснення будь-яких процесуальних дій у межах досудового розслідування нового кримінального правопорушення забороняється до винесення передбаченої частиною першою цієї статті постанови та реєстрації відомостей з нею до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

4. Слідчий суддя, суд при прийнятті рішень з питань, зазначених у частині 3 цієї статті, зобов'язаний перевірити наявність постанови про самостійне виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального

правопорушення, а також з'ясувати, чи підтверджуються викладені в постанові обставини».

Після офіційного прийняття та реєстрації заява (повідомлення) про кримінальне правопорушення передається керівнику органу досудового розслідування, для визначення слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування (п. 1 ч. 2 ст. 39 КПК України) [100], що процесуально оформлюється у вигляді доручення про проведення досудового розслідування.

У разі наявності в матеріалах відомостей, що свідчать про відсутність події кримінального правопорушення або відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, уповноважена службова особа має скласти мотивований висновок, який затверджує відповідний керівник або особа, що виконує його обов'язки, та долучити до нього інші документи (пояснень, рапортів, довідок тощо). Матеріали передаються («списуються») до підрозділу документального забезпечення для приєднання до номенклатурної справи, про що робиться відповідна відмітка в Журналі єдиного обліку і повідомляється прокурор [153].

Однак, при проведенні перевірок прокуратурами з'ясувалось, що у більшості областей керівники територіальних підрозділів поліції у непоодиноких випадках висновки, складені підлеглими працівниками, належним чином не перевіряють, чим сприяють укриттю кримінальних правопорушень від реєстрації в ЄРДР та неможливості проведення розслідувань за такими фактами. Прихованими від реєстрації, вважаються заяви і повідомлення або вимоги заявника про необхідність здійснення кримінального переслідування, якщо відомості про них на час виявлення не внесені до реєстрації в ІТС ІПНП або журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, а власне заяви та повідомлення не отримали відповідного реєстраційного номера або заявнику не вручено талона-повідомлення [176].

При перевірці порядку ведення такого обліку встановлено, що деякі начальники міськрайлінорганів автоматично проставляють відмітки про ознайомлення з порядком їх ведення. Трапляються помилки, пов'язані з несвоєчасним направленням на місця події слідчо-оперативних груп (не

використовуються можливості груп швидкого реагування та дільничних офіцерів поліції), що нерідко призводить до приховування кримінальних правопорушень (зокрема, тяжких та особливо тяжких злочинів), за якими, незважаючи на всю очевидність ознак кримінально караних дій, працівники оперативних підрозділів або дільничні офіцери поліції за усталеною практикою складають висновки про закінчення розгляду заяв (без внесення інформації до бази єдиного обліку) [176].

Повноваження прокурора щодо підслідності, встановлені КПК України, передбачають: передання наявних у нього матеріалів з дотриманням правил підслідності до органу досудового розслідування та доручення проведення досудового розслідування у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР внесені прокурором (ч. 7 ст. 214); визначення підслідності встановлених під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, які не підслідні тому органу, який здійснює у кримінальному провадженні досудове розслідування (ч. 10 ст. 216); визначення підслідності кримінального правопорушення, яке не віднесене до компетенції слідчого, який розпочав досудове розслідування (ч. 2 ст. 218); вирішення спорів про підслідність (ч. 5 ст. 218) [100]; доручення здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування у т. ч. вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування (ч. 5 ст. 36) [100]. Таким чином, варто наголосити, що на етапі внесення відомостей до ЄРДР саме прокурор вирішує усі питання, які стосуються підслідності [148, с. 65].

Підводячи підсумки підрозділу варто наголосити, що ухвалення рішення про початок досудового розслідування, з одного боку, потребує додержання чітко окреслених вимог щодо строку, протягом якого воно має бути ухвалене, це рішення має остаточний характер, а з іншого – не йдеться про обов’язковість його процесуальної форми та не згадується про підстави для його ухвалення, внаслідок таких протиріч у правозастосовній практиці мають місце певні проблеми та недоліки. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора на

початку кримінального провадження, як було вже зазначено, спрямована на забезпечення прав і законних інтересів його учасників, а тому після невідкладного у письмовій формі повідомлення керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу його початку та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України, прокурор повинен: а) розпочати досудове розслідування та вирішити усі питання, які пов'язані з визначенням підслідності кримінального провадження; б) здійснити нагляд за виконанням обов'язків та вжитими першочерговими заходами до встановлення події кримінального правопорушення дізнавачаем, слідчим або детективом; в) закрити безпідставно розпочате досудове розслідування; г) забезпечити та сприяти проведенню усіх першочергових процесуальних дій, спрямованих на встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення; д) зібрати відносно встановленої особи-правопорушника достатніх доказів для підозри відповідно до порядку гл. 22 КПК України.

Кримінальна процесуальна діяльність прокурора на початку досудового розслідування розпочинається з внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР відповідно до «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (2020 р.) й закінчуються із здійсненням повідомлення особі про підозру відповідно до гл. 22 КПК України.

2.2. Участь прокурора при повідомленні особі про підозру

Розбудова незалежної Української держави обумовлює потребу у формуванні відповідної правової системи, пошуку і запровадження такого кримінального судочинства, яке б найповніше забезпечувало законні інтереси та захист прав людини, життя якої, честь та гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою цінністю (ст. 3 Конституції України) [84]. Одним із засобів захисту прав та свобод людини та громадянина є кримінальне судочинство, яке покликане гармонізувати діючі правові відносини у

відповідності з вимогами європейських стандартів, удосконалення процедури розслідування кримінальних правопорушень, з урахуванням перегляду низки положень національного кримінального процесуального законодавства України в частині забезпечення, саме прав учасників такого процесу.

Взаємодія між слідчим та прокурором під час досудового розслідування відбувається постійно, однак, саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення настає стадія притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України) та розпочинається строк, протягом якого повинно бути закінчено досудове розслідування (ст. 219 КПК України) [100]. На думку, Ю. П. Аленіна та І. В. Гловюк, повідомлення особи про підозру займає основне місце у кримінальній процесуальній діяльності, оскільки є одним із засобів забезпечення невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, що дозволяє суду призначити таким особам справедливе покарання з урахування характеру і тяжкості вчиненого кримінального протиправного діяння [2, с. 161].

Як стверджує І. С. Курбатова, повідомлення особи про підозру – це одне із важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до закінчення розслідування у кримінальному провадженні. В цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних у ході проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного [104]. Від обґрунтованості підозри, дотримання процесуального порядку вручення повідомлення про підозру залежить додержання законних прав підозрюваного, а також подальша доля самого кримінального провадження, підтримує І. В. Єрьоменко [52, с. 82].

На думку О. В. Капліної, повідомлення про підозру – це процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276-279 КПК України [65, с. 241]. Крім того, акт повідомлення про підозру має важливе юридичне, а також й політичне значення, позаяк є одним із засобів забезпечення невідворотності юридичної відповідальності осіб, які вчинили небезпечні для

суспільства кримінальні правопорушення.

В. О. Гринюк вказує, що підозра – це процесуальне рішення прокурора, слідчого (за погодженням із прокурором), яке ґрунтується на зібраних доказах під час досудового розслідування та в якому формується припущення про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення з повідомленням про це такій особі та з роз'ясненням її прав і обов'язків [39, с. 95]. Крім того, аналіз положень КПК України та наукових джерел дає змогу виокремити такі значення категорії «повідомлення про підозру»: процесуальна діяльність, зміст якої полягає у складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його врученні особі відповідно до ст. 276-279 КПК України [76].

Як зазначила, О. В. Фараон, в КПК України міститься низка дефектів, наочним свідченням чого є практика його правозастосування, зокрема, терміном «повідомлення про підозру» може позначатися певний етап стадії досудового розслідування, з якого починається притягнення особи до кримінальної відповідальності; це процесуальне рішення, прийняте стороною обвинувачення та оформлене у вигляді повідомлення, що відповідає формі постанови, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 276 КПК України [211, с. 184]. Схоже визначення пропонують М. Гузела та А. Палюх – це інститут кримінального процесуального права, який полягає у вчиненні процесуальних дій компетентним державним органом чи посадовою особою (прокурором або за його погодженням слідчим), що реалізуються у відповідному правозастосовному акті, що спричиняє притягнення особи до кримінальної відповідальності та набуття цією особою процесуального статусу (підозрюваного), а також створює передумови для подальшого руху кримінального провадження та виконання завдань кримінального судочинства [44, с. 253].

Також, Ю. В. Лисюк визначив підозру як передумову набуття особою процесуального статусу підозрюваного в разі поєднання первинних відомих обставин справи із відповідною особою на основі достовірності та ймовірності [114, с. 59]; О. В. Маслюк – обґрунтоване припущення (на підставі оцінки

наявних на певний момент часу доказів) слідчого, прокурора про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке процесуально формалізоване в повідомленні про підозру та обов'язково має бути перевірене для спростування або підтвердження [128, с. 33]; О. Ю. Татаров – один із ключових актів на стадії досудового розслідування і процес доказування у кримінальному провадженні здійснюється саме для того, щоб процесуальними засобами підтвердити або спростувати винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення і забезпечити притягнення її до кримінальної відповідальності, яка розпочинається саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК) [198, с. 142].

Заслуговує на увагу думка А. С. Максименка, зокрема він зазначає: «повідомлення особі про підозру слід розглядати в широкому значенні як процесуальний інститут, у вузькому – процесуальну дію, у матеріальному – процесуальний документ, складений відповідно до вимог КПК України, у процесуальному – сукупність процесуальних дій, спрямованих на: а) пред'явлення особі, яка, на переконання сторони обвинувачення (дізнавача, слідчого та/або прокурора), імовірно, вчинила кримінальне правопорушення, письмового повідомлення про підозру; б) вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення прав підозрюваного, відповідно до ст. 42 КПК України; в) зміну повідомлення про підозру (у випадках виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов`язаний виконати дії, передбачені ст. 278 цього Кодексу)» [122, с. 21–22].

Вважаємо, що такі визначення поняття «підозра» не повною мірою відображають усі її аспекти та сутність.

Іншою складовою досліджуваного поняття є дефініція «повідомлення». Не вдаючись до наукових дискусій з цього приводу зазначимо, що такий термін означає [26, с. 997–998]: а) сповіщення, доповідання, донесення чого-небудь; б) розповідь, казати про що-небудь; в) сповіщення у формі письмової чи усної

інформації; г) інформація, дані викладені, передані ким-небудь; д) публічний виступ, доповідь; є) документ, в якому про щось повідомляється, сповіщається [103, с. 49].

Найбільш вдалу та повну сукупність ознак повідомлення про підозру, на наш погляд, окреслено О. В. Капліною, яка підсумовує: «… можна виокремити такі основні ознаки підозри у кримінальному провадженні: підозра може сформуватися тільки після внесення відомостей до ЄРДР, початку кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; підозра може виникнути в осіб, які здійснюють досудове розслідування, – слідчого та/або прокурора; підозра завжди суб'єктивна, оскільки виникає на підставі внутрішнього переконання слідчого та/або прокурора, яке формується відповідно до зібраних у кримінальному провадженні доказів; підозра – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення; підозра повинна бути обґрунтованою, оскільки закон вимагає, щоб особа обов'язково повідомлялася про підозру передусім за наявності достатніх доказів для її підозри у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України); підозра має бути формалізована у вигляді процесуального документа – повідомлення про підозру, який складається відповідно до вимог ст. 277 КПК України; підозра, як обґрунтоване припущення про вчинення кримінального правопорушення певною особою, має бути перевірена під час кримінального процесуального доказування для її спростування або підтвердження та трансформації в обвинувальне твердження, що знайде своє відображення в обвинувальному акті; підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом; підозра – це обов'язковий етап кримінального провадження, зокрема стадії досудового розслідування, оскільки саме з моменту повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення починається притягнення особи до кримінальної відповідальності (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України)» [65, с. 240; 100]. Також; структурні елементи, які входять до підозри та формалізуються у

повідомленні про підозру, мають повністю відтворюватися в обвинувальному акті [65, с. 240-241].

Більше того, Н. Р. Костів вважає повідомлення про підозру самостійним кримінальним процесуальним інститутом, зокрема, на її переконання, норми такого інституту визначають підстави і процесуальний порядок повідомлення особи про підозру (випадки, за яких обов'язково здійснюється повідомлення про підозру; зміст письмового повідомлення про підозру та порядок його вручення; порядок зміни повідомлення про підозру; особливості повідомлення про підозру окремих категорій осіб тощо) [89, с. 127].

Беручи до уваги викладене вищевикладене, можна зазначити, що в семантичному сенсі поняття «повідомлення про підозру» означає:

1) процесуальну дію з повідомлення особі про її причетність до вчинення певного кримінального протиправного діяння;

2) процесуальний документ про сповіщення особи про те, що вона є підозрюваною у вчинені кримінального протиправного діяння;

3) гарантія прав підозрюваного, тобто сукупність установлених законом правових норм, що забезпечують виконання завдань кримінального провадження і надають можливість суб'єктам кримінального процесу виконувати обов'язки та реалізовувати права [122].

Однак, не заперечуючи наведених тверджень і здебільшого погоджуючись із висловленими позиціями вчених, хотілося б зауважити, що вказівка законодавця на «повідомлення» про підозру передбачає певну об'єктивацію цього припущення і доведення його до відома інших осіб. Зважаючи на це, правова природа повідомлення про підозру у науковій юридичній літературі залишається предметом дискусій, зокрема його розглядають і як процесуальну діяльність (Капліна О. В.) [65, с. 241], і як процесуальне рішення (Гринюк В. О.) [39, с. 94]. Очевидно, на думку А. В. Лапкіна та Л. М. Гуртієвої – воно поєднує ознаки того й іншого, адже передбачає як прийняття і оформлення важливого процесуального рішення, так і здійснення пов'язаних із цим дій за встановленою законом процедурою. Тому правильним видається підхід, в межах якого

повідомлення про підозру розглядається як кримінальний процесуальний акт, який включає і рішення, і дію [45, с. 187; 109, с. 603]. Підтвердженням таких висновків є проведене нами опитування в якому, 84 % слідчих, 55 % прокурорів вважають, що підозра за чинним КПК України є процесуальною дією, а 26 % та 38 % відповідно стверджують, що це є процесуальним рішенням (додаток В).

Таким чином, повідомлення особі про підозру може тлумачитись як важливе процесуальне рішення, яке приймає прокурор (слідчий за погодженням з прокурором), процесуальна дія, інститут кримінального процесуального права, процесуальний акт.

Загальний порядок повідомлення про підозру передбачений у гл. 22 КПК України, відповідно до якого

Процесуальна діяльність прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри, яка включає такі етапи:

1) встановлення підстав повідомлення про підозру (ч. 1 ст. 276 КПК України). Відповідно до ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [100].

2) складання письмового повідомлення про підозру чи надання згоди слідчому на складання такого процесуального документа (ч. 1 ст. 277 КПК України);

3) вручення письмового повідомлення про підозру (ст. 278 КПК України) та повідомлення підозрюваному про його права (ст. 42 КПК України);

4) внесення прокурором даних до ЄРДР;

5) зміна письмового повідомлення про підозру (ст. 279 КПК України);

6) вирішення питань про можливість звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-287 КПК України);

вирішення питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [100].

Особливості повідомлення про підозру окремій категорії осіб визначаються гл. 37 КПК України. Водночас, з таким положення щодо його повноцінності важко погодитися, тому що особливості повідомлення про підозру визначені й у гл. 24-1, 25, 38 КПК України. Більше того, на думку Х. М. Танривердієва, здійснення повідомлення про підозру таким суб'єктам складається з двох етапів: I) складання тексту повідомлення (ст. 277 КПК України); II) безпосереднє вручення повідомлення та роз'яснення по суті (ст. 278 КПК України). Таке повідомлення має бути здійснене лише тією особою, яка його склала, і в жодному разі не може бути доручене іншій особі [197]. В іншому разі у контексті доручення відповідно до ст. 36, 481 КПК України Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора) або заступника Генерального прокурора – керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо вручення іншим прокурором письмового повідомлення народному депутату України (ст. 480 КПК), право на яке прямо не передбачене кримінальним процесуальним законом, може розглядатися як мінімізація гарантій діяльності цих осіб [197].

Варто наголосити, що у КПК України повинен бути закріплений єдиний процесуальний порядок повідомлення про підозру, однак, як зазначає О. В. Капліна, в окремих випадках, законодавець закріплюючи гарантії повідомлення про підозру для окремої категорії осіб (гл. 37 КПК України), тим самим встановлює норму-виняток, застосування якої буде затребуване вкрай рідко та не можуть розглядатись як особисті привілеї, а навпаки, мають публічно-правове призначення, служать засобом захисту від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, політичної репресії, примусового усунення від виконання своїх посадових або професійних обов'язків [66].

Тут варто наголосити, що ні ст. 3 КПК України (основні терміни КПК України), ні положення гл. 22 КПК України не розкривають сутності

«повідомлення про підозру», що негативно позначається на ефективності реалізації кримінальних процесуальних гарантій по забезпеченню прав особи стороною обвинувачення, на що наголосили 67 % опитаних слідчих та 44 % прокурорів (додаток В).

Таким чином, варто зауважити, що процесуально унормована процедура повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях є *додатковою спеціальною гарантією захисту особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, репресії, відновлення порушеного права тощо, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом складання або підписання повідомлення та роз'яснення його суті, спрямування подальшого ходу кримінального провадження, покладення обов'язку не допустити порушень закону під час обрання запобіжних заходів, проведення процесуальних дій*.

Своє розуміння «підозри» ЄСПЛ виклав у рішенні по справі «Сергій Волосюк проти України» (Sergey Volosyuk v. Ukraine, заява № 1291/03). ЄСПЛ виклав вимоги до «законності» відповідно до п. 4 ст. 5 Конвенції – в контексті перевірки судом законності позбавлення свободи, зокрема: «…47. *Суд повторює, що згідно з пунктом 4 статті 5 Конвенції затримана чи взята під варту особа має право ініціювати провадження з метою перевірки судом процесуальних і матеріально-правових умов, які є неодмінними для забезпечення «законності» – у значенні пункту 1 статті 5 Конвенції – позбавлення її свободи* [190]. *Це означає, що компетентний суд має перевірити не лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, яка послужила підставою для затримання, та легітимність мети, з якою здійснювалися це затримання і подальше тримання під вартою*» [190].

Згідно з положеннями КПК України саме прокурор, як сторона обвинувачення, або як виняток – слідчий за погодженням з прокурором, складає та в день складання вручає особі письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Перед цим прокурор самостійно оцінює наявність відповідних підстав для письмового повідомлення про підозру, тобто:

законність затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; законність обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявність достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 11 ст. 36, ст. 276 КПК України) [76; 100].

Тут варто звернути увагу, що поряд з такими положеннями, передбачена все ж таки можливість повідомлення особі про підозру слідчим, зокрема відповідно до ч. 4 ст. 22 КПК України таке повідомлення застосовується: а) лише у випадках, передбачених КПК України і б) за погодженням з прокурором. Однак, такі повідомлення слідчим випадки у гл. 22 КПК України відсутні, що зумовлює практичне виконання слідчим повноважень прокурора.

Як стверджує А. В. Лапкін, надання слідчому таких повноважень суперечить виключному статусу прокурора як публічного обвинувача, оскільки слідчий приймає рішення замість прокурора. У зв'язку з цим, необхідно передбачити у ст. 277 КПК України: …рішення про порушення публічного обвинувачення, наслідком якого є повідомлення особі про підозру, приймається прокурором; за дорученням прокурора письмове повідомлення про підозру може скласти слідчий». Такий підхід дозволить: чітко розмежувати компетенцію прокурора та слідчого у цьому питанні, усунути конкуренцію і паралелізм у їхній роботі; посилити гарантії законності та обґрунтованості прийняття відповідного рішення та захисту прав учасників кримінального провадження при його прийнятті; підвищити персональну відповідальність прокурора за це рішення, встановлення його підстав та застосування наслідків [109, с. 608–609].

У контексті взаємодії одним із важливих питань є нагляд прокурора за вчасністю прийняття слідчим рішення щодо повідомлення про підозру. Вчасне прийняття такого рішення є однією із гарантій реалізації права особи на захист. Тому прокурор має наглядати за тим, щоб дане право підозрюваного не було порушене через затягування із моментом повідомлення про підозру, якщо зібрано достатньо доказів для підозри [106, с. 70].

Основними вимогами до прокурора під час повідомлення особі про підозру

в частині забезпечення прав учасників кримінального процесу є:

– нагляд прокурора за процесом повідомлення особи про підозру, який спрямований на дотримання своєчасності такої процедури й полягати у перевірці підстав щодо прийняття цього рішення з урахуванням того, чи раніше затримувалася особа за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення і чи обирався щодо неї запобіжний захід;

– виконання функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що сприяє зменшенню необґрунтованої підозри (неконкретність підозри; підозра на основі уявних доказів, які не мають повного підтвердження);

– нагляд за законністю забезпечення права на захист особи, щодо якої є достатні дані вважати, що вона вчинила кримінальне правопорушення, або причетна до вчинення і є можливість підтвердити статус підозрюваного в процесі доказування обставин передбачених ст. 91 КПК України;

– встановлення фактів навмисного повідомлення особі про вчинення менш тяжкого кримінального правопорушення з метою навмисного позбавлення підозрюваного права на повноцінний захист.

Тут, варто знову ж таки звернутися до ЄСПЛ в контексті нерівності громадянина і держави. Достатній процесуальний механізм держави, включає слідство, прокуратуру, суди і пенітенціарну систему, а тому використовуючи свою владу вона впливає на підозрюваного з метою отримання виправдань чи пояснень у відповідь на звинувачення при відсутності розумних підстав для підозри. Також, прокурор не повинен обвинувачувати особу у вчиненні злочину, поки нема належних доказів, що у вужчому значенні презумпції невинуватості означає покладення тягаря доказів на прокуратуру, і дотримання стандарту доведення вини поза розумними сумнівами [215, с. 64].

Таким чином, підведемо проміжний висновок, прокурор виступає гарантом дотримання законності та прав особи під час здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні, позаяк під час повідомлення про підозру, прокурору необхідно враховувати випадки, зміст, порядок вручення та

зміну повідомлення про підозру, яка відбувається у відповідності із загальними положеннями КПК України (ст. 276–279) із врахуванням, у разі необхідності: а) особливостей зазначених у гл. 24-1, 25, 37, 38; б) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-287 КПК України); в) вирішення питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України) [100].

Кримінальне процесуальне законодавство України не встановлює в який саме проміжок часу слідчий, прокурор повинні повідомити особі про підозру. Але виходячи із того, що на них покладено обов'язок забезпечити підозрюваному можливість захищатися від пред'явленого «обвинувачення», вони повинні зробити це вчасно. Вчасне повідомлення про підозру означає пред'явлення його невідкладно після того, як у кримінальному провадженні сформована сукупність доказів, які вказують на вчинення кримінального правопорушення конкретною особою. Саме тому законодавець встановив, що повідомлення про підозру здійснюється у випадку наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК). Відповідно до ч. 1 цієї ж статті повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у таких випадках:

у разі затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення [100];

у разі обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів [100];

у разі наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [100]. Це підстави (передумови) для прийняття процесуального рішення.

Однак п. 2 ч. 1 ст. 276 КПК України не може бути підставою для повідомлення особі про підозру оскільки, відповідно до положень ч. 2 ст. 177 КПК України підставою для обрання запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, тобто

особа, щодо якої планується застосувати запобіжний захід, вже повинна мати процесуальний статус підозрюваного. За таких умов розглянута підстава ніколи не може бути застосована як привід для повідомлення про підозру, є «мертвою», а тому її взагалі варто виключити зі ст. 276 КПК України [52, с. 83].

Водночас Законом України № 2147 – VIII від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [156] внесено доповнення у ст. 303 КПК України, якими перелік рішень і дій слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, доповнено повідомленням про підозру. Однак, законодавець передбачив, що скаргу на повідомлення особі про підозру мають право подати виключно представники сторони захисту після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду з обвинувальним актом.

Зрозуміло, що задоволення скарги на повідомлення особі про підозру може мати досить негативні наслідки для розкриття та розслідування конкретного кримінального провадження. Відповідно до положень чинного КПК України слідчий, прокурор зобов’язані закрити кримінальне провадження у випадку, коли строк досудового розслідування закінчився однак жодній особі не було повідомлено про підозру.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє визначити момент виникнення підозри як фактичне здійснення щодо особи будь-яких процесуальних заходів, зумовлених наявністю такої підозри, які можуть суттєво вплинути на її стан. До якісних характеристик, яким має відповідати підозра, щоб уважатися ЄСПЛ обґрунтованою, належать: наявність фактів або відомостей, котрі здатні переконати об’єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити це правопорушення; відсутність вимоги про наявність чітких доказів для підтвердження «обґрунтованої підозри»; наявність достатніх об’єктивних

елементів, які можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення [76; 124]; розумність підозри та її вираження в офіційних документах обвинувачення. Тобто під підозрою, яка відповідає ознакам обґрунтованості, ЄСПЛ розуміє таку розумну підозру, котра містить достатні об'єктивні елементи, зокрема факти, спеціальну інформацію, що знайшли фактичне вираження в офіційних документах обвинувачення, та можуть привести об'єктивного спостерігача до обґрунтованого переконання, що особа могла вчинити дії, заявлені органами обвинувачення [124].

У відповідності до ч. 1 ст. 110 КПК України процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Рішення слідчого, прокурора приймається у формі постанови (ч. 3). Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне (ч. 4) [100]. Положення ч. 5 ст. 110 КПК України передбачають змістовні елементи, з яких повинна складатися постанова слідчого, прокурора у досудовому розслідуванні:

1) вступної частини (відомості про місце і час прийняття постанови; прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову);

2) мотивувальної частини (відомості про зміст обставин, які є підставами для прийняття постанови; мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України);

3) резолютивної частини (відомості про зміст прийнятого процесуального рішення; місце та час (строки) його виконання; особу, якій належить виконати постанову; можливість та порядок оскарження постанови) [100].

Водночас рішення слідчого, прокурора щодо підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення приймається не постановою, а спеціальним процесуальним документом у формі письмового повідомлення, яке повинно відповідати вимогам, передбаченим ч. 1 ст. 277 КПК України, серед який й права підозрюваного [100].

Безперечно, письмове повідомлення про підозру буде викладене

правильно, якщо буде посилатись на положення, істинність яких доведена. Викладені факти не повинні суперечити один одному [210, с. 105]. Кваліфікації кримінального правопорушення має передувати виклад усіх основних та кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, з яких, за правилами логіки, з необхідністю випливає сформульована підозра. Вимогам щодо юридичної чіткості формулювання письмове повідомлення про підозру відповідатиме у разі, коли воно є лаконічним, чітко сформульованим і не містить у собі логічного протиріччя; фактичні обставини провадження викладені за допомогою тих юридичних понять і юридичних формулювань, які використовує законодавець щодо конкретного складу кримінального правопорушення [210, с. 105–106].

Відповідно до вимог ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру повинно бути вручено особі в день його складення слідчим або прокурором. За певних умов таке вручення може здійснюватися як прокурором (слідчим), який проводить досудове розслідування, чи прокурором, який здійснює процесуальне керівництво у відповідному провадженні у спосіб, передбачений ст. 135 КПК України [100]. При затриманні особи за підозрою у вчиненні злочину письмове повідомлення про підозру затриманому вручається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту його затримання (ч. 2 ст. 278 КПК України). У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню (ч. 3 ст. 278 КПК України) [100]. У випадку неможливості безпосередньо слідчому або прокурору вручити особі повідомлення про підозру, таке вручення може відбутися у спосіб, передбачений у гл. 6 КПК України «Повідомлення» (ч. 1 ст. 278, ст. 111, 112 КПК України) [100].

Наприклад, у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повідомлення про підозру для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім’ї особи або іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи. Особі, що перебуває під вартою, повідомлення про підозру може вручатися через

адміністрацію місця ув'язнення [93; 100]. Повідомлення про підозру неповнолітній особі, зазвичай, вручається її батьку, матері, усиновлювачу або законному представнику, а обмежено дієздатній особі її піклувальнику [93, с. 411].

Проте, як наголошує А. С. Максименко: «…повідомлення про підозру є процесуальним документом, який знаменує собою новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосовування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності, саме тому слідчий та прокурор повинні віддавати перевагу безпосередньому повідомленню про підозру особи, яка за їх обґрунтованою підозрою вчинила кримінальне правопорушення. Крім того, ст. 278 КПК України має назву «Вручення письмового повідомлення про підозру», вказуючи таким чином на спосіб ознайомлення особи із підозрою, яка міститься у повідомленні. Тобто наданим слідчому та прокурору правом, яке пов'язано з можливістю уникнути безпосереднього вручення повідомлення, не можна зловживати» [123]. Ним можна скористатися тільки у виняткових випадках [123].

Отже, як зазначають вчені-процесуалісти, якщо прокурор (слідчий) не може безпосередньо вручити особі повідомлення про підозру, закон надає їм право скористатися нормами гл. 6 КПК України «Повідомлення» та здійснити повідомлення у порядку, передбаченому гл. 11 КПК України, за винятком положень щодо змісту повідомлення та наслідків неприбуття особи – ч. 1 ст. 278, ч. 3 ст. 111, гл. 11 КПК України [95, с. 467]

На практиці, непоодинокими є випадки у яких повідомлення про підозру надсилали засобами медіа, проте не було нарочно вручене адресату й повернуте відправнику у зв'язку із закінченням строку зберігання на поштовому відділенні або відмовою адресата від його отримання [199]. Таке надіслання, як стверджує О. М. Атаманов, відповідатиме вимогам КПК України, однак належним способом виконання є вручення поштового відправлення особисто (безпосередньо) підозрюваному [8]. Отже, повідомлення про підозру є

здійсненим якщо особі вручили поштове відправлення, факт якого підтверджується засобами, визначеними в ст. 136 КПК України.

Процесуальний нагляд прокурора за законністю порядку повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення полягає у перевірці вчасності такого повідомлення особі та у перевірці обґрунтованих підстав прийняття цього рішення. Водночас, виникає питання щодо практичного застосування ч. 3. ст. 278 КПК України у разі якщо особа щодо якої винесена постанова про підозру померла. З метою удосконалення діяльності прокурора у кримінальних провадженнях, уніфікації положень гл. 22 КПК України запропоновано доповнити ч. 3 ст. 278 КПК України: «3. ….*Повідомлення про підозру померлій особі вручається особі з числа її близьких родичів або членів сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом. Одночасно з врученням такого повідомлення про підозру слідчий (прокурор) письмово інформує всіх близьких родичів та членів сім'ї померлої особи, встановлених у ході досудового розслідування з роз'ясненням права та строку подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої статті 284 цього Кодексу. Копія повідомлення про підозру надається близькому родичу або члену сім'ї померлої особи за їх заявою. Строк подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження не може перевищувати 30 днів з дня вручення повідомлення про підозру*» (додаток Б).

Прокурор вручає підозрюваній особі пам'ятку про її процесуальні права та обов'язки, що передбачені ст. 42 КПК України одночасно з їх повідомленням. На прохання підозрюваного, прокурор зобов'язаний детально роз'яснити кожне із зазначених прав: 1) мати захисника і побачення з ним з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, до першого та перед кожним наступним опитуванням, на присутність захисника під час опитувань, а за відсутності коштів на оплату послуг захисника - скористатися послугами захисника за рахунок держави [76; 100]. Варто наголосити, що відповідно до практики ЄСПЛ, відмова підозрюваного (обвинуваченого) від захисника, вчинена за підозрілих умов, може бути визнана нечинною, оскільки відмова від

гарантованих Конвенцією прав у тій мірі, в якій вона дозволяється, не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу, має бути встановлена у спосіб, що не допускає неоднозначності, та має супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з важливістю такої відмови [174]. Наприклад, щодо відмови заявника від участі захисника у ситуації з помилковою «пом'якшеною» кваліфікацією злочину, ЄСПЛ підкреслює, що, враховуючи кваліфікацію слідчим інкримінованого заявникові злочину на початковій стадії слідства, заявник відмовився від захисника, не усвідомлюючи всієї тяжкості можливого покарання. Таким чином, ця відмова не може вважатися такою, що супроводжувалася мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Крім того, видається, що вона не сумісна з вимогами українського законодавства, яке для випадку заявника передбачало можливість відмови від певного захисника, який мав бути замінений іншим, а не відмови від захисника взагалі [173]; 2) давати пояснення або не говорити нічого з приводу підозри проти нього чи у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; 3) на повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших близьких осіб про своє затримання і місце перебування [100]; 4) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, державного обвинувача, суду [100]; 3) детально роз'яснити кожне із зазначених прав, передбачених ст. 42 КПК України. Також прокурор зобов'язаний включити права підозрюваного до змісту письмового повідомлення про підозру відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 277 КПК; встановити строк у 24 годин з моменту затримання для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі (ч. 2 ст. 278 КПК); включити повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого до протоколу про затримання, копію якого негайно під розпис вручити затриманому (ч. 5 ст. 208 КПК) [100].

Повідомлення про підозру має важливе значення для розвитку обвинувальної діяльності прокурора та забезпечення прав особи у кримінальному провадженні, адже згідно з позицією ЄСПЛ, кримінальне обвинувачення визначається як офіційне повідомлення особи компетентним органом про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального

правопорушення. Отже, відповідно до міжнародних стандартів, підозра є складовою обвинувальної діяльності [191]. Таке положення закріплене у кримінальному процесуальному законодавстві України, зокрема у п. 14 ст. 3 КПК України, згідно з яким з моменту повідомлення особі про підозру розпочинається стадія притягнення до кримінальної відповідальності. Таким чином, значення повідомлення про підозру полягає в офіційному початку діяльності з притягнення особи до кримінальної відповідальності на підставі та в межах сформульованого у ньому обвинувачення.

Також, варто звернути увагу, що у ч. 1 ст. 298-4 «Особливості повідомлення про підозру», письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках та порядку, передбачених КПК України [100]. Повідомлення про підозру є важливим процесуальним рішенням у кожному кримінальному провадженні, відповідальність за законність та обґрунтованість якого покладається на прокурора як на процесуального керівника досудовим розслідуванням. Але такий суб’єкт виключений з числа уповноважених на здійснення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, що негативно впливає на виконання завдань кримінального провадження, водночас він здійснює нагляд за дізнанням згідно п. 11 ч. 2 ст. 36 КПК України. Більше того, на практиці виникло питання, чи поширюються норми гл. 22 КПК України на вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку. Отже, це слід уточнити через відсильну норму до гл. 22 КПК України [19; 180].

Враховуючи вищевикладене положення, видається за необхідне покласти на прокурора відповідальність за законність та обґрунтованість повідомлення про підозру. Тому, ч. 1 ст. 298-4 КПК України необхідно викласти у такій редакції: «*Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається прокурором або дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом. Повідомлення про підозру вручається у порядку, передбаченому главою 22 цього Кодексу*».

Таким чином, у стадії досудового розслідування з моменту повідомлення

особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення розпочинається етап притягнення особи до кримінальної відповідальності [76; 78; 95-99 та ін.]. Прокурор здійснює боротьбу з окремими кримінальними правопорушеннями у межах свого предмета відання з використанням законних, владних процесуальних повноважень, водночас забезпечуючи права учасників кримінального провадження – осіб.

2.3 Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження

Реформа кримінального процесуального законодавства, що проводиться в Україні, суттєво посилила правові гарантії захисту особи в кримінальному провадженні, істотно змінивши підходи до сутності та механізмів застосування процесуального примусу [76]. Впровадження нової системи ЗЗКП та суттєва зміна порядку їх застосування стали необхідним кроком у наближенні національного законодавства до європейських стандартів, а також утвердження засади верховенства права у практичній діяльності правоохоронних органів та суду [212, с. 15].

Дослідження функцій прокурора у відповідності з КПК України засвідчило збільшення кількості та якості змагальних елементів у досудовому провадженні. Достатньо звернути увагу лише на запровадження змагальних судових процедур із вирішення питання про обрання всіх, без винятку, ЗЗКП. Кожну таку процедуру ініціює саме прокурор.

У теорії кримінального процесу поняття «заходи забезпечення кримінального провадження» практично не використовується. Однак, аналіз законодавчо визначеного переліку цих заходів та мета їх застосування переконує в тотожності – застосування заходів кримінального процесуального примусу [17], адже, як стверджує А. А. Благодир, такі заходи сприяють сторонам у

виявленні, збиранні та зберіганні доказів, а також дають можливість уповноваженим суб'єктам сторони обвинувачення впливати на поведінку суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності з метою забезпечення виконання ними процесуальних обов'язків, попереджувати небажані, з погляду права, дії для забезпечення правового перебігу кримінального судочинства [125, с. 9]. Серед ЗЗКП важливе місце посідають запобіжні заходи [125, с. 9].

Відповідно до ст. 131 КПК України до ЗЗКП віднесено: виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (гл. 11, ст. 133−143); накладення грошового стягнення (гл. 12, ст. 144–147); тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ст. 148−153); відсторонення від посади (гл. 14, ст. 154–158); тимчасовий доступ до речей і документів (гл. 15, ст. 159–166); тимчасове вилучення майна (гл. 16, ст. 167–169); арешт майна (гл. 17, ст. 170–175); затримання особи (гл. 18, ст. 188–192, ст. 207–213); запобіжні заходи (гл. 18, ст. 177–187) [100]. Застосування ЗЗКП обов'язково впливає на обмеження прав та свобод особи (недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів, свободу пересування тощо), а кримінальний процесуальний порядок їх застосування детально регламентовано.

Як стверджують вчені-процесуалісти (О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль), крім зазначених вище ЗЗКП, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу: знищення, передача для технологічної переробки або для реалізації речових доказів за відсутності згоди власника (ч. 6 ст. 100 КПК України), примусове відібрання біологічних зразків для експертизи (ч. 3 ст. 245 КПК України), примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи (ч. 3 ст. 242, ч. 2 ст. 509 КПК України). До того ж ст. 330 КПК України передбачає, що при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду із зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду [100]. У ст. 499 КПК України врегульовано порядок поміщення до

приймальника-розподільника для дітей осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність [99].

Більшість ЗЗКП, передусім запобіжних, обмежують права особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, однак їх застосування обґрунтовується реалізацією завдань кримінального провадження. Прокурор відіграє значну роль у застосуванні конкретних ЗЗКП щодо осіб у кожному окремому випадку, позаяк саме від такого суб'єкта сторони обвинувачення залежить міра обраного заходу та рівень забезпеченості кримінального провадження (клопотання слідчого про застосування ЗЗКП може бути погоджене, або не погоджене через м'якість або суворість для конкретного випадку) [22].

За своєю правовою природою зазначає В. І. Фаринник, ці заходи не є кримінальним покаранням, деякі з них являють собою вид кримінальної процесуальної відповідальності, проте всі вони мають забезпечувальний характер і спрямовані на досягнення єдиної мети – подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати здійсненню кримінального провадження, забезпечення його дієвості [213, с. 135]. Така їх спрямованість обумовлює можливість їх примусового застосування, оскільки вони розраховані не тільки на конкретні випадки протидії законній діяльності органів досудового розслідування, прокурора, захисника, суду, а, насамперед, на перешкоджання можливій негативній поведінці того чи іншого учасника кримінального провадження [213, с. 135].

На думку В. В Назарова та Ю. Р. Лахманик, до ЗЗКП передусім відносять передбачені законом запобіжні заходи, які дають можливість виявляти, збирати та зберігати докази, попереджати можливу протиправну поведінку чи виключати можливість підозрюваного, обвинуваченого ухилитися від слідства та суду [133, с. 102-106]; В. І. Фаринника – правовий інститут, що становить сукупність відносно відособлених норм, що регулюють взаємозалежні відносини, пов'язані із забезпеченням кримінального провадження шляхом регламентації умов,

підстав і процедури їх застосування, кола учасників та особливостей їх правового статусу, а також відповідальності за порушення встановленої процедури та покладених на них процесуальних обов'язків [212].

Узагальнюючі наведені твердження зазначимо, що *ЗЗКП – передбачені та визначені КПК України засоби примусу, які спрямовані на виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), застосовуються уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення відповідно визначеному порядку до особи з покладенням на неї певних обов'язків шляхом обмеженням прав і свобод.*

Як стверджує О. М. Миколенко – реалізація в межах кримінальних процесуальних правовідносин (підстави, межі, суб'єкти та порядок їх застосування детально регламентовані КПК); специфічну цілеспрямованість – забезпечення досягнення дієвості кримінального провадження (тобто основна мета їх застосування не покарання особи чи захист прав учасників кримінального провадження, а безпосереднє забезпечення процедури притягнення особи до кримінальної відповідальності) [129, с. 81-84]; суб'єкт застосування – компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (за винятком затримання особи на підставі вимог ст. 207 КПК) [100; 129, с. 81-84]. У свою чергу, Л. М. Лобойко та О. А. Банчук до ознак заходів забезпечення кримінального провадження відносять: державно-владний характер відносин, що виникають, розвиваються і припиняються під час застосування цих заходів [118, с. 130]. Це – владовідносини; «пронизують» усе кримінальне провадження; завжди пов'язані з певними обмеженнями прав і свобод суб'єктів процесу; мають особистий характер; застосовуються тоді, коли авторитету закону і переконання в необхідності виконання приписів норм права виявляється недостатньо [118, с. 130].

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК України, застосування ЗЗКП не допускається, якщо слідчий, прокурор не доведе факт існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування ЗЗКП [100]; що потреби

досудового розслідування виправдовують такий ступінь утручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора; або виконання завдання, для забезпечення якого слідчий, прокурор звертається з клопотанням [100].

Однак є й винятки, зокрема відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів» (2021 р.) передбачено випадок застосування ЗЗКП без ухвали слідчого судді або суду шляхом внесення змін до ч. 9 ст. 170 КПК України, зокрема: «…9. У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), Директора Бюро економічної безпеки України (або його заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна» [157].

Крім прокурора, та слідчого, за погодженням прокурора, мають право подавати клопотання до слідчого судді про застосування: судового виклику підозрюваний, його захисник, потерпілий, його представник (ст. 134 КПК України); приводу – сторона кримінального провадження, потерпілий (ч. 2 ст. 140 КПК України); тимчасового доступу до речей і документів – сторони кримінального провадження (ст. 160 КПК); арешту майна – цивільний позивач (ст. 171 КПК України) [100]. За відсутності згоди (погодження) прокурора слідчий не вправі звертатися до суду з клопотанням про застосування ЗЗКП [100].

Діяльність прокурора у такому механізмі полягає у вивченні усіх обставин кримінального провадження самостійно та тих пропозицій, які йому надає слідчий у клопотанні про застосування ЗЗКП, й на підставі чого прийняти процесуальне рішення (слідчий – прокурору, а, в окремих випадках, прокурор – судді зобов'язаний довести, що для обрання відповідного ЗЗКП у матеріалах провадження наявна обґрунтована підозра, яка виправдовує ступінь втручання у права і свободи особи і виконується завдання поставлене у такому клопотанні).

Під час розгляду питання про застосування ЗЗКП сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються [76]. За результатами розгляду клопотання про застосування ЗЗКП слідчий суддя вправі постановити ухвалу про задоволення клопотання, відмову в задоволенні клопотання, повернення його для усунення недоліків, якщо клопотання подано слідчому судді без додержання вимог, визначених відповідною нормою КПК України [95; 100]. Зокрема, прокурору повертається клопотання про застосування тимчасового обмеження в користуванні спеціальним правом та про відсторонення від посади, якщо його подано без додержання вимог ст. 150, 155 КПК України відповідно (ч. 3 ст. 151, ч. 2 ст. 156 КПК України) [100]; прокурору чи цивільному позивачу, якщо клопотання про арешт майна не відповідає вимогам ст. 171 КПК України (ч. 3 ст. 172 КПК України) [76].

Враховуючи те, що під час застосування ЗЗКП, сама кримінально-процесуальна діяльність прокурора відрізняється специфікою й особливостями, тому зупинимося лише на проблемних питань їх реалізації в умовах сьогодення, зокрема на затриманні та застосуванні запобіжних заходів (гл. 18 КПК України). Такі ЗЗКП, як стверджує О. Г. Шило, має важливе значення для реалізації кримінальних процесуальних гарантій діяльності прокурора як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванню, які спрямовані на збирання й збереження доказів [225, с. 357].

Безперечно, кожна система кримінального судочинства може накладати певні обмеження на осіб, звинувачуваних у вчиненні кримінального

правопорушення. Однак мета таких обмежень – забезпечити участь обвинувачуваного у майбутніх судових засіданнях, але не здійснення покарання «авансом». Проте дослідження у багатьох європейських країнах засвідчують зростання кількості запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, які обґрунтовуються ризиком для суспільної безпеки. Однак особа, свободу якої обмежено через підозру у вчиненні кримінального правопорушення, зрештою може виявитися невинуватою, і обмеження свободи неминуче буде порушенням ст. 5 Конвенції [83; 215]. Затримання особи та взяття під варту особи має відбуватися у світлі вимог презумпції невинуватості. Насамперед, затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, обрання щодо неї запобіжного заходу, інших заходів процесуального примусу не є доказом вини цієї особи. При вирішенні конфлікту між правом людини на свободу та на особисту недоторканість, з одного боку, та правом держави застосовувати запобіжні заходи для забезпечення розслідування кримінального провадження – з іншого, презумпція невинуватості набуває особливого значення, зокрема під час розгляду судом подання про обрання особі запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою. На суд покладається обов’язок зважити всі обставини, що є в матеріалах слідства, та, вислухавши як сторону обвинувачення, так і сторону захисту, прийняти законне та обґрунтоване рішення, керуючись презумпцією невинуватості, яка при розгляді питання про обрання запобіжного заходу створює презумпцію залишення на свободі [215]. Окрім того, оскільки підозрюваний вважається невинуватим, доки вину не доведено, обмеження свободи в жодному разі не можуть набирати форми покарання або використовуватися як метод запобігання публічним заявам з боку обвинувачуваного, наприклад, про свою невинуватість [215].

Тому, серед передбачених КПК України ЗЗКП окремої уваги заслуговує діяльність прокурора щодо застосування запобіжних заходів. Ці заходи є найбільш суворими з-поміж ЗЗКП, тобто їх застосування передбачає вищий ступінь процесуального примусу, спрямованого на запобігання можливих

порушень з боку підозрюваного/обвинуваченого, який пов'язаний із можливістю обмеження конституційних прав і свобод особи під час кримінального провадження. Такі особливості інституту ЗЗКП визначають два важливі аспекти діяльності прокурора щодо їх застосування. По-перше, участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів спрямована на забезпечення дієвості кримінального провадження [212] та реалізацію ним обвинувальної функції. По-друге, застосування цих заходів є найбільш суворим проявом процесуального примусу щодо особи, яка в силу презумпції невинуватості не вважається винуватою у вчиненні кримінального правопорушення.

Система запобіжних заходів у кримінальному провадженні передбачена ч. 1 ст. 176 КПК України: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт та 5) тримання під вартою. Водночас, у ч. 2 цієї статті зазначено: «…тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК України».

Аналіз слідчо-прокурорської практики довів, що запобіжні заходи у кримінальному провадженні та передбачена у гл. 18 КПК України їх правова регламентація, викликають певні труднощі у правозастосуванні, що обумовлено, перш за все, недосконалістю визначених у чинному КПК України положень.

Далі, відповідно до ч. 4 ст. 176 КПК України запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора [100].

Участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів є комплексною діяльністю, яка включає декілька етапів [109]. Зокрема, В. В. Вапнярчук виокремлює два (1) обрання запобіжного заходу – прийняття рішення про запобіжний захід; 2) застосування запобіжного заходу - процесуальну дію, яка здійснюється з моменту прийняття рішення про обрання запобіжного заходу до його скасування чи зміни) [25, с. 107]; О. Шило та Н. Глинська три: (1) складання клопотання про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого запобіжного

заходу й порушення перед відповідним прокурором клопотання про його підтримку; (2) надання прокурором згоди щодо звернення до суду для розгляду клопотання, що передбачає ознайомлення його з усіма матеріалами та перевірку законності отримання доказів та їх достатності для встановлення підстав для застосування запобіжного заходу; (3) розгляд судом клопотання про застосування запобіжного заходу та прийняття рішення по суті) [226, с. 31].

Заслуговує на увагу етапування такої діяльності прокурора зроблена А. В. Лапкіним, з виокремленням трьох: 1) ініціювання застосування запобіжного заходу; 2) обрання запобіжного заходу; 3) виконання запобіжного заходу). На кожному з цих етапів участь прокурора у застосуванні запобіжних заходів реалізується у своєрідних формах і за допомогою специфічних засобів і методів. На першому прокурор здійснює повноваження, визначені п. 10 ч. 2 ст. 36 КПК України – погоджує або відмовляє у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про застосування ЗЗКП. Ініціювання прокурором запобіжного заходу може бути безпосереднім (коли він самостійно складає і подає слідчому судді, суду таке клопотання) і опосередкованим (коли прокурор розглядає питання про погодження відповідного клопотання слідчого). На другому – бере участь у вирішенні питання про застосування запобіжного заходу слідчим суддею, судом. Це здійснюється шляхом участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу. Виходячи із ч. 1 ст. 193 КПК України, прокурор є обов’язковим учасником такого розгляду, і зобов’язаний доводити обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; 3) недостатність застосування більш м’яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні [100]. На третьому – прокурор здійснює нагляд за додержанням встановлених законом порядку і умов безпосередньої реалізації такого заходу [109, с. 629–635].

Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України, запобіжні заходи, на відміну від заходів забезпечення кримінального провадження, можуть застосовуватись

лише до підозрюваного або обвинуваченого з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується [100].

Як слушно зазначає В. М. Циктіч фактично законодавець у ч. 1 ст. 177 КПК України визначив подвійну мету застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні: 1) забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, що обумовлені відповідним видом запобіжного заходу [100]; 2) запобігання настання ризиків, передбачених пп. 1-5 ч. 1 ст. 177 КПК України [216, с. 163]. Закріплення у ч. 1 ст. 177 КПК України подвійної мети застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні вказує на закріплення досить жорстких кримінальних процесуальних гарантій для сторони обвинувачення як суб'єкта доказування під час застосування запобіжних заходів у досудовому розслідуванні, реалізаціях яких повинна ґрунтуватися виключно на доказах, що відповідають вимогам допустимості, належності, достовірності та достатності, й які свідчать про необхідність застосування відповідних обмежувальних заходів [193].

Тому, за справедливим твердженням М. В. Корнієнка, законність обрання запобіжних заходів вимагають від органів правопорядку та суду зваженості та обґрунтованості при прийнятті рішення про їх застосування, оскільки завжди є ймовірність притягнення невинного до кримінальної відповідальності [87, с. 4]. Виходячи з цього, застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків повинно здійснюватися відповідно

до ст. 2 КПК України. Передбачені у ч. 1 ст. 177 КПК України умови доцільно розглядати у своїй нерозривній єдності при визначенні мети застосування запобіжних заходів.

До спірних питань у кримінальному процесі, з приводу якого мають місце відмінні між собою точки зору науковців, відноситься затримання підозрюваного як СРД. За загальним правилом затримання особи, яке, згідно з ч. 2 ст. 176 КПК України, є тимчасовим запобіжним заходом, застосовується за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або ж за клопотанням прокурора ухвалою слідчого судді. Підставою ж для застосування запобіжного заходу є, зокрема, наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення [76]. Тому складання прокурором чи слідчим за погодженням із прокурором обґрунтованого письмового повідомлення про підозру за наявності ухвали слідчого судді про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину чи про застосування іншого запобіжного заходу до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, не є проблематичним, оскільки перевірка підстав для підозри вже пройшла судову процедуру [100].

Відповідно до КПК України, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану в учиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених п. 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме: якщо цю особу застали під час учинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин, і лише за умови, що ця особа: відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи; перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння та може завдати шкоди собі або іншим [100]. Під час затримання п. 4 ч. 3 ст. 214 КПК України, передбачає проведення

особистого огляду. Проте, що таке особистий огляд і яка процедура його проведення жодна інша норма ніж передбачена у КПК України не закріплює [100].

Цікавою та заслуговує на увагу точка зору Ю. П. Аленіна [96, с. 213], щодо подвійної природи затримання підозрюваного, коли останнє виконує одночасно роль і заходу забезпечення кримінального провадження, і виступає в ролі СРД, здатної на отримання доказів. Так, якщо розглядати затримання підозрюваного з вищевказаної позиції, то у випадках затримання підозрюваного при вчиненні чи замаху на вчинення правопорушення, під час безпосереднього переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні (законне затримання, передбачене ст. 207 КПК України) та затримання підозрюваного, якщо свідок, потерпілий або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (ст. 208 КПК України) [102] зазначення у протоколі вищевказаних підстав затримання робить власне саме затримання важливим джерелом доказів причетності особи до вчинення правопорушення. Тому, на їх думку, у випадках, передбачених ст. 207, 208 КПК України [102], затримання підозрюваного одночасно виконує і роль заходів забезпечення кримінального провадження, СРД.

Деякі вчені процесуалісти (Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна [43, с. 287–288]), заперечують приналежність затримання підозрюваного до СРД, оскільки останньому не властивий пізнавальний характер, затримання є лише специфічним заходом процесуального примусу, який забезпечує створення необхідних умов для проведення ряду СРД – особистого обшуку затриманої особи, допиту підозрюваного, освідування, огляду його речей Капліна [43, с. 287–288].

У той же час, на нашу думку, затримання підозрюваного не слід включати до переліку СРД, оскільки факт затримання особи за підстав, передбачених ст. 207, 208 КПК України [69, с. 96], відображається в показаннях осіб, якими здійснено вказане затримання особи, або потерпілого, свідка, в протоколі освідування, особистого обшуку, тоді як в протоколі затримання зазначені

обставини фіксуються лише як підстава законності обрання щодо особи тимчасового запобіжного заходу [76; 95; 100]. Нашу позицію поділяють і практичні працівники (79 %), зазначаючи про необхідність включення затримання підозрюваного до СРД.

Відповідно до ст. 211 КПК України особу може бути затримано:

1. без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами ст. 209 КПК України;

2. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше 60 год. з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [100].

У той же час, відповідно до ст. 298-2 КПК України особу може бути затримано:

1) до 72 год – за умов, передбачених п. 1–3 ч. 1 ст. 298-2 (особа відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір; намагається залишити місце вчинення кримінального проступку; під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи), і з дотриманням вимог ст. 211 КПК України про строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду [100-];

2) до 24 год – за умови, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 298-2 (особа перебуває в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп’яніння та може завдати шкоди собі або оточуючим) КПК України [49; 100].

Водночас, вчені-процесуалісти (Ю. П. Аленін [96, с. 155], Є. Г. Коваленко [75, с. 298], В. М. Тертишник [206, с. 248–249], Л. Д. Удалова [209, с. 158]), вважають затримання підозрюваного – СРД, мотивуючи свою позицію тим, що у протоколі затримання підозрюваного зазначаються підстави, мотиви, дата, місце затримання, пояснення затриманого тощо, а оскільки, згідно зі ст. 99 КПК України, протокол процесуальних дій є документом та, викладені у ньому фактичні дані мають значення для кримінального провадження, останній є і

безпосередньо джерелом доказів на підставі ст. 84 КПК України [76; 96: 100].

У п. 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод зазначено, що «суд без зволікання встановлює законність затримання». Ця вимога містить два аспекти: по-перше, можливість здійснення судового контролю має забезпечуватися невдовзі після взяття особи під варту і, в разі необхідності, з розумною періодичністю надалі. По-друге, таке провадження має здійснюватися з належною старанністю («Худобін проти Росії» (Khudobin v. Russia), заява № 59696/00, п. 115) [83; 215].

Застосування затримання безпосередньо пов'язане з обмеженням конституційного права людини на свободу та особисту недоторканність. Відповідно до ч. 3 ст. 29 Конституції України, до судового рішення воно може тривати не більше 72 год. [84]. Специфічна ситуація, яка не передбачає зволікання й у якій застосовується затримання, передбачає особливий порядок його застосування, який регламентується КПК України [76; 100].

З метою удосконалення реалізації функції процесуального керівництва в частині обґрунтованості й законності затримання уповноваженою службовою особою у момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення в порядку ст. 208 КПК України на виконання вимог ст. 210 КПК України, аргументовано доповнення ч. 3 ст. 214 КПК України таким положенням: «…*У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а також затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального протиправного діяння»*. Прокурорський нагляд за законністю затримання спрямований на виконання положень ч. 3 ст. 42 КПК України, у відповідності до якого особа, яка затримана за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, набуває статусу підозрюваного, захист прав якого має здійснюватися, у тому числі й засобами прокурорського нагляду.

Наступним запобіжним заходом при якому прокурор найповніше забезпечує нагляд за додержанням прав особи є тримання під вартою.

Згідно з положеннями КПК України, тримання під вартою – винятковий запобіжний захід, який полягає в ізоляції підозрюваного від суспільства, ув'язненні (арешті) й утриманні його під вартою на встановлених законом підставах і умовах [100]. Такий ЗЗКП є найбільш суворим запобіжним заходом і має не тільки відповідати закону, а й бути розумним з урахуванням усіх обставин, зокрема, наприклад, мати за мету те, щоб особа не сховалася від органів розслідування та суду, не перешкоджала провадженню розслідування, не вчинила нового злочину тощо; застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, пов'язаним із перешкоджанням здійсненню кримінального провадження у будь-яких формах [212, с. 129]. Ю. П. Аленін зазначає, що тримання під вартою полягає в фізичній ізоляції від суспільства, в результаті чого різко звужується можливість його ухилення від слідства і суду, перешкоджання виконанню завдань кримінального судочинства або продовження злочинної діяльності [203, с. 145].

У практиці ЄСПЛ передбачено, що для тримання під вартою повинні бути відповідні і достатні підстави. Якщо ж держава не наведе «відповідних і достатніх» підстав для тримання під вартою обвинуваченої у правопорушенні особи, така особа має бути звільнена після затримання і перебувати на волі до початку судового розгляду її справи (рішення у справах «Вемгофф проти Німеччини», «Ягчі і Саргін проти Туреччини») [215, с. 122–123].

Слідча та прокурорська практики засвідчили, що прокурор у 77 % випадках не готує клопотання про застосування такого ЗЗКП як тримання під вартою, й не здійснює ретельну перевірку таких клопотань слідчим, чим створює передумови порушення прав особи. Системний аналіз положень КПК дозволив виокремити повноваження прокурора під час застосування тримання під вартою в частині: самостійного ініціювання обрання, зміни чи його скасування шляхом подання клопотання до слідчого судді, суду; погодження клопотання слідчого; участі у судовому розгляді клопотання; виконанні ухвали слідчого судді, суду; нагляду за виконанням запобіжного заходу; апеляційного

оскарження рішень слідчого судді; скасування/зміни запобіжного заходу. На кожному з таких умовних етапів участь прокурора у забезпеченні законності та обгрунтованості застосування тримання під вартою відбувається із застосуванням відповідних засобів та методів прокурорської діяльності визначених КПК України та Законом України «Про прокуратуру» (2014 р.), відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами. Лише 43 % прокурорів відзначили, що стан забезпечення прав підозрюваного під час застосування тримання під вартою відповідає міжнародним стандартам, а 34 % – на законності та обґрунтованості його обрання слідчими (додаток В).

Відповідно до практики Верховного Суду України необхідно дотримуватися таких засад при вирішенні питання про застосування тримання під вартою як запобіжного заходу:

1) не повинен бути таким, що: застосовується в обов'язковому порядку, судовий орган має приймати рішення з урахуванням усіх обставин справи; він має розглядатись як винятковий захід; повинен застосовуватися чи продовжуватися лише у випадках суворої необхідності та не застосовуватися з метою покарання;

2) будь-яке рішення про тримання під вартою повинно формулювати докладний і точний зміст обвинувачення, а також підстави тримання під вартою; повинно бути негайно доведене до відома особи, щодо якої застосовується запобіжний захід;

3) особа, яка утримується під вартою, має бути поінформована про свої права і порядок їх реалізації [3].

Також, в контексті сьогодення, варто звернути увагу на застосування ч. 6 ст. 176 КПК України, де слід керуватися такими критеріями: наявністю конкретного суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості; характером суспільної небезпечності, зокрема, тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення та наслідками, які настали у зв'язку із їх вчиненням. Відповідно до практики ЄСПЛ тяжкість обвинувачення не є самостійною підставою для утримання особи під вартою, проте таке

обвинувачення у сукупності з іншими обставинами збільшує ризики передбачені ст. 177 КПК України настільки, що його неможливо відвернути, не взявши особу під варту («Баришевський проти України», «Волосюк проти України», «Пелісьє і Сассі проти Франції», «Ілійков проти Болгарії»). Тому тримання особи під вартою може бути виправдане, якщо існують реальні ознаки наявності загрози національній безпеці. Такі обставини не були враховані, а отже внесення змін (Закони № 2198-IX від 14.04.2022 р.; № 2531-IX від 16.08.2022 р., № 2997-IX від 21.03.2023 р.) є передчасним.

Далі, варто наголосити про не заперечення суспільної небезпеки злочинів, вчинених військовослужбовцями в умовах воєнного стану (ч. 8 ст. 176 КПК України), однак потрібно зауважити, що застосування запобіжного заходу здійснюється до підозрюваного, обвинуваченого, а винуватою/не винуватою у вчиненні злочину особу визнає винятково суд. Тому твердження про те, що «до військовослужбовців, які вчинили найбільш суспільно-небезпечні військові діяння під час дії правового режиму воєнного стану, повинен бути застосований запобіжний захід – тримання під вартою» є порушенням принципу невинуватості.

Як убачається, ініціатива передбачення безальтернативного застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є продовженням практики, що була реалізована Законом № 2198-IX (2022 р.). Проте, потрібно зауважити, що така проблема була предметом розгляду Конституційного Суду України (Рішення від 25.06.2019 № 7-р/2019) і сформульовано висновок про неконституційність ч. 5 ст. 176 КПК України (станом на 2019 р.), якою на той час було передбачено застосування виключно такого запобіжного заходу, як тримання під вартою, щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених ст. 109–114-1, 258–258-5, 260, 261 КК України.

Аргументація, висловлена у Рішенні Конституційного Суду України (Рішення від 25.06.2019 № 7-р/2019 про неконституційність такого положення КПК України), не втратила актуальності, а тому варто запропонувати внести зміни до ч. 8 ст. 176 КПК України: «*8. Під час дії воєнного або надзвичайного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у*

вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-408, 410, 420-425, 427, 431-433 Кримінального кодексу України, виключно застосовується запобіжний захід тримання під вартою» (додаток Б).

Важливо зазначити, що КПК 2012 р. передбачає широкий спектр заходів, альтернативних триманню під вартою, що дає Україні шанс переглянути розуміння презумпції невинуватості [100].

Безумовно, в чинному КПК України повазі до людської гідності приділена належна увага. Однак не можна не зауважити, що право на повагу до гідності й заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання гарантується ст. 28 Конституції України та численними міжнародними договорами, чинними для України, що діяли і до набрання чинності КПК України у 2012 р. Тому, мабуть, справа не лише у законодавчому закріпленні заборони катування. Навпаки, як вбачається з вищенаведеного «пілотного» рішення у справі «Каверзін проти України», порушення ст. 3 як у матеріальному аспекті, тобто встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які трималися під вартою, так і в процесуальному, тобто непроведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження, було констатовано приблизно у 40 справах незважаючи на загальну законодавчу заборону катування та нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження [215]. Мова йде, насамперед, про зміну практики, а не законодавства. Окреслені питання є принциповими для діяльності прокурору щодо забезпечення прав особи у кримінальному провадженні.

Таким чином, застосування заходів кримінального процесуального примусу – ЗЗКП є невід’ємним напрямом виконання функцій прокурором у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Забезпечення прав особи здійснюється прокурором через їх обмеження, позаяк такий суб’єкт здійснює нагляд за додержанням встановлених законом порядку і умов безпосередньої реалізації ЗЗКП.

Висновки до розділу 2

1. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора на початку досудового розслідування розпочинається з внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР відповідно до «Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (2020 р.), наділенням повноваженнями, які спрямовані на виконання завдань ст. 2, 7, 214 КПК України (забезпечення верховенства права; повноти та своєчасності прийняття, реєстрації та розгляду заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення; законності під час проведення невідкладних СРД; форми проведення та правил підслідності, а також прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження) та закінчуються із здійсненням повідомлення особі про підозру відповідно до гл. 22 КПК України. Таку діяльність прокурора на початку кримінального провадження необхідно розглядати як спрямовану на забезпечення прав і законних інтересів його учасників, позаяк реагування на кримінальні протиправні прояви в контексті трансформації механізму початку досудового розслідування – це процес реалізації всієї сукупності рішень, у тому числі й прокуратури, на забезпечення засад кримінального провадження під час прийняття та реєстрації відповідних звернень, у тому числі й прав особи. Тому, після невідкладного у письмовій формі повідомлення керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу його початку та інші відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України, прокурор повинен: а) розпочати досудове розслідування та вирішити усі питання, які пов’язані з визначенням підслідності кримінального провадження; б) здійснити нагляд за виконанням обов’язків та вжитими першочерговими заходами до встановлення події кримінального правопорушення дізнавачаем, слідчим або детективом; в) закрити безпідставно розпочате досудове розслідування; г) забезпечити та сприяти проведенню усіх першочергових процесуальних дій, спрямованих на встановлення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення; д) зібрати відносно встановленої

особи-правопорушника достатніх доказів для підозри відповідно до порядку гл. 22 КПК України.

2. Процесуально унормована процедура повідомлення про підозру в кримінальних провадженнях є додатковою спеціальною гарантією захисту особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, репресії, відновлення порушеного права тощо, яка встановлює вичерпний перелік суб'єктів, які мають право повідомляти про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, шляхом складання або підписання повідомлення та роз'яснення його суті, спрямування подальшого ходу кримінального провадження, покладення обов'язку не допустити порушень закону під час обрання запобіжних заходів, проведення процесуальних дій.

3. Прокурор виступає гарантом дотримання законності та прав особи під час здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні, позаяк під час повідомлення про підозру, прокурору необхідно враховувати випадки, зміст, порядок вручення та зміну повідомлення про підозру, яка відбувається у відповідності із загальними положеннями КПК України (ст. 276–279) із врахуванням, у разі необхідності: а) особливостей зазначених у гл. 24-1, 25, 37, 38; б) звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст. 285-287 КПК України); в) вирішення питання про необхідність звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ст. 292 КПК України).

4. З метою удосконалення діяльності прокурора у кримінальних провадженнях, уніфікації положень гл. 22 КПК України запропоновано доповнити ч. 3 ст. 278 КПК України: «3. ….*Повідомлення про підозру померлій особі вручається особі з числа її близьких родичів або членів сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом. Одночасно з врученням такого повідомлення про підозру слідчий (прокурор) письмово інформує всіх близьких родичів та членів сім'ї померлої особи, встановлених у ході досудового розслідування з роз'ясненням права та строку подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини*

першої статті 284 цього Кодексу. Копія повідомлення про підозру надається близькому родичу або члену сім'ї померлої особи за їх заявою. Строк подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження не може перевищувати 30 днів з дня вручення повідомлення про підозру».

5. Наголошено, що більшість ЗЗКП, передусім запобіжних, обмежують права особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, однак їх застосування обґрунтовується реалізацією завдань кримінального провадження. Прокурор відіграє значну роль у застосуванні конкретних ЗЗКП щодо осіб у кожному окремому випадку, позаяк саме від такого суб'єкта сторони обвинувачення залежить міра обраного заходу та рівень забезпеченості кримінального провадження (клопотання слідчого про застосування ЗЗКП може бути погоджене, або не погоджене через м'якість або суворість для конкретного випадку).

6. Слідча та прокурорська практики засвідчили, що прокурор у 77 % випадках не готує клопотання про застосування такого ЗЗКП як тримання під вартою, й не здійснює ретельну перевірку таких клопотань слідчим, чим створює передумови порушення прав особи. Системний аналіз положень КПК України дозволив виокремити повноваження прокурора під час застосування тримання під вартою в частині: самостійного ініціювання обрання, зміни чи його скасування шляхом подання клопотання до слідчого судді, суду; погодження клопотання слідчого; участі у судовому розгляді клопотання; виконанні ухвали слідчого судді, суду; нагляду за виконанням запобіжного заходу; апеляційного оскарження рішень слідчого судді; скасування/зміни запобіжного заходу. На кожному з таких умовних етапів участь прокурора у забезпеченні законності та обгрунтованості застосування тримання під вартою відбувається із застосуванням відповідних засобів та методів прокурорської діяльності визначених КПК України та Законом України «Про прокуратуру» (2014 р.), відомчими (міжвідомчими) нормативно-правовими актами. Лише 43 % прокурорів відзначили, що стан забезпечення прав підозрюваного під час застосування тримання під вартою відповідає міжнародним стандартам, а 34 %

– на законності та обґрунтованості його обрання слідчими.

7. Наголошено, що при застосуванні ч. 6 ст. 176 КПК України слід керуватися такими критеріями: наявністю конкретного суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості; характером суспільної небезпечності, зокрема, тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення та наслідками, які настали у зв'язку із їх вчиненням. Відповідно до практики ЄСПЛ тяжкість обвинувачення не є самостійною підставою для утримання особи під вартою, проте таке обвинувачення у сукупності з іншими обставинами збільшує ризики передбачені ст. 177 КПК України настільки, що його неможливо відвернути, не взявши особу під варту («Баришевський проти України», «Волосюк проти України», «Пелісьє і Сассі проти Франції», «Ілійков проти Болгарії»). Тримання особи під вартою може бути виправдане, якщо існують реальні ознаки загрози національній безпеці. Такі обставини не були враховані, а отже внесення змін (Закони № 2198-IX від 14.04.2022 р.; № 2531-IX від 16.08.2022 р., № 2997-IX від 21.03.2023 р.) є передчасним. Аргументація, висловлена у рішенні Конституційного Суду України від 25.06.2019 р. № 7-р/2019 про неконституційність такого положення КПК України не втратила актуальності, а тому варто запропонувати внести зміни до ч. 8 ст. 176 КПК України: «*8. Під час дії воєнного або надзвичайного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-408, 410, 420-425, 427, 431-433 Кримінального кодексу України, виключно застосовується запобіжний захід тримання під вартою*».

РОЗДІЛ 3
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПРОКУРОРОМ ПІД ЧАС ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

3.1. Правова регламентація забезпечення прав особи прокурором під час проведення слідчих (розшукових) дій

У відповідності до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ефективність здійснення кримінальної процесуальної діяльності у досудовому розслідуванні залежить від дієвості функціонування засобів доказування, в системі яких важливе місце займає пізнавально-практичний характер за допомогою СРД, правова регламентація яких визначена гл. 20 КПК України. Після початку кримінального провадження проводиться низка процесуальних дій спрямованих на збирання доказів у кримінальному провадженні за допомогою СРД. Перелік цих дій чітко визначено в кримінальному процесуальному законі, а обов’язковість їх повноцінного проведення не передбачена. Залежно від конкретних обставин кримінального провадження слідчий (прокурор), який здійснює розслідування, самостійно вирішує, які саме дії, коли і в якій послідовності необхідно проводити.

На сучасному етапі розвитку нашої держави завдання науки кримінального процесу полягає у виявленні та узагальненні недоліків і прогалин чинного законодавства, які визнаються практикою, а також у формуванні наукової моделі досудового провадження з огляду на європейський досвід та на нашу українську реальну ситуацію. Йдеться про те, щоб правова форма досудового розслідування оптимально співвідносилася з умовами нашої реальної дійсності, а це вимагає відповіді на питання про функціональне призначення СРД, а також з’ясування, яким саме чином ця наукова модель досудового розслідування може вплинути на формування інших інститутів досудового провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України СРД є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному

провадженні [100]. Однак, таке поняття є недосконалим, позаяк не в повній мірі забезпечує належну реалізацію кримінальних процесуальних гарантій забезпечення прав особи у кримінальному провадженні прокурором. Як зазначають Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков: «… це породжує неоднозначні підходи науковців і практиків до їх розуміння, створює певні складнощі під час застосування, у тому числі й під час реалізації кримінальних процесуальних гарантій сторони обвинувачення» [120, с. 107].

Поняття «СРД» розуміється у широкому значенні, при якому основним є належність дій до слідчого (того, хто виконує). Відповідно до цього підходу, СРД вважаються способи реалізації норм кримінального процесуального права, тобто всі передбачені КПК дії слідчого, що здійснюються у кримінальному провадженні.

Водночас, більшість вітчизняних дослідників піддають критиці сформульоване законодавцем поняття СРД через відсутність в ньому всіх необхідних сутнісних ознак та пропонують власне визначення СРД. У теорії кримінального процесуального права СРД є основним способом збирання доказів [224], формування доказів [120],отримання доказів стороною обвинувачення під час досудового розслідування [40], отримання доказів або перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні [150], доказування [222], всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань [67]; забезпечення прав особи [193] тощо.

Більше того, Л. М. Лобойко та О. А. Банчук стверджують, що СРД – це пізнавальні процесуальні дії, притаманні стадії досудового розслідування, і призначені для пошуку, виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних у кримінальному провадженні [116, с. 213]; О. А. Осауленко та А. В. Самодін – дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК); пізнавальні процесуальні дії, притаманні стадії досудового розслідування і призначені для пошуку, виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних у

кримінальному провадженні [100; 187, с. 5]; регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, які здійснюються уповноваженою особою і являють собою сукупність пошукових, пізнавальних та інших операцій, спрямованих на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [187, с. 5]; В. В. Городовенко – врегульовані нормами кримінально-процесуального права процесуальні дії, спрямовані на збирання і (або) перевірку доказів, здійснювані на певних стадіях кримінального процесу уповноваженою особою, яка несе персональну відповідальність за їх проведення [36, с. 17]. При цьому ознаками виділяє наступні: спрямованість цих дій на одержання фактичних даних про юридично значущі обставини кримінальної справи; провадження СРД особисто слідчим, який несе персональну відповідальність за їх обґрунтованість і законність. Відсутність однієї з цих ознак, як зазначає дослідник, робить неможливим включення процесуальної дії до системи СРД [36, с. 17]; В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна – мають пізнавальну спрямованість, вони завжди спрямовані на отримання, фіксацію або перевірку доказів. Проведення СРД іноді істотно зачіпає права та законні інтереси осіб, у зв’язку із чим деякі з них можуть бути проведені тільки після погодження із прокурором чи дачі згоди на їх проведення слідчого судді. Процесуальний порядок проведення СРД закріплений у кримінальному процесуальному законі та в необхідних випадках їх проведення забезпечується державним примусом [95, с. 365]. Значення слідчих дій полягає в тому, що вони є основним способом збирання доказів і звідси – основним засобом всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження, досягнення його завдань [95, с. 365]; І. І. Котюк – у ході проведення СРД слідчим, прокурором отримуються не лише фактичні дані, що містять ознаки відповідного кримінального правопорушення, а й відомості про їх джерела; мають пошуково-розшуковий, пізнавальний та посвідчувальний характер, а тому вони спрямовані на пошук, розшук, виявлення, вилучення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки вже отриманих

доказів [91; 100]; фактичні дані та відомості про їх джерела визначаються доказами не лише судом, а й іншими уповноваженими учасниками кримінального провадження під час здійснення досудового розслідування, зокрема слідчим та прокурором (ч. 1 ст. 84 КПК України) [91].

У свою чергу, В. А. Журавель зазначає, що редакція ст. 223 КПК України фактично знівелювала поняття «слідча дія», оскільки їх провадження перестає бути виключною компетенцією (прерогативою) слідчого: п. 4 ч. 2 ст. 36 надає право прокурору особисто проводити СРД; у ч. 2 ст. 41 зазначено, що під час виконання доручень з проведення СРД і НСРД співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого, а тому варто вживати термін «процесуальні дії на досудовому розслідуванні та у судовому провадженні» [55, с. 23].

Варта уваги позиція авторів навчально-наукової літератури відповідно до якої, окремі розглядають СРД спосіб збирання та перевірки доказів; систему прийомів та операцій, що реалізується у передбачених КПК України діях слідчого, суду та інших уповноважених на це осіб та органів, призначених для пошуку, виявлення, отримання, закріплення, дослідження фактичних даних (інформації) певного виду [97]; спосіб збирання і перевірки доказів, що регламентується КПК України і здійснюваний слідчим (прокурором) комплекс пізнавальних і посвідчувальних операцій, які відповідають особливостям слідів певного виду й пристосовані до ефективного відшукання, сприйняття та закріплення доказової інформації, що в них міститься [93, с. 178]; передбачені КПК України і здійснювані з метою збирання і перевірки доказів заходи, що складаються з сукупності пошукових, пізнавальних і засвідчуваних прийомів, які обумовлені своєрідним поєднанням у кожному з них загальнонаукових методів пізнання, що відповідають особливостям слідів кримінального правопорушення [99, с. 275] і пристосовані для ефективного виявлення, сприйняття й закріплення доказової інформації [99, с. 275]; регламентовані нормами кримінального процесуального права та здійснювані в рамках кримінального процесуального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами

державного примусу та супроводжувані необхідним документуванням процесуальні дії, які становлять комплекс взаємопов'язаних пізнавальних й засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження та перевірку доказів [101, с. 470].

З урахуванням кримінальних процесуальних завдань СРД класифікують на такі, що: 1) визначають виникнення та направлення розслідування (порушення кримінальної справи; про передачу провадження за підслідністю; про виділення, об'єднання чи припинення розслідування про складання обвинувального висновку тощо); 2) встановлюють процесуальний статус сторін розслідування (про повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про визнання потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем тощо); 3) спрямовані на збирання та перевірку доказів (допити, огляди, обшуки, виїмки тощо); 4) є запобіжними заходами та іншими заходами процесуального примусу; 5) становлять гарантії прав осіб, що беруть участь у провадженні (роз'яснення суб'єктам їх прав, обов'язків, заходи піклування про дітей та охорони майна ув'язненого, ознайомлення сторін з матеріалами кримінального провадження тощо) [95, с. 147–148].

Загальні вимоги до проведення СРД визначені в ст. 223 КПК України, а саме: встановлення законом найбільш суттєві правила проведення СРД, дотримання яких покликано забезпечити законність та обґрунтованість їх проведення, досягнення їх мети та вирішення завдань кримінального провадження [95, с. 368]. СРД проводяться лише після внесення відповідних відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України) і лише в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України, крім випадків їх ініціювання судом згідно ч. 3 ст. 333 КПК України [100]. Будь-які СРД, проведені з порушенням цього правила, є недійсними, а встановлені внаслідок них докази – недопустимими [100].

Підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети (ч. 2. ст. 223 КПК України). Законодавчий статус СРД відповідно до кримінального процесуального

законодавства мають ті, які характеризуються такими ознаками: передбачені КПК України; мають пізнавальний характер і безпосередньо спрямовані на отримання, перевірку і оцінку доказів; застосовуються (крім окремих випадків, передбачених у КПК України (ч. 3 ст. 214) лише з моменту внесення відомостей до ЄРДР; підпорядковані єдиним правилам та вимогам щодо фіксації їх ходу й закріплення отриманих результатів, що забезпечує їх об'єктивність; провадяться слідчим або за його дорученням. Наприклад, обшук та огляд житла здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної СРД. Понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, зацікавлені в результатах кримінального провадження [208, с. 83]; при пред'явленні особи чи речі для впізнання, освідування особи, законодавством також передбачено не менше двох понятих [76; 95; 100; 208, с. 83]. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної СРД (ч. 7 ст. 223 КПК України) [100].

Як зазначають М. А. Погорецький та О. С. Старенький до ознак СРД необхідно віднести такі:

а) вони є заходами, носять активний діяльнісний характер (суб'єкт проведення СРД використовує методи пізнання минулого);

б) передбачені та регламентовані нормами КПК України (СРД – це система не довільних дій суб'єкта доказування, направлених на отримання доказів або їх перевірку, а система правовідносин між суб'єктом доказування та іншими учасниками кримінального процесу, проводячи або ініціюючи певну СРД, реалізують свої права або виконують обов'язки, передбачені кримінальним процесуальним законом);

в) є частиною процесуальних дій, що мають пошуково-пізнавальний та посвідчувальний характер [192];

г) можуть здійснюватися лише уповноваженими суб'єктами (слідчим (п. 2 ч. 1 ст. 40 КПК України), прокурором (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), керівником органу досудового розслідування (п. 6 ч. 2 ст. 39 КПК України), співробітником

оперативного підрозділу (ч. 1 ст. 41 КПК України), які користуються при цьому повноваженнями слідчого) [100; 192];

ґ) хід та результати їх проведення фіксуються у відповідних процесуальних документах (технічних носіях інформації (п. 1, 2 ч. 1 ст. 103 КПК України), протокол (ст. 104 КПК України, який є формою фіксації фактичних даних, що можуть бути змістом доказу у кримінальному провадженні) [100; 192];

д) забезпечуються процесуальним примусом (ч. 1 ст. 36, ч. 5 ст. 40 КПК України, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора та слідчого, зокрема, й рішення про проведення СРД) [100; 192];

є) проводяться з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки цих доказів [192].

Сукупність зазначених ознак дає підстави визначити СРД як вид процесуальних дій, передбачених КПК, що здійснюються у визначеному ним порядку слідчим, прокурором або за їх дорученням для отримання (збирання) доказів (виявлення фактичних даних та їх джерел, їх перевірки і оцінки та надання їм статусу доказів) або перевірку вже отриманих доказів та їх використання у кримінальному провадженні. Виходячи з цього, КПК України такими вважає: допит (підозрюваного, свідка, потерпілого, експерта); пред'явлення для впізнання (осіб, речей, трупа); проникнення до житла чи іншого володіння особи; обшук (особистий, у приміщенні, на місцевості); огляд місцевості, приміщення, речей та документів; огляд трупа (у тому числі пов'язаний з ексгумацією); слідчий експеримент; освідування особи; проведення експертизи; отримання зразків для експертизи; НСРД [100].

Метою СРД є пошук, виявлення (встановлення), вилучення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні або перевірки вже отриманих доказів. Водночас слід враховувати той факт, що СРД не лише направлені на пошук певних

матеріальних об’єктів, а й на розшук відповідних осіб, на що, власне, звертає увагу законодавець, формулюючи приписи ч. 5 ст. 280 КПК України, де вказується, що після зупинення досудового розслідування проведення СРД не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного [194. с. 82].

У цьому аспекті варто зупинити увагу на «слідчій діяльності» прокурора. До слідчої діяльності відповідно до його процесуальних повноважень відносяться всі професійні зусилля слідчого, пов’язані з забезпеченням кримінального провадження. Так, слідчий може діяти ще до початку досудового розслідування; зокрема, відповідно до п. 3 ст. 214 КПК України може у невідкладних випадках проводити огляд місця події, а також після завершення досудового розслідування відповідно до п. 3 ст. 333 КПК України уповноважений виконати письмове доручення судді про проведення слідчих (розшукових) дій. Таким чином, слідча діяльність охоплює не тільки досудове розслідування, яке розпочинається з внесенням відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження, зверненням до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності або з обвинувальним актом; але й інші процесуальні та не процесуальні дії, які згідно повноважень виконує слідчий як посадова особа.

При цьому мета слідчої діяльності - більш широке поняття, ніж мета кримінального провадження. Мета кримінального провадження завжди конкретна і прив’язана до обставин злочину, який розслідується. Мета визначається завданнями кримінального провадження, якими є:

1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень [100];

2) охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [100];

3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень [100];

4) забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями [100].

Мета слідчої діяльності складається із мети, яку необхідно досягти по кожному кримінальному провадженню, яке є у слідчого, а також та професійна мета, до якої слідчий прагне (підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання тощо). Із мети діяльності кожного слідчого складається мета слідчого підрозділу. На думку М. В. Калатура, мету діяльності слідчих підрозділів необхідно розглядати у двох аспектах – широкому та вузькому. У широкому тлумаченні мета діяльності слідчих підрозділів полягає у досягненні такого стану суспільного життя, коли в межах їх компетенції безпека всіх громадян забезпечена, права, свободи та законні інтереси фізичних та юридичних осіб захищені, усі злочини швидко та повністю розкриті, всі винні встановлені, забезпечено правильне застосування кримінального процесуального закону з тим, щоб кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, було притягнуто до кримінальної відповідальності, а жодного невинного не покарано. У вузькому тлумаченні мета може вважатися досягнутою, коли всі кримінальні провадження в межах повноважень органів досудового слідства розслідувані відповідно до чинного законодавства [64].

Широке тлумачення мети слідчої діяльності належить до макрорівня, пов'язаного з діяльністю органів досудового слідства як соціального інституту. Вузьке тлумачення відповідає мікрорівню, пов'язаному з безпосередньою професійною діяльністю слідчого. Проте, макрорівень (про що свідчить аналіз нормативних документів) має включати крім кримінального провадження на досудовій стадії, розгляд матеріалів дослідчих перевірок, за якими має бути прийняте обґрунтоване і законне рішення [115].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що поняття слідчої діяльності можна сформулювати таким чином: «Слідча діяльність – це вид професійної юридичної діяльності особи уповноваженої на проведення досудового розслідування, яка включає:

1) здійснення регламентованих законодавством та відомчими

нормативно-правовими актами процесуальних дій з метою швидкого, всебічного, повного і неупередженого доказування обставин вчинення кримінального правопорушення передбачених ст. 91 КПК України [100], а також прийняття законних, неупереджених процесуальних рішень; вирішення соціально-правового конфлікту та запобігання злочинам;

2) системне вживання заходів щодо вдосконалення його особистих знань, навичок та умінь, необхідних для розслідування не тільки сучасних злочинів, але і тих, які будуть вчинятися у майбутньому.

Відповідно до ст. 1 Основного Закону Україна є правовою державою, концепція якої передбачає надання особі свободи думок як невід'ємної властивості демократії [84]. Так, відповідно до п. 3 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається в разі, якщо «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати»; об'єктивна істина не встановлена і правові наслідки цього не викликають сумнівів: недоведена винуватість рівнозначна доведеної невинуватості [100].

Активне втілення в практику кримінального провадження можливостей використання конвенціональної істини, механізм використання якої дозволяє майже без використання державного примусу вирішити більш ефективно конфлікт між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; між підозрюваним чи обвинуваченим та суспільством, державою, який виник у зв'язку з вчиненням злочину, свідчить про ефективність даного підходу у вирішені конфлікту між підозрюваним чи обвинуваченим та стороною, якій завдано моральної, фізичної чи майнової шкоди.

У зв'язку з цим ми погоджуємося з думкою М. А. Погорецького про те, що вирішення кримінально-правового конфлікту, що виник у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення, як мета кримінального провадження націлюватиме сторону обвинувачення та суд не на притягнення за будь-яку ціну до кримінальної відповідальності особи, яка його вчинила, а на розв'язання соціально-правового конфлікту, на досягнення своєрідного компромісу між

публічними та приватними інтересами, де в першу чергу повинні бути забезпечені інтереси потерпілого від кримінального правопорушення – конкретної людини, яка відповідно до ст. 3 Конституції України як сама, так і її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в державі [149, с. 167].

Загальні правила провадження СРД, які обумовлені завданнями та загальними засадами кримінального процесу, це положення, що відносяться як до порядку проведення всієї системи СРД, так і порядку провадження кожної з дій окремо, та є обов'язковими для виконання особами, які уповноважені на їх проведення у ході досудового розслідування кримінального провадження. Підставами для їх проведення є наявність достатніх відомостей, отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у кримінальному провадженні.

У процесі їх проведення можливе обмеження прав особи. Таке обмеження та його межі мають бути чітко встановлені у кримінальному процесуальному законодавстві. В. В. Михайленко, досліджуючи реалізацію засади верховенства права у кримінальному провадженні, зазначає, що обмеження прав людини при проведенні СРД становить примусовий вплив, що застосовується відносно учасників СРД уповноваженими органами та особами в цілях забезпечення кримінального процесуального доказування. В будь-якому випадку при їх проведенні наявні або правомірні обмеження прав людини або їх порушення (неправомірні обмеження). Обмеження прав людини відбуваються на підставі відповідного рішення уповноваженого суб'єкта. Вони зумовлюють встановлення для особи, що бере участь у СРД, певних заборон і покладення на неї обов'язку підкоритися вимогам уповноваженого суб'єкта [76]. Обов'язковою умовою правомірності, отже, легітимності такого обмеження, є те, що відповідне рішення ґрунтується на нормах КПК України [130, с. 114]. В. М. Тертишник та В. І. Божик також вказують, що кожна СРД є не тільки засобом пізнання, збирання, дослідження і перевірки доказів, а й виступає як акт правозастосовної діяльності [20, с. 115–116; 205, с. 19]. Тому інститут СРД має встановлювати

певну систему гарантій як встановлення істини, так і забезпечення прав і свобод людини.

Важливою гарантією забезпечення прав осіб у кримінальному провадженні є можливість проведення СРД тільки після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Як було зазначено, відповідно до ст. 214 КПК України, єдиним винятком є можливість проведення у невідкладних випадках огляду місця події до внесення відомостей до ЄРДР [100].

Аналіз КПК України та практики його застосування дозволив говорити про недосконалість й невідповідності окремих норм з питань кримінальної процесуальної регламентації проведення СРД в частині збирання доказів, виконання завдань передбачених ст. 2 КПК України щодо забезпечення прав особи прокурором,

Практика діяльності прокурорів у кримінальних провадженнях підтвердила, що у 72 % проблемним питанням є законність надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, підстави його проведення.

Так, за загальним правилом обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ст. 234 КПК України), який проводиться на підставі ухвали слідчого судді. При цьому, слідчий суддя не приймає рішення про хід чи напрями розслідування, а лише надає дозвіл прокурору реалізовувати прийняте ним рішення про проведення відповідної процесуальної дії [100]. Слід звернути увагу на те, що з етимологічної точки зору термін «ухвалювати» означає приймати колективне рішення, вирішувати; підтримувати, схвалювати [26]. Відповідно, винесення ухвали слідчого судді, постановленої на підставі клопотання слідчого чи прокурора, а також розгляд відповідних клопотань сторони захисту слідчим, прокурором, слідчим суддею та винесення постанови слідчим, прокурором про проведення відповідної СРД є актом затвердження, санкціонування або узгодження відповідного прийнятого рішення [76; 100]. Як слушно з цього

приводу вказують окремі правники, що у цих випадках відбувається два послідовних акти ухвалення рішення: спочатку особою, що приймає рішення, а потім особою, що затверджує це рішення або виражає згоду з ним [13, с. 63].

Особливістю проведення обшуку житла чи іншого володіння особи є вказівка закону у п. 1 ст. 236 КПК України на необхідність його проведення лише слідчим або прокурором.

Під час проведення обшуку в частині реалізації прав та законних інтересів особи прокурору необхідно:

1) забезпечити присутність осіб, чиї права та законні інтереси можуть бути обмежені чи порушені (ч. 1 ст. 236 КПК України) [100];

2) перед початком виконання ухвали слідчого судді, особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія (ч. 2 ст. 236 КПК України) [100]. Вручення здійснюється з метою надання особі, у житлі чи іншому володінні якої проводитиметься обшук, можливості ознайомитись з підставами проведення обшуку та перевірити правильність вказаних в ухвалі даних;

3) перед початком проведення обшуку прокурор повинен роз'яснити присутнім особам їх право робити заяви з подальшим обов'язковим занесенням їх до протоколу (ч. 8 ст. 236 КПК України);

4) незалежно від етапу проведення СРД допустити на місце її проведення адвоката, якщо особа виявила бажання на його участь;

5) у разі необхідності проведення особистого обшуку особи, він повинен проводитись особами тієї самої статі та на вимогу особи в присутності адвоката, представника (ч. 5 ст. 236 КПК України) [100; 146].

У наукових джерелах підстави проведення СРД, як правило, поділяють на юридичні (формально-правові) та фактичні. Фактичною підставою для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей, які вказують на те, що було вчинено кримінальне правопорушення (ЄРДР); інформація про місцезнаходження речей, документів та осіб у певному місці (житлі) (показання потерпілого, свідка, матеріали ОРД, НСРД), а їх відшукання має значення для

досудового розслідування та судового розгляду як доказів.

До достатніх підстав В. М Тертишник відносить наступні випадки:

1) обшук має бути проведений невідкладно у зв'язку із необхідністю знайдення та затримання особи, що розшукується, коли зволікання з обшуком може дозволити йому сховатися [204, с. 234];

2) у приміщенні, що перебуває у віданні певної особи, продовжується протиправна діяльність, виникла загроза вчинення нового кримінального правопорушення, заподіянню шкоди здоров'ю громадян [204, с. 234];

3) підстави для проведення обшуку встановлені в ході проведення невідкладної СРД, а для отримання санкції знадобиться багато часу [204, с. 234].

Однак, варто зауважити на відсутності законодавчого закріплення «достатньої підстави» для проведення обшуку у КПК України, а тому уся відповідальність за такі процесуальні дії, рішення та наслідки обшуку покладається на прокурора (слідчого), який керується внутрішнім переконанням, власним досвідом та ситуацією що склалася.

Фактичними підставами обшуку можуть бути дані, які вказують на приховування в певному місці предметів та документів, що мають значення у кримінальному провадженні, які отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, інших СРД, у тому числі й негласних.

Як зазначила, О. Б. Комарницька, до правових підстав проведення обшуку слід віднести:

1) ухвала слідчого судді;

2) добровільна згода особи, яка володіє житлом чи іншим володінням;

3) ухвала слідчого судді, отримана на підставі невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення [81, с. 120].

Винесенню ухвали на проведення обшуку слідчим суддею передує звернення слідчого за погодженням із прокурором або особисто прокурором із клопотанням про проведення обшуку. Відповідно до положень ч. 3 ст. 234 КПК

України вказане клопотання повинно містити відомості про:

1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер [100];

2) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання [100];

3) правову кваліфікацію кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність [100];

4) підстави для обшуку [100];

5) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення обшуку [100];

6) особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться [100];

7) індивідуальні або родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їхній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушенням [100];

8) обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися, неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, або за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом, а доступ до осіб, яких планується відшукати, – за допомогою інших слідчих дій, передбачених цим Кодексом. Зазначена вимога не поширюється на випадки проведення обшуку з метою відшукання знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу [100].

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання [100] .

Аналіз судових рішень вказує на типові помилки при винесені клопотань, у тому числі й прокурорами, в частині мотивування рішень, позаяк необхідним є

доведення «зв'язку» об'єктів обшуку із кримінальним провадженням, і тим самим обґрунтувати необхідність проведення такої СРД у конкретному місці.

Прокурор може прийняти рішення про відмову у погодженні клопотання про надання дозволу на проведення обшуку. У такому випадку слідчий згідно з ч. 3 ст. 40 КПК України вправі звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня [100]. Протягом трьох днів він має погодити відповідне клопотання або відмовити у його погодженні. За загальним правилом, з клопотанням про надання дозволу на проведення обшуку до суду має звертатися слідчий за погодженням з прокурором або прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням [100].

З метою вирішення такої ситуації є наведення додаткових відомостей обґрунтування клопотання прокурора про неможливість в інший спосіб отримати предмети обшуку, а також у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів (ч. 2 ст. 93 КПК України).

Потребує удосконалення ст. 234 КПК України, положенням відповідно до якого прокурор (слідчий) повинен довести, що обшук «є заходом, пропорційним правомірній меті – втручанню в особисте і сімейне життя особи», у зв'язку з чим: а) ч. 5 викласти у такій редакції: «5) у разі *неможливості отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей зазначених у частині другій статті 93 цього Кодексу, вважати, що доступ до речей, документів або відомостей, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, втручання в особисте і сімейне життя особи під час обшуку є пропорційним правомірній меті*», а також доповнити ст. 234 КПК України»; б) ч. 7 викласти у такій редакції: «*7. У разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог цієї статті, постановляє ухвалу й повертає його особі, яка звернулась із клопотанням;* в) доповнити ч. 8 такого змісту: «*У разі нез`явлення у судове засідання слідчого,*

дізнавача, прокурора (без поважних причин), а також повідомленого про розгляд клопотання відповідно до цього Кодексу, слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення такого клопотання без розгляду» (додаток Б).

Однією із СРД є освідування особи, яка проводиться дізнавачем з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу [76; 95; 100]. Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Цими слідами можуть бути сліди на тілі від об’єктів, з якими оглянутий стикався при обставинах, що цікавлять слідчого: пил, ґрунт, фарба, паливно-мастильні матеріали, губна помада, кров, сперма, волосся, частини волокон тканини чи інші мікрочастинки [99, с. 533]. Особливими прикметами можуть бути: родимі плями, татуювання, шрами, рубці, бородавки, відсутність будь-яких частин тіла, сліди колишніх хвороб, тощо [99, с. 533]. Оскільки сутністю освідування є огляд тіла живої людини (підозрюваного, свідка, потерпілого) з метою виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, тому варто погодитися з позицією тих дослідників, які визначають відповідну СРД одним із видів слідчого огляду [119]. Недосконалість законодавчої конструкції, передбаченої ч. 1 ст. 241 КПК України, обумовлена й тим, що її положення не зобов’язують слідчого, прокурора фіксувати виявлені сліди кримінального правопорушення чи особливі прикмети.

Освідування проводиться на підставі постанови слідчого, прокурора та за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Варто звернути увагу на обставину передбачену ч. 1 ст. 241 КПК України, в якій визначено вичерпний перелік осіб, які підлягають освідуванню у кримінальному провадженні: підозрюваний, свідок чи потерпілий.

Така регламентація на рівні закону вичерпного переліку осіб не в усіх

випадках забезпечує належний рівень процесуального керівництва у кримінальних провадженнях, зокрема щодо окремої категорії осіб – народних депутатів, суддів та ін. У цьому аспекті вірно зауважує А. О. Козаченко: «…як діяти прокурору, коли виникає необхідність провести освідування особи зазначеної у ст. 480 КПК України, яка ще немає процесуального статусу учасника кримінального провадження, водночас на її тілі є сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (наприклад, така особа, яка одержала предмет неправомірної вигоди та затримана під час проведення контролю за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту)…» [76].

Також варто звернути увагу на примусовість проведення освідування, у разі проведення якого необхідний дозвіл прокурора, що спричиняє затягування часу, втрату доказів (на таку обставину вказали 79 % слідчих). Звертатися за таким дозволом було б недоречним навіть під час проведення примусового освідування (доведено слідчою практикою розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного часу). Тож винесення постанови про проведення примусового освідування виключно прокурором (ст. 241 КПК України) не відповідає вимогам умов воєнного часу, що призводить до затягування часу проведення цієї СРД та нічим себе не виправдовує. Також це положення є зовсім логічним, оскільки фактично слідчий отримати дозвіл прокурора на проведення освідування, а потім пропонувати особі добровільно пройти освідування.

У зв’язку з цим пропонуємо доповнення до ст. 241 КПК України: «1. *…Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування. 2. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови, таке освідування здійснюється примусово з подальшим повідомленням прокурора на протязі 24 год. …4. ….Застосування відеозапису освідування допускається лише за добровільної письмової згоди особи із обов’язковим сповіщенням прокурора»*

(додаток Б).

Підводячи підсумки, зауважимо, здійснення аналізу кримінальної процесуальної діяльності прокурора на основі законодавства України та практики його застосування довела недосконалість й невідповідність окремих положень регламентації проведення СРД, що зумовлює порушення прав осіб у кримінальному провадженні.

3.2. Реалізація функції процесуального керівництва при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій

Виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, прийняття законних та справедливих судових рішень, виконання завдань кримінального провадження передбачених ст. 2 КПК України [100] можливі лише через застосування визначених КПК України засобів, у тому числі й таємних, ефективність яких зумовлена практикою. Такими заходами є НСРД, які застосовується не тільки з метою використання результатів НСРД для отримання доказів у кримінальному провадженні, а й виявлення інших можливих напрямів використання результатів НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні.

Процес збирання доказів складається з виконання органами досудового розслідування пошукових пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів. Закон покладає на прокурора, керівника органу досудового розслідування обов’язок усебічно, повно й неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити всі обставини, які викривають або виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом’якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК України).

НСРД – це різновид СРД, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України

[100]. Їх негласність означає неочевидність, таємничість СРД, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, у тому числі й від співробітників слідчих і оперативних підрозділів, але передусім від «об'єктів», відносно яких вони проводяться [235]. Як стверджує О. В. Грибовський, НСРД до системи кримінального процесу законодавцем введено вперше, адже раніше порядок провадження досудового розслідування злочинів здійснювався в інших організаційно-правових формах, де вказані дії мали статус оперативно-розшукових заходів і могли проводитись лише уповноваженими на те оперативними підрозділами [38].

Як зазначає О. Ю. Татаров, проведення НСРД покликане забезпечити збір відомостей про злочин і особу, що його вчинила, встановити її місцезнаходження і місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства і членів їх сімей в ситуаціях, коли проведенням «звичайних» СРД це здійснити неможливо [200]. Далі, О. М. Сало вказує що: «…введення до системи досудового розслідування НСРД є запорукою підвищення ефективності не лише розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, але і їх профілактики, адже наявність широких процесуальних засобів, закріплених законодавством, забезпечує профілактичний вплив на потенційних правопорушників уже на стадії формування умислу на вчинення злочину [183, с. 225]. Вказане є дещо спірним, оскільки проведення НСРД спрямоване на фіксацію факту протиправної діяльності з метою отримання доказів, результати яких можна використати в кримінальному провадженні, у т.ч. запобігти настанню тяжких наслідків (не допустити вчинення злочину), тобто унеможливити настання наслідків, що загрожують життю та здоров'ю громадян, громадському порядку, національній безпеці» [183, с. 225].

Звернемося до наукових тлумачень НСРД. Так, НСРД – заходи, що складаються з сукупності пошуково-розшукових, пізнавальних, та посвідчувальних прийомів, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, проводяться уповноваженим кримінальним

процесуальним законом суб'єктом з метою виявлення й закріплення фактичних даних та їх джерел для отримання доказів у кримінальному провадженні (Д. Б. Сергєєва) [184, с. 62]; НСРД– це різновид СРД, які проводяться слідчим по кримінальному провадженню, або за його дорученням – уповноваженими оперативними підрозділами, та спрямовані на отримання або перевірку доказів у конкретному кримінальному провадженні і здійснюються у разі, якщо відомості про злочин і особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб; відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (О. В. Ігнатюк) [62]; НСРД – дії суб'єктів досудового розслідування на визначених законом підставах із застосуванням спеціальних засобів та методів, відомості про які становлять державну таємницю, що полягають у негласному спостереженні та (або) контролі за діями й поведінкою окремих осіб, річчю або місцем, здобутті зразків для порівняльного дослідження з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні, встановлення місцезнаходження осіб, котрі переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді чи суду та оголошені в розшук [42; 76; 100]. Такі дії є невід'ємною складовою системи слідчих дій, проведення яких спрямовується на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України), встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді и суду та оголошені в розшук. Найбільш суттєвою ознакою НСРД потрібно вважати те, що вони здійснюються в негласній формі; під час їх провадження можуть використовуватись спеціальні технічні засоби та відносини конфіденційного співробітництва [15, с. 69]. З такою позицією вченого варто погодитися.

НСРД проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Вони передбачені ст. 246-275 КПК України, а також ті НСРД, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводяться винятково у кримінальному провадженні щодо

тяжких або особливо тяжких злочинів [100]. Процесуальний порядок та організація провадження НСРД регламентовані КПК України (гл. 21) й Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5 [161].

Підстави проведення НСРД визначені у ст. 246 КПК України: матеріали кримінального провадження, що підтверджують неможливість отримання відомостей в інший спосіб та вказують на можливі результати отримання доказів протиправної діяльності (відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб) [100]; наявність дозволу (рішення) на проведення НСРД (ухвала слідчого судді або постанова прокурора, слідчого (детектива), залежно від виду НСРД) [100].

З прийняттям КПК України, науковці намагалися дослідити підстави проведення НСРД через призму оперативно-розшукового законодавства та виходячи з практики їх проведення. С. І. Ніколаюк виокремлює дві групи підстав проведення НСРД – формальні та документальні. Так, до формальних науковець відносить наявність інформації про злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочини; – осіб, які переховуються від органів досудового розслідування або ухиляються від відбування покарання, до документальних – наявність заяви чи повідомлення, зареєстрованого в установленому законом порядку; наявність запису у ЄРДР [134, с. 6-9]; наявність факту фіксації у ЄРДР дати внесення інформації та присвоєння номера кримінального провадження; повідомлення прокурора слідчим у письмовій формі про початок розслідування, підставу початку розслідування [134, с. 11–12]. Такої ж думки притримується й Л. І. Аркуша [7, с. 142]. Усі інші формальні підстави для здійснення оперативно-розшукових заходів, визначені Законом України «Про оперативно-розшукову

діяльність» [162] не відповідають вимогам КПК України, тому за їх наявності проведення НСРД забороняється.

Наявність низки, як загальних, так і спеціальних проблемних питань, пов'язаних із неналежним правовим регулюванням інституту НСРД негативно позначається на дієвості кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, ефективності використання результатів НСРД у кримінальному провадженні, а також на формуванні однозначної слідчо-прокурорської практики. Очевидно, що впровадження положень стосовно проведення «таємних слідчих дій» до постановлення ухвали суду у вітчизняне законодавство надало прогалин і колізій у забезпеченні оперативності проведення НСРД, їх результативність, а найголовніше – звело до максимуму порушення прав та свобод громадян. Тому, у цьому аспекті правове забезпечення та процесуальний порядок здійснення прокурорської діяльності відіграють важливу роль у дотриманні конституційних положень щодо захисту прав особи у кримінальному судочинстві.

Наявність правових норм, які передбачають застосування умов і порядку дотримання прав людини та громадянина, вимагає від прокуратури та органів досудового розслідування, виконання вимог Закону, незалежно від ситуації. У разі ж тимчасового обмеження таких прав, забезпечувати законність таких дій. Своєю чергою, на прокурора процесуального керівництва за досудовим розслідуванням покладається обов'язок виявляти факти незаконного обмеження конституційних прав особи та вживати заходів щодо відновлення таких прав. На прокурора як процесуального керівника покладено обов'язок здійснення процесуального контролю при ініціюванні проведення НСРД, які здійснюються за ухвалою слідчого судді, тобто застосування яких передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод особи, у т.ч. втручання в приватне спілкування [76]. При цьому, прокурор перевіряє наявність підстав для проведення НСРД, викладених у клопотанні, обставин, які свідчать про неможливість отримання відомостей протиправної діяльності в інший спосіб [112, с. 568].

У КПК України закріплено конституційні норми захисту прав громадян, що, своєю чергою, створює умови для уникнення порушень прав і свобод особи, закріплених міжнародними актами. Так, право на «приватність» є комплексним правом особи, яке означає територіальну, комунікаційну, інформаційну, фізичну «приватність». Кримінальним процесуальним законом регламентовано підстави та порядок втручання у приватне спілкування, встановлено загальні засади провадження НСРД, пов'язаних із обмеженням права особи на «приватність», зокрема з метою правильного тлумачення зазначених вище норм КПК України, в положеннях якого закріплено визначення приватного спілкування та негласних слідчих (розшукових) дій, що є різновидами втручання в нього [186, с. 16]. Поряд з цим, детальна правова регламентація кожної з визначених законом НСРД, регламентація здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за організацією інтрузивних дій, процесуальні гарантії ознайомлення зацікавлених сторін з результатами їх провадження є беззаперечними аргументами на користь того, що НСРД не можуть бути інструментом безпідставного кримінального переслідування. Слід зазначити, що норми кримінального процесуального закону, які регламентують порядок втручання у приватне спілкування на підставі ухвали слідчого судді, ґрунтуються на високих морально-етичних принципах, оскільки містять заборону на втручання у приватне спілкування захисника, священнослужителя з підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, виправданим [186, с. 16; 29, с. 77].

Безумовно, кожна НСРД має свої особливості та суперечності застосування. Водночас, за десятиріччя дії КПК України можна говорити, що в їх правовій регламентації присутні багато й прогресивних рис, зокрема: 1) порядок застосування указаних заходів ґрунтується на чіткій презумпції того, що НСРД не може бути застосованим, якщо уповноваженою особою не буде належно доведена виключна необхідність застосування таких заходів [61]; 2) чітко регламентовані строки застосування певних заходів забезпечення кримінального провадження й визначено, що ці заходи втрачають свою чинність

одразу після спливу строку їх застосування, якщо не було прийняте окреме рішення про продовження такого строку [61].

Безумовно, питання про наявність достатніх підстав для проведення НСРД у кожному конкретному випадку вирішується чітко визначеним колом осіб, а саме слідчим, прокурором, слідчим суддею, які приймають рішення про наявність чи відсутність фактів або обставин, що потребують проведення НСРД [7, с. 98; 134, с. 6]. Проведений аналіз правозастосовної практики свідчить про те, що на результативність використання результатів НСРД у кримінальному процесуальному доказуванні безпосередньо впливає неоднозначне розуміння правозастосовцями поняття та сутності доказів і доказування у кримінальному провадженні, які викликані, передусім, неузгодженими та суперечливими нормами чинного КПК України, що регламентують процес доказування у кримінальному провадженні, а також різними доктринальними підходами вітчизняних правників до поняття та змісту доказування і доказів у кримінальному провадженні.

Питання про проведення НСРД вирішується на основі вже отриманої гласної чи негласної інформації, письмових доручень правоохоронних органів, слідчих і посадових осіб, які здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, запитів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав [135, с. 31]. Утім, відсутність чітко закріплених підстав проведення НСРД створює певні проблеми під час визначення судом питання допустимості використання здобутих матеріалів НСРД у кримінальному провадженні в якості доказів. Як свідчить судова практика, вирішуючи питання допустимості матеріалів НСРД, судом іноді визнаються недопустимими докази, отримані під час проведення НСРД, оскільки в матеріалах провадження недостатньо обґрунтовано підстави їх проведення.

Також, проблемним питанням у визначенні допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД, є питання їх допустимості у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий. Зокрема, більшість НСРД проводиться виключно у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких

злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК України) [76; 100; 135], однак наслідки перекваліфікації злочинів для оцінки допустимості матеріалів НСРД, КПК України не визначено.

Тривалий час у науковому світі з цього питання ведеться дискусія. Зокрема, І. Л. Чупрікова пропонує однозначно визнавати недопустимими такі докази та наголошує на необхідності доповнення ч. 2 ст. 87 КПК України положенням про те, що результати НСРД, передбачених статтями 260, 261, 262, 263, 264 (у частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 КПК України, у разі зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення на невеликої чи середньої тяжкості повинні визнаватися такими, що отримані з істотним порушенням прав людини [221].

Інші науковці, зокрема А. В. Панова наголошує на можливості використання таких доказів у разі обґрунтування прокурором у суді того, що на момент прийняття рішення та проведення НСРД встановлені обставини, які вказували на існування ознак саме тяжкого або особливо тяжкого злочину, тобто довести наявність на той час передбачених законом підстав для здійснення таких дій [143].

Судова практика з цього питання також суперечлива. Зокрема, 01 квітня 2020 року Третя судова палата Касаційного кримінального суду прийняла рішення у кримінальному провадженні, в якому кримінальне правопорушення було перекваліфіковане з ч. 3 ст. 368 на ч. 3 ст. 354 КК України [154]. Відповідно до ст. 12 КК України, зазначений злочин невеликої тяжкості. Вироком суду І інстанції обвинуваченого визнано невинуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, та виправдано на підставі п. 1 ч. 1 ст. 373 КПК України за недоведеністю вчинення кримінального правопорушення. Апеляційним судом вирок суду І інстанції залишено без змін. На зазначене рішення апеляційного суду прокурором подано касаційну скаргу із зазначенням того, що, виходячи з приписів ч. 2 ст. 246 КПК України, орган досудового розслідування мав право здійснювати НСРД щодо виправданого, оскільки вони проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо

тяжких злочинів, а на момент отримання дозволу та їх проведення до ЄРДР було внесено відомості про кримінальне правопорушення за попередньою правовою кваліфікацією за ч. 3 ст. 368 КК України, тобто щодо тяжкого злочину [154].

З цих підстав прокурор вважає допустимими докази, отримані за результатами проведення НСРД. У зазначеному кримінальному провадженні проводився аудіо-, відеоконтроль особи на підставі ухвали судді апеляційного суду, а також контроль за вчиненням злочину у формі спеціального слідчого експерименту. Таким чином, суд вважає, що на момент прийняття вказаних процесуальних рішень у органу досудового розслідування та у слідчого судді апеляційного суду не було даних, які б давали можливість стверджувати, що обвинувачений не є службовою особою, оскільки наказ про призначення на посаду, посадова інструкція чи інший документ, що міг стверджувати цей факт, не перебував у розпорядженні слідства і будь-які дії, спрямовані на його отримання, могли б завадити документуванню протиправної діяльності [154].

З огляду на це, в кожному конкретному випадку під час оцінки допустимості доказів (якщо злочин було перекваліфіковано на менш тяжкий) суду необхідно детально вивчати всі матеріали кримінального провадження на предмет того, чи була об’єктивна можливість визначення правильної кваліфікації кримінального правопорушення перед початком проведення НСРД. Або також можливий випадок, коли в ході проведення НСРД отримано нові докази, які вказують на інший склад кримінального правопорушення. Тому не можна однозначно визнавати докази, отримані в результаті НСРД, недопустимими на підставі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий [154].

Вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування прокурорів в частині забезпечення прав особи при проведенні НСРД підтвердило наявність практичних проблем, а саме:

недостатність обґрунтування прокурором необхідності (підстав) проведення НСРД (ст. 246 КПК України) (37 %). Діяльність органів прокуратури спрямована на всебічне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань

гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина тощо [35; 100; 164]. Прокурор в сучасних умовах є гарантом дотримання прав та свобод особи, а разом зі слідчим, який здійснює досудове розслідування, також є найбільш обізнаними в матеріалах кримінального провадження, і як ніхто інший можуть дати оцінку можливості повідомлення осіб щодо проведення відносно них НСРД аби не поставити під загрозу головну мету своєї діяльності – проведення досудового розслідування. У цьому значенні основними критеріями оцінки ефективності прокурорської роботи за додержанням законів при проведенні «негласної діяльності» є: додержання прав людини і громадянина, у тому числі щодо недоторканості особистого життя, житла і таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невідкладного вжиття заходів до поновлення порушених прав та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності [84; 100]. У той же час, як вірно відмічає Н. Стефанів, право на конфіденційність листування та телефонних розмов не є абсолютним. Зокрема, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні по справі «Клас та інші проти Федеративної Республіки Німеччини» наголошував, що існування законодавства, яке дає повноваження на здійснення спостереження за листуванням, поштовими відправленнями і телефонними розмовами, є у виняткових випадках необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки та/або для запобігання безладдю або вчиненню злочинів [195, с. 33]. При цьому, в правовій системі держави повинні існувати адекватні та ефективні гарантії уникнення зловживань з боку органів державної влади, уповноважених на здійснення такого спостереження [195, с. 33], зокрема у КПК України наявна чітка система гарантій забезпечення прав громадян, а саме НСРД можуть проводитись лише в рамках кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками тяжких чи особливо тяжких злочинів, за виключенням двох видів НСРД, які можуть проводитись незалежно від тяжкості злочину (зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких

не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) [100]. Проведення НСРД щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, а в окремих випадках злочинів незалежно від тяжкості є ще однією гарантією забезпечення прав громадян, хоча й це не виключає зловживань.

Отже, прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва при проведенні НСРД полягає у: перевірці підстав проведення НСРД; перевірці неможливості отримання відомостей в інший спосіб; забороні проведення дій, пов'язаних із обмеженням конституційних прав і свобод, у зв'язку з відсутністю підстав їх здійснення; ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, по якому ініціюється питання про проведення НСРД; визначенні підстав використання здобутих результатів проведення НСРД у кримінальному провадженні;

порушення процесуального порядку й недотримання вимог передбачених ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, розгляду та подання клопотань про надання дозволу на проведення НСРД до слідчого судді [100] (33 %). У практичній діяльності прокурору доводиться приймати рішення, чи можливо зібрати докази завдяки гласним процесуальним діям, а отже питання про їх ініціювання є суто суб'єктивним, що не завжди сприяє захисту прав та свобод учасників кримінального провадження [112, с. 568]. У такому випадку, варто наголосити, що гарантією законності проведення НСРД вважається законодавчо визначене вичерпне коло учасників кримінального процесу, які мають право вносити клопотання про їх провадження, перелік суб'єктів, що можуть дати дозвіл на їх здійснення та місце прокурора в організації їх проведення. Важливою гарантією забезпечення дотримання прав і свобод громадян є положення, відповідно до якого прокурор, у випадку виявлення порушень законності при організації і проведенні НСРД, уповноважений заборонити або припинити подальше їх проведення (ч. 3 ст. 246) [100]. Як зазначає О. Б. Комарницька: «… досліджуючи повноваження прокурора щодо надання дозволу на проведення

НСРД, стверджує, що прокурорський нагляд має на меті захист прав та свобод громадян, який досягається попередженням необґрунтованих обмежень у сфері кримінального судочинства» [82, с. 21]. Однак, варто зазначити, що таке розширення повноважень прокуратури є вагомою гарантією законності проведення НСРД, позаяк є реальна дієва можливість перевірити законність дій їх проведення на всіх етапах від подання клопотання до використання отриманих результатів [33, с. 69];

неможливість отримання достатніх та обґрунтованих доказів, що свідчать про необхідність проведення НСРД (29 %). Досить часто на досудовому розслідуванні корупційних злочинів, пов’язаних із підкупом, представники сторони обвинувачення свідомо роблять помилку в об’єкті негласної слідчої (розшукової) дії. Наприклад, в окремих випадках правоохоронці вдаються до явно незаконних дій, які стосуються підміни об’єкта НСРД. Так, ухвалу слідчого судді про проведення НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та візуальне спостереження за особою) одержують стосовно однієї особи (як правило, конфідента правоохоронних органів), а фактично ці дії провадять стосовно іншої – піддослідного. На рівні Верховного Суду ще не було надано правової оцінки таких дій, оскільки їх визнають незаконними суди першої та апеляційної інстанцій, а сторона обвинувачення не оскаржує їх рішення у касаційному порядку [42].

Водночас маємо зазначити, що Верховний Суд у Постанові від 21 березня 2018 р. у справі № 751/7177/14 (провадження № 51-1285км18) висловив позицію, відповідно до якої отримання доказів винуватості обвинуваченого внаслідок проведення НСРД стосовно інших осіб зумовлює недопустимість їх результатів як доказів, якщо в матеріалах кримінального провадження відсутня відповідна ухвала слідчого судді про використання результатів зазначених НСРД в іншому кримінальному провадженні, винесена в порядку та на підставах, передбачених ст. 257 КПК України [100]. У цій справі як докази вини обвинувачених використовувалися результати НСРД в іншому кримінальному провадженні, де розслідувались кримінальні правопорушення, вчинені іншими особами. У разі

коли правоохоронці навмисно підмінюють об’єкт НСРД, усе здійснюється у межах одного провадження. Але результати цих дій не можуть бути визнані допустимими доказами, оскільки: по-перше, стосовно особи, щодо якої винесено ухвалу, не проводилося НСРД взагалі, адже ці дії не були для неї негласними, їй було повідомлено про факт та метод їх проведення; по-друге, щодо піддослідного мале місце втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді, оскільки він мав достатні підстави вважати, що спілкування є приватним [42];

визначення допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий (21 %);

непослідовність діяльності прокурорів у проведенні НСРД до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250 КПК України) (7 %). Відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК за рішенням слідчого судді під час досудового розслідування злочинів проводяться такі СРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270) [100]; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274)» [99, с. 629]. У виняткових випадках, передбачених ст. 250 КПК, можливо проведення до постановлення ухвали слідчим суддею аудіо-, відеоконтролю особи, накладення арешту на кореспонденцію, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем [102, с. 526-527, 530-531]. На думку Д. Б. Сергєєвої, такий виключний порядок проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді передбачений ст. 250 КПК України є загальним для усіх передбачених КПК України НСРД, однак у цій нормі йдеться про можливість розпочати НСРД передбачену ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України. Тому, якщо положення ст.

250 КПК України є загальними, то ч. 4 ст. 268 та ч. 3 ст. 269 КПК України необхідно вилучити зі змісту цих статей, якщо ж мова йде лише про можливість проведення лише вказаних НСРД до постановлення ухвали слідчого судді, то необхідно внести відповідні уточнення до ст. 250 КПК України [184].

Обґрунтовуючи та продовжуючи висвітлювати дану проблему, варто погодитися з доречною позицією А. М. Погорецького, що на практиці проведення НСРД, як правило, слідчими не здійснюється, а доручається уповноваженим оперативним підрозділам, які також їх безпосередньо не проводять, а для цього на підставі свого завдання згідно з п. 3.8 Інструкції залучають відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи [151].

Таким чином, доручення прокурора уповноваженим оперативним підрозділам на виконання НСРД за КПК України здійснюється так само, як і за попереднім законодавством, відповідно до якого давались доручення чи вказівка слідчого уповноваженим оперативним підрозділам на проведення оперативно-розшукових заходів (ч. 5 ст. 97, ч. 3 ст. 114 КПК, ч. 3 ст. 66 КПК України 1960 р. та п. 2 ч. 1 ст. Закону «Про ОРД» в редакції 1992 р.) [151].

Відмінність полягає лише в тому, що за новим законодавством уповноважена посадова особа оперативного підрозділу при виконанні доручення на виконання НСРД користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК України), а також в тому, що така особа при виконанні доручення слідчого на виконання певної НСРД немає права здійснювати інші процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися за клопотаннями до слідчого судді чи прокурора (ч. 2 ст. 41 КПК України), у той час коли за попереднім законодавством при виконанні доручення чи вказівки слідчого на проведення оперативно-розшукових заходів оперативний підрозділ мав ширші повноваження [151].

Тому конструктивний аналіз законодавчих актів, теоретичних напрацювань і наявність вимог та реалій практики обумовлює внесення змін до КПК України, щодо надання дозволу в окремих випадках здійснювати ініціювання проведення НСРД. Отже, пропонуємо внести зміни до ч. 2 ст. 41 КПК України та викласти її у такій редакції: «*Під час виконання доручень*

слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора, окрім випадків, якщо матеріали оперативно-розшукової діяльності використані як приводи і підстави для відкриття кримінального провадження, працівник оперативного підрозділу має право ініціювати або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій» (додаток Б). Такі зміни суттєво вплинуть на роботу прокурорів, розширять межі повноважень працівників оперативних підрозділів щодо ініціативності та наступальності під час протидії злочинності.

З метою дотримання прав і свобод особи розробники КПК України передбачили норму, якою визначено порядок знищення матеріалів, які містять відомості про приватне (особисте чи сімейне) життя особи. Зокрема, як відмічає Є. Д. Скулиш, метою забезпечення дотримання прав людини у досудовому провадженні та нерозголошення відомостей щодо приватного життя окремих осіб кримінальним процесуальним законом встановлено певні гарантії – умови, що забезпечують нерозповсюдження інформації приватного характеру, отриманої за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій [186, с. 16]. Ці умови закріплено п. 2 ст. 254 (Заходи щодо захисту інформації, отриманої в результаті проведення НСРД) КПК України, якою передбачено, що якщо протоколи про проведення НСРД містять інформацію щодо приватного (особистого чи сімейного) життя інших осіб, захисник, а також інші особи, які мають право на ознайомлення з протоколами, попереджаються про кримінальну відповідальність за розголошення отриманої інформації щодо інших осіб [100].

Наведене відображає закріплені положення у ст. 32 Конституції України, а саме, кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім’ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди,

завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [84].

У свою чергу, прокурор як процесуальний керівник досудового розслідування кримінального провадження, відповідно до покладених на нього функцій, забезпечує дотримання прав і свобод особи щодо нерозголошення інформації приватного життя особи.

Однак, потрібно звернути увагу на положення ч. 3 ст. 250 КПК України, яка передбачає знищення результатів НСРД, зокрема, інформацію, отриману на підставі постанови прокурора до постановлення ухвали слідчого судді, якщо судом не надано дозвіл на її проведення. Натомість, ч. 5 ст. 255 КПК України зобов'язує прокурора повідомити особу, відносно якої проводили НСРД, щодо проведення відносно неї таких дій. Втім, незрозуміло, яким чином особа, відносно якої проводилися НСРД, здійснюватиме поновлення своїх прав відповідно до ст. 32 Конституції України та ст. 13 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод. Оскільки, правоохоронним органом знищуються всі відомості, які спростовують або підвереджують законність проведення НСРД.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство засноване на міжнародних стандартах, які передбачають дотримання прав людини під час проведення НСРД. Дотримання таких прав покладено на процесуального керівника – прокурора. Так, можна стверджувати, що положення, якими передбачено дотримання прав особи під час втручання у приватне спілкування, складаються з двох рівнів: до першого відносяться міжнародні акти та Конституція України – загальні; до другого – КПК України, Закон України «Про прокуратуру» та інші законодавчі акти.

Таким чином, варто наголосити, що безумовною гарантією законності, а головне дотримання прав і свобод людини під час проведення НСРД слугують вимоги, передбачені ст. 248, 251 КПК України, якими закріплено вимоги до ухвали слідчого судді та постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД, які повинні містити ряд обов'язкових реквізитів, передбачених КПК України. Однак, обмеження конституційних прав і свобод особи при проведенні НСРД

носять тимчасовий і винятковий характер, лише на підставі вмотивованої ухвали слідчого судді, в порядку, визначеному ст. 248 КПК України, тобто за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором. При цьому, прокурор забезпечує дотримання прав особи на всіх етапах проведення НСРД (підготовчому – звернення до слідчого судді, основному – безпосереднє проведення НСРД, завершальному – використання здобутих результатів у доказуванні).

Висновки до розділу 3

1. Практика діяльності прокурорів у кримінальних провадженнях підтвердила, що у 72 % проблемним питанням є законність надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, підстави його проведення. З метою вирішення такої ситуації є наведення додаткових відомостей обґрунтування клопотання прокурора про неможливість в інший спосіб отримати предмети обшуку, а також у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів (ч. 2 ст. 93 КПК України).

2. Потребує удосконалення ст. 234 КПК України, положенням відповідно до якого прокурор (слідчий) повинен довести, що обшук «є заходом, пропорційним правомірній меті – втручанню в особисте і сімейне життя особи», у зв'язку з чим: а) ч. 5 викласти у такій редакції: «5) у разі *неможливості отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей зазначених у частині другій статті 93 цього Кодексу, вважати, що доступ до речей, документів або відомостей, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, втручання в особисте і сімейне життя особи під час обшуку є пропорційним правомірній меті*», а також доповнити ст. 234 КПК України»; б) ч. 7 викласти у такій редакції: «*7. У разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог цієї статті, постановляє ухвалу й повертає його особі, яка*

звернулась із клопотанням; в) доповнити ч. 8 такого змісту: *«У разі нез`явлення у судове засідання слідчого, дізнавача, прокурора (без поважних причин), а також повідомленого про розгляд клопотання відповідно до цього Кодексу, слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення такого клопотання без розгляду*».

3. Однією із СРД, яка проводиться слідчим, прокурором є освідування, з метою виявлення на тілі підозрюваного, свідка чи потерпілого слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет. Рішення про проведення такої СРД фіксується у відповідній постанові й приймається особою, яка проводить досудове розслідування (ч. 1 ст. 241 КПК України), що забезпечує економію часу та є ефективним у кримінальному провадженні. Однак, у разі примусового проведення, необхідний дозвіл прокурора, що спричиняє затягування часу, втрату доказів (на таку обставину вказали 79 % слідчих). Звертатися за таким дозволом було б недоречним навіть під час проведення примусового освідування (доведено слідчою практикою розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного часу). Тож винесення постанови про проведення примусового освідування виключно прокурором (ст. 241 КПК України) не відповідає вимогам умов воєнного часу, що призводить до затягування часу проведення цієї СРД та нічим себе не виправдовує. Також це положення є зовсім логічним, оскільки фактично слідчий зобов’язаний кримінальним процесуальним законом отримувати дозвіл прокурора на проведення такої СРД, а потім пропонувати особі добровільно пройти освідування. Окрім цього, аналіз кримінальних проваджень та опитування респондентів засвідчили необхідність закріплення в КПК України можливості у тому числі освідування особи, статус якої на момент проведення визначити неможливо. У зв’язку з цим пропонуємо доповнення до ст. 241 КПК України: «1. *…Застосування примусу допускається лише у межах, необхідних для досягнення мети освідування. 2. Перед початком освідування особі пропонується добровільно пройти освідування на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а в разі її відмови освідування здійснюється примусово з*

подальшим повідомленням прокурора на протязі 24 год. ...4. ....Застосування безперервного відеозапису освідування допускається лише за добровільної письмової згоди особи».

4. Наявність низки, як загальних, так і спеціальних проблемних питань, пов'язаних із неналежним правовим регулюванням інституту НСРД негативно позначається на дієвості кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні, ефективності використання результатів НСРД у кримінальному провадженні, а також на формуванні однозначної слідчо-прокурорської практики. Очевидно, що впровадження положень стосовно проведення «таємних слідчих дій» до постановлення ухвали суду у вітчизняне законодавство надало прогалин і колізій у забезпеченні оперативності проведення НСРД, їх результативність, а найголовніше – звело до максимуму порушення прав та свобод громадян. Тому, у цьому аспекті правове забезпечення та процесуальний порядок здійснення прокурорської діяльності відіграють важливу роль у дотриманні конституційних положень щодо захисту прав особи у кримінальному судочинстві.

5. Основне завдання прокурора як процесуального керівника при проведенні НСРД – забезпечення прав осіб при ініціюванні проведення НСРД за ухвалою слідчого судді (втручання у приватне спілкування) в частині законності при погодженні клопотання слідчого (детектива) на їх проведення (прокурор перевіряє наявність підстав для проведення НСРД, викладених у клопотанні, обставин, які свідчать про неможливість отримання відомостей злочинної діяльності в інший спосіб).

6. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування прокурорів в частині забезпечення прав особи при проведенні НСРД підтвердило наявність практичних проблем, а саме: недостатність обґрунтування прокурором необхідності (підстав) проведення НСРД (ст. 246 КПК України) (37 %); порушення процесуального порядку й недотримання вимог передбачених ч. 2 ст. 248 КПК України під час складання, розгляду та подання клопотань про надання дозволу на проведення НСРД до слідчого судді (33 %); неможливість отримання

достатніх та обґрунтованих доказів, що свідчать про необхідність проведення НСРД (29 %); визначення допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий (21 %); непослідовність діяльності прокурорів у проведенні НСРД до постановлення ухвали слідчого судді (ст. 250 КПК України) (17 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації розв’язано важливе наукове завдання, яке полягає у розробці нових теоретичних положень щодо кримінальної процесуальної діяльності прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування. За підсумками проведеного дослідження найсуттєвішими висновками є такі:

1. Геополітичні та воєнні виклики не тільки порушили територіальну цілісність України, піддали істотній деформації систему міжнародної, національної та регіональної безпек, збільшили рівень та ступінь тяжкості кримінальних правопорушень і випадків застосування зброї, а й зумовили зміну парадигми кримінально-правового реагування держави на вчинення кримінальних правопорушень. У таких умовах основними напрямами в контексті предмету дослідження визначено: а) теоретичні засади кримінальної процесуальної діяльності прокуратури України у кримінальних провадженнях (2014-2023 рр.); б) нормативно-правове забезпечення організації діяльності прокуратури щодо забезпечення прав особи у досудовому розслідуванні; в) особливості кримінального процесуального порядку участі прокурора у досудовому розслідуванні (початок кримінального провадження; особливості повідомлення про підозру; обрання заходів забезпечення кримінального провадження); г) процесуальна діяльність прокурора під час проведення СРД.

2. Розгляд прав людини в контексті їх забезпечення та обмеження дозволив наголосити, що викладені правові ідеї, які є орієнтиром під час аналізу ціннісної характеристики кримінального процесуального механізму захисту прав особи, відповідають галузевим (кримінальним процесуальним) юридичним засобам, задають певну структуру світоглядної складової в пізнавальній стратегії співвідношення держави і права. Характерна риса розвитку кримінального процесуального законодавства України – прагнення законодавця найбільшою мірою наблизитися до вироблених міжнародним правом стандартів організації кримінального судочинства, про що свідчить посилення уваги до гарантій прав особи, розширення кола повноважень прокуратури та суду при здійсненні

контролю за законністю процесуальних дій відповідних посадових осіб у досудовому розслідуванні.

3. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування – це самостійна процесуально-наглядова діяльність прокурора під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва, спрямована на створення необхідних умов для реалізації прав і свобод особи, охорони, захисту та відновлення у разі їх порушення при проведенні процесуальних дій в межах кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (процесуальне керівництво досудовим розслідуванням).

Сутність прокурорського нагляду за додержанням законів полягає в тому, що саме прокурор як суб'єкт формування обвинувачення шляхом організації та здійснення досудового розслідування, яке він має підтримувати в майбутньому судовому розгляді, зобов'язаний дбати про неухильне дотримання вимог закону дізнавачами, слідчими, детективами та працівниками оперативних підрозділів з метою формування належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів на засадах публічності, професійності, ініціативності, самостійності, дискреційності повноважень.

Верховенство права й законність у кримінальній процесуальній діяльності прокурора складають зміст забезпечення прав особи у досудовому розслідуванні як загального та окремого, адже законність є одним із структурних компонентів нормативного змісту верховенства права.

4. З метою удосконалення діяльності прокурора на початку досудового розслідування запропоновано: а) у невідкладних випадках до внесення відомостей до ЄРДР проводити не тільки огляд місця події, а також здійснити затримання особи у порядку, передбаченому ст. 207 та 208 КПК України, обшук затриманого, тимчасове вилучення майна, виявленого під час затримання особи та документів, які посвідчують користування спеціальним правом. Внесення відомостей до ЄРДР здійснюється негайно після завершення цих дій та доставлення затриманого до органу досудового розслідування; б) у разі

виявлення нового кримінального правопорушення, виносити про це відповідну вмотивовану та обґрунтовану постанову відповідно до ч. 5 ст. 110 України, відомості з якої вносяться до ЄРДР в порядку ст. 214 КПК України. У такій постанові має бути зазначено: номер та коротка фабула кримінального провадження, під час здійснення досудового розслідування у якому виявлено нове кримінальне правопорушення; опис встановлених обставин, які свідчать про наявність ознак нового кримінального правопорушення; правова кваліфікація нового кримінального правопорушення. Здійснення будь-яких процесуальних дій у межах досудового розслідування нового кримінального правопорушення забороняється до винесення такої постанови та реєстрації відомостей з нею до ЄРДР.

5. Процесуальна діяльність прокурора щодо порядку повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри є обов’язковим етапом кримінального провадження на стадії досудового розслідування. Така діяльність полягає у прийнятті процесуального рішення, спрямованого перш за все на дотримання законності та прав учасників провадження, а також визначенні напрямів подальшого розслідування. Здійснювати нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування у формі процесуального керівництва зобов’язаний призначений прокурор (або група прокурорів), що не виключає його прав за посадою здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

З метою практичного унормування поширення норм гл. 22 КПК України на вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку й прямого покладення на прокурора обов’язків щодо забезпечення прав особи пропонується ч. 1 ст. 298-4 КПК України викласти у такій редакції: «*Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається прокурором або дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом. Повідомлення про підозру вручається у порядку, передбаченому главою 22 цього Кодексу*».

6. Застосування ЗЗКП обов'язково впливає на обмеження прав та свобод особи (недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів, свобода пересування тощо), а тому діяльність прокурора у такому механізмі полягає у вивченні усіх обставин кримінального провадження самостійно та тих пропозицій, які йому надає слідчий у клопотанні про застосування ЗЗКП, й прийнятті процесуального рішення (слідчий – прокурору, а в окремих випадках прокурор – судді зобов'язаний довести, що для обрання відповідного ЗЗКП у матеріалах провадження наявна обґрунтована підозра, яка виправдовує ступінь втручання у права і свободи особи, і виконується завдання, поставлене у такому клопотанні).

З метою удосконалення реалізації функції процесуального керівництва в частині обґрунтованості й законності затримання уповноваженою службовою особою у момент вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення в порядку ст. 208 КПК України на виконання вимог ст. 210 КПК України аргументовано доповнення ч. 3 ст. 214 КПК України таким положенням: «…*У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведено огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення*».

Прокурорський нагляд за законністю затримання спрямований на виконання положень ч. 3 ст. 42 КПК України, згідно з якими особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, набуває статусу підозрюваного, захист прав якого має здійснюватися, у тому числі й засобами прокурорського нагляду.

7. Аналіз кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування дозволив наголосити на недосконалості й невідповідності окремих норм з питань кримінальної процесуальної регламентації проведення СРД в частині збирання доказів, виконання завдань передбачених ст. 2 КПК України щодо забезпечення прав особи прокурором. Зокрема, це стосується: а) огляду житла чи іншого володіння особи, оскільки

відповідно до положень кримінального процесуального закону такий огляд здійснюється відповідно до правил, передбачених для обшуку житла чи іншого володіння особи, а саме на підставі ухвали слідчого судді (ч. 2 ст. 234 КПК України). При цьому добровільна згода особи, яка є власником майна, не звільняє прокурора від обов'язку звернення до слідчого судді з клопотанням про отримання ухвали; б) обшуку: доведення прокурором «достатності підстав» (процесуальні дії, рішення та наслідки покладаються на прокурора, який керується внутрішнім переконанням, власним досвідом та ситуацією, що склалася) для проведення обшуку, який є заходом пропорційним правомірній меті – втручанню в особисте і сімейне життя особи; не проведення такої СРД з фактичних підстав (відомості, які вказують на приховування в певному місці предметів та документів, що мають значення у кримінальному провадженні, які отримані під час проведення оперативно-розшукових заходів, інших СРД, у тому числі й негласних), що сприяє порушенню прав осіб (наприклад потерпілих), а сама СРД є неефективною; в) освідування: постанова про примусове проведення такої СРД повинна прийматися слідчим, який проводить досудове розслідування з подальшим інформуванням прокурора протягом 24 годин, що забезпечить економію часу та збереження доказів, позаяк звертання до прокурора про примусове проведення освідування спричинить затягування часу, що може призвести до втрати доказів.

8. Обмеження конституційних прав і свобод особи при проведенні НСРД носить тимчасовий і винятковий характер. Прокурор забезпечує дотримання прав особи на всіх етапах проведення НСРД (підготовчому – звернення до слідчого судді, основному – безпосереднє проведення НСРД, завершальному – використання здобутих результатів у доказуванні). З метою удосконалення такого забезпечення обґрунтовано положення про те, що співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора,

окрім випадків, якщо матеріали оперативно-розшукової діяльності використані як приводи і підстави для відкриття кримінального провадження, відтак працівник оперативного підрозділу має право ініціювати або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора на проведення НСРД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. П. Шляхи вдосконалення початку досудового розслідування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 175–184.

2. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. №1. С. 161–169.

3. Аналіз судової практики Верховного Суду України. 2021. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/analiz/

4. Андрусяк В. Г. Правозахисна функція сучасної держави (на прикладі інституту прокуратури): загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. … канд. юрид.наук: 12.00.10. Одеса, 2015. 22 с.

5. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т. 45: Політичні науки. С. 9–16.

6. Аракелян М. Нова парадигма правозахисної функції сучасної демократичної держави. *Право України.* 2012. № 11-12. С. 252-258.

7. Аркуша Л. І. Поняття, система та підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 3. С. 141-144.

8. Атаманов О. М. Вручення письмового повідомлення про підозру як невід’ємна складова притягнення особи до кримінальної відповідальності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 1 (19). С. 33–48.

9. Ахундова А. Б. Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ: НАВС, 2013. 19 с.

10. Бабкова В. Проблеми здійснення прокурором наглядових повноважень у формі процесуального керівництва під час проведення досудового розслідування. *Вісник Нац. акад. прокуратури України*. 2012. № 3.

С. 71–73.

11. Бабчинська Т. В. Міжнародно-правові стандарти реалізації права на захист під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Visegrad Journalon Human Rights*. 2019. №5/3. С. 13–19.

12. Баганець О. Недоступна прокуратура: деякі міркування щодо оприлюдненого проекту Закону «Про прокуратуру», розробленого Адміністрацією Президента України. *Юридичний вісник України*. 2013. № 42. С. 6–7.

13. Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: монографія. Івано-Франківськ: «Тіповіт», 2011. 533 с.

14. Білас Ю. Ю. Європейські стандарти прав людини в розвитку вітчизняного правозастосування. *Наук. вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 6 (67). С. 127–137.

15. Білічак О. А. Щодо поняття «негласні слідчі (розшукові) дії». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 69.

16. Білокінь Р.М. Прокурорський нагляд за діяльністю правоохоронних органів України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Київ, 2012. 16 с.

17. Благодир А. А. Застосування примусу під час провадження слідчих дій: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

18. Блажівський Є. М., Якимчук М. К., Козьяков І. М., Туркот М. С. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов’язаних з обмеженням особистої свободи громадян: підручник. Київ : Алерта. 2013. 416 с.

19. Божик В. І. Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків: автореф. дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

20. Божик В. І. Забезпечення прав особи під час досудового розслідування кримінальних проступків: дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 227 с.

21. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Академія адвокатури України, 2011. 20 с.

22. Бортновська З. Реалізація права на свободу і особисту недоторканність в українському кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 10. С. 104–107.

23. Вакулік О. А., Азаров Ю. І. Початок досудового розслідування у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 184 с.

24. Вакулік О. А. Реформування кримінального процесуального законодавства в частині регламентації початку досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4 (89). С. 160–167.

25. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування: дис. .д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 509 с.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

27. Винокуров О. В. Захист прав підозрюваного при затриманні та застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2018. 20 с.

28. Висновок Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України щодо питання про початок кримінального провадження стосовно суддів, яке пов’язане зі здійсненням ними судочинства від 01.07.2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009700-13#Text

29. Гагач В. А. Дотримання прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства*: міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10–

12 груд. 2015 р.). Київ, 2015. С. 75–78.

30. Гловюк І. В. Прокурор у кримінальному провадженні: конституційна та галузева регламентація функціональної спрямованості діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №4. С. 20-26.

31. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р.: монографія. Одеса: Юридична література. 2015. 453 с.

32. Гловюк І. В. Процесуальне керівництво прокурора досудовим розслідуванням. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12. С. 79–88.

33. Глушков В. О., Білічак О. А. Гарантії дотримання конституційних прав особи у провадженні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 67. С. 65-75.

34. Гончаренко В. Г. Прокуратура України: статус, функції, перспективи розвитку. *Конституція України – основа модернізації держави та суспільства :* матеріали наук. конф. (Харків, 21-22 черв. 2011 р.). Харків : Право, 2011. С. 311–314.

35. Головін Д. В., Корнієнко М. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

36. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 16.

37. Горох О. Дисциплінарні проступки прокурора під час досудового розслідування. *Вища школа адвокатури НААУ.* URL: https://www.hsa.org.ua/blog/disciplinarni-prostupki-prokurora-pid-cas-dosudovogo-rozsliduvannia

38. Грибовський О. В. Оперативно-розшукові заходи та негласні слідчі (розшукові) дії під час виявлення й фіксації одержання неправомірної вигоди. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України*. 2015.

№ 1. С. 180.

39. Гринюк В. О. Повідомлення про підозру як форма здійснення первинного обвинувачення у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 1. С. 20-25

40. Гринюк В. О. Реалізація змагальності сторін щодо отримання доказів під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 26.

41. Гринюк В. О., Христенко К. М. Здійснення прокурором процесуального керівництва на початковому етапі досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 2. С. 15–26.

42. Грібов М. Л. Забезпечення законності контролю за вчиненням корупційних злочинів, пов'язаних із підкупом : метод. рек. Київ : Національна акад. внутр. справ, 2022. 46 с.

43. Грошевий Ю. М., Капліна О. В. Кримінальний процес України: підручник. Харків : Право, 2010. 607 с.

44. Гузела М., Палюх А. Поняття повідомлення про підозру в кримінальному провадженні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. № 876. С. 249–254.

45. Гуртієва Л. М. Поняття та правова природа повідомлення про підозру у кримінальному провадженні України. *Митна справа*. 2014. №. 1. С. 185-190.

46. Гусаров В. М. Проблеми організації роботи міської (районної) прокуратури: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1995. 19 с.

47. Демідов І. І. Основні підходи до розуміння поняття прокурорського нагляду за проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки товарів, предметів і речовин. *Порівняльно-аналітичне право.* 2018. № 1. С. 356–360.

48. Дерев'янко М. І. Гарантії прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: автореф. дис. ... канд. юрид.

наук: 12.00.09. Київ, 2015. 20 с.

49. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.

50. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одесса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

51. Дьомін Ю. М. Прокурорський нагляд в Україні на сучасному етапі: монографія. Київ : УкрІНТЕІ. 2013. 308 с.

52. Єрьоменко І. В. Вдосконалення процедури повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2017. № 1(47). С. 82- 87.

53. Жувака С. О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: дис… канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2018. 254 с.

54. Жук А. А. Охорона прав, свобод і законних інтересів підозрюваного під час застосування запобіжного заходу тримання під вартою: дис… докт. філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 289 с.

55. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 20–25.

56. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

57. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. Цвіка, В. Ткаченка, О. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

58. Запобігання укриттю від реєстрації в органах поліції заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень: метод. рек. / Д. М. Тичина, В. В. Крижна, А. А. Саковський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 42 с.

59. Зеленецкий В. С. Прокурорский надзор за исполнением органами дознания и досудебного следствия законов при приеме, регистрации, проверке

и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях: монография. Харьков: Вост.-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2004. 175 с.

60. Зуєв В. В. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи при міжнародному співробітництві під час кримінального провадження : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2017. 204 с.

61. Іваненко І. В. Інститут слідчого судді за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: за матеріалами конференції суддів Апеляційного суду Черкаської області та загальних місцевих судів Черкаської області (м. Чорнобай, 19 жовт. 2012 р.). URL: http://cka.court.gov.ua/sud2390/practice/uzagalnennja/0001/

62. Ігнатюк О. В. Сутність та значення використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій в процесі доказування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: збірник наукових праць. 2016. № 4 (84). С. 204–213

63. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні : дис… канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 214 с.

64. Калатур М. В. Доктринальні основи організації та функціонування слідчих підрозділів правоохоронних органів: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с

65. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

66. Капліна О. В. Повідомлення про підозру: протистояння правових позицій сторін обвинувачення та захисту. *Право України.* 2017. № 12. С. 74–81. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2017_12/.

67. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 42.

68. Каркач П.М. Організація роботи прокуратури міста, району: методичний посібник з організації роботи в міських, районних прокуратурах. Харків : Право, 2008. 352 с.

69. Карпіка С. М. Фактичні та правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія «Право». 2013. Спец. вип. Т. 1. С. 93–96.

70. Карпунцов В., Селіванов О. Нове праворозуміння функцій прокуратури у реалізації правової політики держави. *Вісник прокуратури*. 2015. № 1 (163). С. 16-21.

71. Квашук О. Д. Процесуальні рішення дослідчого кримінального процесу: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Донецьк, 2014. 20 с.

72. Квітко А. Обмеження прав і свобод: цілі, підстави, юридичні межі. *Право і життя*. 2006. № 105 (15). Http: //www.law-n-Iife.ru/arch/105_Kvitko. doc

73. Кирій Л. М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушені кримінальної справи : автореф. дис…канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 15 с.

74. Ківалов С. В. Українська юстиція на шляху до європейських стандартів. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. №6. С. 12–16.

75. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 576 с.

76. Козаченко А. О. Кримінальна-процесуальна діяльність прокурора в кримінальному проваджені щодо окремої категорії осіб: дис…докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2023. 285 с.

77. Козаченко А. О. Кримінальна-процесуальна діяльність прокурора під час початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2023. № 1. С. 121-125. http://pjv.nuoua.od.ua/v1_2023/24.pdf

78. Козаченко А. О. Прокурор як суб’єкт кримінальної-процесуальної діяльності в кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 254–260.

URL: nvppp.in.ua/vip/2022/6/43.pdf

79. Колесник Г. Р. Прокурорський нагляд у досудовому розслідуванні за КПК України 2012 року: функціональна характеристика, повноваження, форми реалізації. *Форум права*. 2016. № 5. С. 68–72.

80. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016 228 с.

81. Комарницька О. Б. Окремі питання здійснення обшуку житла стороною обвинувачення. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. №4(31). 2016. С. 118-129.

82. Комарницька О. Організаційні та процесуальні аспекти діяльності прокурора при погодженні клопотання на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. Т. 8. № 1. С. 17-26.

83. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

84. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254 %D0 %BA/96- %D0 %B2 %D1 %80

85. Координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції: монографія. за заг. ред. Є.М. Блажівського. Київ : Алерта. 2013. 320 с.

86. Копиленко О. Л., Богачова О. В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* URL:1272-Article Text-2274-1-10-20180605 (1).pdf

87. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27–31.

88. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Одеса, 2004. 20 с.

89. Костів Н. Р. Повідомлення про підозру як інститут кримінального

процесуального права. Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: матеріали наукового семінару (м. Івано-Франківськ, 6 груд. 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 74–77.

90. Косюта М. Актуальні проблеми реалізації повноважень прокурора у кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2013. № 12 (150). С. 40–44.

91. Котюк І. І. Проблемні аспекти визначення доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6-7 груд. 2012 р.). Харків : Видавець Строков Д. В., 2013. С. 44–45

92. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2022 рік : монографія / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2023. 388 с.

93. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.

94. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. Київ: Юстиніан, 2014. 573 с.

95. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

96. Кримінальний процес України : навч. посіб. для підготовки до іспитів / Ю. П. Аленін; ред. Пашовський М. І., Лукашніна Т. В., Головлюк І. В. Вид. 2-ге, стереотип. Харків : Одісей, 2011. 328 с.

97. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. К.: Либідь, 1999. 534 с.

98. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

99. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.;

за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків : Право, 2012. 768 с.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

101. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.–практ. коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Харків : Одіссей, 2013. 1104 с.

102. Кримінально-процесуальний кодекс України. Харків : Одісей, 2012. 264 с.

103. Кримчук С. Г. Теоретико-правові та прикладні основи здійснення повідомлення про підозру в кримінальному провадженні: дис. …док. філософ. Київ, 2020. 223 с.

104. Курбатова І. С. Прокурор у кримінальному судочинстві: теоретичні та прикладні проблеми реалізації державою конституційних прав людини і громадянина: монографія. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2020. 370 с.

105. Курбатова І. С. Роль функцій прокуратури України у реалізації правової політики держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2019. Випуск 58, том 2. С. 141–144.

106. Курбатова І. С. Окремі аспекти взаємодії прокурора і слідчого під час кримінального переслідування. *LEGEASIVIATA 2019*. №10-2 (334). С. 69-73.

107. Кучинська О. П. Правові питання імплементації загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. №1. С. 57-61.

108. Кучук А. М. Охорона та захист прав і свобод людини в контексті правоохорони. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2004. № 4 (18). С. 154–161.

109. Лапкін А. В. Прокурор у кримінальному провадженні: теоретичні, правові та організаці роблеми: монографія. Харків: Право, 2020. 1304 с.

110. Лапкін А. В. Роль прокурора на початковому етапі кримінального

провадження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 34. С. 91-101.

111. Лапкін А. В. Щодо визначення мети, завдань та функцій прокуратури. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 17 (30). С. 97-101.

112. Левендаренко О. О., Іващенко Д. В. Негласні слідчі дії в контексті захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. *Форум права*. 2012. № 4. С. 567-571.

113. Лемак Р. В. Прокурорський нагляд за додержанням законів в установах виконання покарань : монографія. Харків, 2013. 224 с.

114. Лисюк Ю. В. Окремі аспекти набуття процесуального статусу підозрюваного у досудовому розслідуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Т. 11. № 2. С. 56–62.

115. Литвинчук О. І. Процесуальний статус слідчого в кримінальному процесі України: дис… канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 234 с.

116. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

117. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій. Київ : Істина, 2005. 456 с.

118. Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ : Ваіте, 2014. 280 с.

119. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Застосування примусу в процесі освідування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 1(13). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/ 2016/n1/16lydvpo.pdf

120. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Негласні слідчі (розшукові) дії – засоби процесуального доказування. *Право України*. 2014. № 10. С. 107–110.

121. Луцик В. В. Правовий статус та повноваження прокурора за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 1 (85). Ч. 2. Кн. 1. С. 231–238.

122. Максименко А. С. Повідомлення особі про підозру як інститут кримінального процесуального права: дис… докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2022. 233 с.

123. Максименко А. С. Особливості повідомлення про підозру щодо окремої категорії осіб. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 2. Т. 2. С. 122–126.

124. Максименко Н. Поняття та правова природа підозри. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/30.pdf

125. Маляренко В. Т. До питання про запобіжні заходи в кримінальному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 4. С. 41–44.

126. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. Київ, 2004. 543 с.

127. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.

128. Маслюк О. В. Процесуальна діяльність захисника зі спростування підозри (обвинувачення): дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2017. 217 с.

129. Миколенко О. М. Критерії класифікації заходів забезпечення кримінального провадження та їх співвідношення з заходами кримінального процесуального примусу. *Правова держава*. 2014. Вип. 17. С. 81-84.

130. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2019. 281 с.

131. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України. Київ, 1992. 431 с.

132. Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження: наук.-практ. посіб. / Блажівський Є. М., Козьяков І. М., Толочко О. М., Мірошниченко С. С. та ін. Київ : Алерта. 2013. 348 с.

133. Назаров В. В., Лахманик Ю. Р. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Європейські перспективи*. 2013. № 3. С. 102-106.

134. Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій. Київ: НАВС, 2012. 176 с.

135. Никифорчук Д. Й., Тарасенко О. С., Лизогубенко Є. В. Негласні

слідчі (розшукові) дії: структурно-логічні схеми: навч. посіб. Київ: *НАВС,* 2015. 235 с.

136. Новіцький В. В. Охорона та захист прав людини в Україні. *Держава і право. Серія: «Юридичні науки».* 2016. Вип. 74. С. 39–49.

137. Оніщенко Н. М. Механізм розвитку національних правових систем як сукупність зовнішньоінтеграційних та внутрішньонаціональних складових. *Право України*. 2009. № 10. С. 21–27.

138. Оніщенко Н. Принцип законності: природа та сутність в умовах демократичних змін. *Віче*. 2012. № 12. С. 2–5.

139. Організація та діяльність органів прокуратури України: навч. посіб. П. М. Каркач, В. В. Кривобок, В. С. Бабкова та ін.; за ред. П. М. Каркача. Харків : Право, 2019. 500 с.

140. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування: автореф. дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 20 с.

141. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2016. 20 с.

142. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування: дис…канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 206 с.

143. Панова А. В. Розсекречування матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій: судова практика та доктринальні підходи. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С. 233–238.

144. Пархоменко Н. М. Гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина: проблеми сутності та змісту. *Правова держава*. Щорічник наук. праць. 2010. Вип. 21. С. 32–39.

145. Патей-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права : навч. посіб. Київ, 2010. 396 с.

146. Перцова-Тодорова Л. М. Процесуальне керівництво прокурора як гарантія забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення обшуку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. Випуск 6.

URL: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-6/48

147. Пєший Д. А. Засада законності та її забезпечення у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: НАВС, 2016. 25 с.

148. Погорецький М. А., Гринюк В. О. Визначення прокурором підслідності кримінального провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 60–68.

149. Погорецький М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 40–52.

150. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.

151. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 271–279.

152. Погребняк С. Основоположні принципи права : автореф. дис…докт. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 36 с.

153. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: наказ МВС України від 08 лют. 2019 р. № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19

154. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 01.04.2020. у справі № 344/16025/18. URL: https://reestr.court.gov.ua/Review/102999869

155. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

156. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147 %D0 %B0-19

157. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів : Закон від 17 листоп. 2021 р. № 1888-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#n68

158. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text

159. Про електронний цифровий підпис: Закон від 22 трав. 2003 р. № 852-IV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/852-15.

160. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

161. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: спільний наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України № 114/1042/516/1199/936/1681/51 від 16 лист. 2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12.

162. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

163. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 30 верес. 2021 р. № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text

164. Про прокуратуру : Закон від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18

165. Прокуратура в Україні : навч. посіб. / В. М. Бесчастний, М. І. Мичко, О. В. Філонов та ін. ; за ред. В. М. Бесчастного. Київ : Знання, 2011. 446 с.

166. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій для студентів юридичних вищих навчальних закладів / В. Т. Нор, Я. О. Береський, І. І. Когутич та ін.; за ред. проф. В. Т. Нора. Львів: Тріада плюс, 2002. 280 с.

167. Прокурорський нагляд в Україні: підручник / М. Й. Курочка, П. М. Каркач ; за ред. проф. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. 424 с.

168. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с.

169. Размєтаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Харків: Финарт, Харків. 196 с.

170. Ребезюк В. М. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз: дис… докт. філос. : 081 – Право. Київ, 2021. 273 с.

171. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/–sp:max50:nav7:font2#Text

172. Ринда В. В. Прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль за провадженням дізнання: автореф. дис…. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 18 с.

173. Рішення у справі «Леонід Лазаренко проти України» від 28 жовтня 2010 року, заява № 22313/04, п. 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_688#Text

174. Рішення у справі «Сейдовіч проти Італії» (Sejdovic v. Italy) [ВП], заява № 56581/00, п. 86. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-179185&filename=CASE %20OF %20SEJDOVIC %20v. %20ITALY %20- %20 %5BUkrainian %20Translation %5D %20legal %20summary %20by %20the %20CoE %20Project %20»Continued %20support %20to %20the %20criminal %20justice %20reform %20in %20Ukraine».pdf&logEvent=False

175. Рогатюк І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні основи кримінальної процесуальної діяльності прокурора у досудовому розслідуванні:

автореф. дис… докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

176. Рогатюк І. В. Прокурорський нагляд як гарантія законності й обґрунтованості прийняття процесуальних рішень на початковому етапі досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 140–154.

177. Рогатюк І. В. Правові та організаційні засади проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (9). С. 52–63.

178. Рогатюк І. В. Процесуальна діяльність прокурора на стадії досудового розслідування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. 544 с.

179. Рогатюк І. В. Перевірка прокурором законності розгляду в органах внутрішніх справ заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. *Вісник прокуратури*. 2014. № 1. С. 111–120.

180. Романов М. Ю. Організаційно-правові засади забезпечення функціонування підрозділів дізнання Національної поліції України : дис… докт. філос. : 081 «Право». Київ, 2022. 263 с.

181. Руденко М. В., Півненко В. П. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.

182. Руденко М. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160–168.

183. Сало О. М. Деякі аспекти історичного становлення негласних слідчих (розшукових) дій. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права:* матеріали І-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Кременчук, 6-7 груд. 2013 р.). Кременчук: НАА України, КНУ ім. М. Остроградського, 2013. С. 223–226.

184. Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 62-

63.

185. Сиракузські принципи тлумачення обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. *Вісник МГУ. Серія «Право»*. 1992. № 4. С. 60-74.

186. Скулиш Є. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 2 (26). С. 15-23

187. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / Осауленко О. А., Самодін А. В., Степанова Г. М. та ін. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 95 с.

188. Справа «Михайлюк та Петров проти України» (Заява № 11932/02). Страсбург, 10 грудня 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500#Text

189. Справа «Полторацький проти України» (Заява № 38812/97). Страсбург 29 квітня 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_838#Text

190. Справа «Сергій Волосюк проти України» (Sergey Volosyuk v. Ukraine, заява № 1291/03)» : рішення ЄСПЛ від 12 берез. 2009 р. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001- 107683

191. Справа «Тимошенко проти України»: рішення Європейського суду з прав людини від 30.04.2013 р. URL: http://old.minjust.gov.ua/34536

192. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб’єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія / за ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2016. 300 с.

193. Старенький О. С. Щодо визначення меж доказування у кримінальному провадженні. *Часопис Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1(9). URL : http://www.lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkp.pdf

194. Старенький О. С., Сергєєва Д. Б. Слідчі (розшукові) дії як засоби отримання доказів у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх : до визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 81-89.

195. Стефанів Н. Дотримання прав особи при наданні дозволу на втручання в приватне спілкування: практика Європейського суду з прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 32-38.

196. Сухонос В. В. Історично-правові передумови виникнення та розвитку інституту прокуратури в Україні. *Вісник прокуратури*. 2007. № 5. С. 100–108.

197. Танривердієв Х. М. Досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо народних депутатів України : автореф. дис… канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

198. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): монографія. Донецьк: ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.

199. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4. С. 179–186. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/4-2015/tatarov.pdf.

200. Татаров О. Ю. Прогалини в таємному, що стало відомим. *Закон і Бізнес.* 17.10-23.10.2015. № 42 (1236). URL: http://zib.com.ua/ua/119240-yak_udoskonaliti_pravovu_reglamentaciyu_neglasnoi_slidchoi_d.html.

201. Тацій В. Я. Актуальні питання конституційної реформи та державного розвитку на сучасному етапі. *Право України*. 2014. № 7. С. 10–17.

202. Теоретичні та практичні проблеми забезпечення ефективності досудового провадження / В. В. Тіщенко, Ю. П. Аленін, О. П. Ващук, А. В. Мурзановська та ін. *Наукові праці Нац. ун-ту «Одеська юридична академія».* 2015. Т. 17. С. 106–158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponyua_2015_17_6

203. Теорія держави і права: підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

204. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 420 с.

205. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина:

підручник. Акад. вид. Київ: Правова Єдність; Алерта, 2014. 418 с.

206. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. Вид. 4-те, допов. і переробл. Київ : А.С.К., 2003. 1119 с.

207. Толочко О. М. Процесуальна діяльність прокурора у кримінальному провадженні: структурно-функціональний аспект. *Вісник Національної академії прокуратури*. 2013. № 4 (32). С. 49–55.

208. Удалова Л. Д., Рожнова В. В., Савицький Д. О., Хабло О. Ю. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб. 3-тє. вид, переробл. і доповн. Київ, 2012. 276 с.

209. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2007. 352 с.

210. Фараон О. В. Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 248 с.

211. Фараон О. В. Поняття повідомлення про підозру. Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали кругл. столу (Київ, 28 листоп. 2013 р.). Київ, 2013. С. 183–186.

212. Фаринник В. І. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2017. 548 с.

213. Фаринник В. І. Заходи забезпечення кримінального провадження у новому кримінальному процесуальному законодавстві: сутність та класифікація. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. №1. С. 133-142.

214. Фаринник В. І. Теоретичні, правові та праксеологічні проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження в кримінальному процесі України: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 565 с.

215. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.

216. Циктіч В. М. Предмет прокурорського нагляду й судового контролю

у досудовому розслідуванні. *Прокуратура України в умовах європейської інтеграції*: мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 19 трав. 2016 р.). К.: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 301-304

217. Цимбалістенко О. О. Повноваження прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів на початковому етапі досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. № 35. С. 153–156.

218. Черкесова А. С. Гарантії прав і свобод людини при їх обмеженні у кримінальному провадженні: автореф дис. ...канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2018. 21 с.

219. Чернявський С. С. Законодавче удосконалення початку кримінального провадження як чинник підвищення ефективності протидії злочинності. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 26 берез. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 33–34.

220. Чорноусько М. В. Правова природа прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Актуальні проблеми держави та права*. 2014. Вип. 71. С. 465–466.

221. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. 191 с

222. Шевчишен А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг : теорія і практика : монографія. Київ : Алерта, 2019. 526 с.

223. Шемшученко Ю. Конституція України і права людини. *Право України*. 2001. № 8. С. 13–16.

224. Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законом та механізм її реалізації у криміналістиці. *Право України*. 2013. № 11. С. 203–207.

225. Шило О. Г. Застосування заходів забезпечення кримінального

провадження з метою збирання доказів. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6-7 груд. 2012 р.). Харків : Видавець Строков Д.В., 2013. С. 357.

226. Шило О., Глинська Н. Обгрунтованість подання слідчого та постанови суду про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту як гарантія дотримання права кожного на свободу та особисту недоторканність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 31-33.

227. Шингарьов Д. О. Забезпечення прав та законних інтересів осіб під час проведення допиту на стадії досудового розслідування: автореф… канд. юрид. наук : 12.00.. Харків, 2017. 20 с.

228. Шульган І. І. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як окрема функція органів прокуратури. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія Юридичні науки. 2016. № 837. С. 516–520.

229. Шульган І. І. Прокурор в кримінальному процесі : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2020. 238 с.

230. Щодо заявки України на вступ до Ради Європи: висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 верес. 1995 р. № 190 (1995). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_590.

231. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: Н-П. 720 с.

232. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 443 с.

233. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: Видавничий Дім «Родовід», 2013. 308 с.

234. Юсубов В. В. Прокурор як гарант забезпечення прав громадян на досудових стадіях кримінального процесу : дис…канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2021. 204 с.

235. Яковенко М. О. Актуальні питання організації проведення негласних

слідчих (розшукових) дій. URL: http://www.corp-lguvd.lg.ua/d130204.html

236. CDL-AD(2011)003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. 16 с.

237. Rouget D. Le guide de la protection internationale des droits de l'homme. 2021. Chapitre II. Les droits proteges. P. 55–98.

238. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні. 2023. URL: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Report-2023-1.pdf

239. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2023 р.). *Центр Разумкова*. URL: https://is.gd/fmmkr8.

240. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія. Ніжин : ТОВ "Видавництво «АспектПоліграф», 2013. 228 с.

241. Новіцький В. В. Юридичні гарантії прав людини: порівняльно-правовий аналіз: дис…докт. філос. : 081 «Право» (08 – Право). Київ, 2021. 255 с.

242. Matvieieva L., Smokov S., Korniienko M. Hate crimes: international, regional, economic, and national aspects. Baltic Journal of Economic Studies, V. 8 № 3. Riga, Latvia, 2022. P. 125–134. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-3-125-133.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
доктор юридичних наук,
професор
_____ **Єгор НАЗИМКО**
«15» 01 20 24 р.

АКТ
впровадження положень дисертаційного дослідження «Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування», підготовленого
Іллящук Денисом Георгійовичем,
в науково-дослідну діяльність Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент
Члени комісії: 1. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
2. Тетяна ПОНОМАРЬОВА, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету №3, доктор юридичних наук
3. Андрій ШУЛЬГА, доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету №4, кандидат юридичних наук, доцент

2. Комісія встановила:
Результати наукового дослідження заступника директора Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Миколаєві Дениса Іллящук на тему: «Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 081 – Право використовуються в науково-дослідній діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень спрямованих на подальший розвиток науки кримінального процесу.
У науково-дослідній роботі Донецького державного університету внутрішніх справ використовуються положення щодо:
- унормування механізму діяльності прокурора за виявленим новим кримінальним правопорушенням в ході досудового розслідування шляхом

обґрунтування пропозицій про доповнення КПК України новою статтею 214-1 «*Виявлення ознак нового кримінального правопорушення під час досудового розслідування*»;

– процедури здійснення повідомлення про підозру з урахуванням змісту статей 276–279 КПК України, а також відповідних законів, які комплексно визначають правову основу діяльності суб'єктів сторони обвинувачення в частині дотримання прав особи;

– наукового обґрунтування повноважень прокурора під час застосування тримання під вартою в частині: самостійного ініціювання обрання, зміни чи його скасування шляхом подання клопотання слідчому судді, суду; погодження клопотання слідчого; участі у судовому розгляді клопотання; виконання ухвали слідчого судді, суду; нагляду за виконанням запобіжного заходу; апеляційного оскарження рішень слідчого судді; скасування/зміни запобіжного заходу.

Голова комісії:
_____ Ганна БУГА

Члени комісії:
_____ Юлія ДАНИЛЕВСЬКА
_____ Тетяна ПОНОМАРЬОВА
_____ Андрій ШУЛЬГА

ЗАРЕЄСТРОВАНО
в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність
Донецького державного університету внутрішніх справ
«15» січня 2024 р.
Науковий співробітник ВОНР
_____ Сергатіх І.В.
(підпис, прізвище)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Перший проректор
доктор юридичних наук, професор
_____ **Єгор НАЗИМКО**
«15» 01 2024 р.

АКТ
впровадження положень дисертаційного дослідження «Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування», підготовленого Іллящук Денисом Георгійович в освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ

1. Комісія у складі:
   Голова комісії: Ганна БУГА, начальник відділу організації наукової роботи, доктор юридичних наук, доцент
   Члени комісії: 1. Ольга ГАПОНЮК, начальник навчально-методичного відділу, кандидат економічних наук, доцент
   2. Ольга МЕРДОВА, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету №2, кандидат юридичних наук, професор
   3. Юлія ДАНИЛЕВСЬКА, завідувач докторантури, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

2. Комісія встановила:

Результати наукового дослідження заступника директора Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Миколаєві Дениса Іллящук на тему: «Кримінальна процесуальна діяльність прокурора у забезпеченні прав особи на стадії досудового розслідування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальності 081 – Право використовуються в освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ при викладанні навчальної дисципліни ОК 14 «Кримінальний процес», освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 262 Правоохоронна діяльність галузі знань 26 Цивільна безпека кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників з цієї дисципліни.

Зокрема, результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Донецького державного університету внутрішніх справ, в частині:

Реалізації функції процесуального керівництва при проведенні НСРД в частині використання їх результатів у доказуванні для обґрунтування повідомлення про підозру; як підстави для проведення інших процесуальних дій з метою отримання нових доказів або перевірки раніше отриманих; для оцінки фактичних даних та їх джерел, що ще не набули значення доказів у кримінальному провадженні, а також для підтвердження рішень, якими закінчується досудове розслідування (про закриття кримінального провадження, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, обвинувального акту, клопотання про застосування заходів медичного або виховного характеру (ч. 2 ст. 283 КПК України).

Теоретичних положень про роль прокурора у забезпеченні прав і свобод людини при проведенні НСРД, яка полягає в обов'язку виявляти факти незаконного обмеження конституційних прав особи, вживати заходів щодо відновлення таких прав і приймати рішення щодо повідомлення особи про проведення відносно неї НСРД, ініціювати, приймати рішення та доручати проведення НСРД, які обмежують конституційні права й свободи у виняткових випадках, забезпечувати законність дотримання конституційних прав особи при втручанні у приватне спілкування; забезпечувати законність дій, виходячи з кожного провадження індивідуально.

Голова комісії:

_____ Ганна БУГА

Члени комісії:

_____ Ольга ГАПОНЮК

_____ Ольга МЕРДОВА

_____ Юлія ДАНИЛЕВСЬКА

ЗАРЕЄСТРОВАНО

в журналі обліку актів впровадження результатів наукових досліджень в науково-дослідну діяльність

Донецького державного університету внутрішніх справ

«15» січня 2024 р.

Науковий співробітник ВОНР

_____ Сергалейх І.В.

(підпис, прізвище)

Додаток Б

Порівняльна таблиця щодо запропонованих змін до КПК України

Чинна редакція	Редакція з урахуванням запропонованих змін і доповнень	Обґрунтування
Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу ***Відсутнє*** 15) прокурор - особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України "Про прокуратуру", та діє у межах своїх повноважень ***Відсутнє***	**Стаття 3.** Визначення основних термінів Кодексу 5-1) Організація досудового розслідування – це процесуальна діяльність прокурора, пов'язана із виконанням ним як керівником органу прокуратури та прокурором вищого рівня передбачених цим Кодексом повноважень з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань й закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження. 15) прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру», **наділений процесуальними повноваженнями та виконує їх з метою забезпечення виконання функцій держави й завдань кримінального провадження, застосування Закону України про кримінальну відповідальність;** **15-1) процесуальне керівництво досудовим розслідуванням – це самостійна процесуальна наглядова діяльність за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (виконанням ним повноважень**	Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи на стадії досудового розслідування – це самостійна процесуальна наглядова діяльність за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (виконанням ним повноважень процесуального керівника), спрямована на створення необхідних умов (забезпечення) для здійснення прав і свобод особи шляхом сприяння реалізації, охорони (запобігання правопорушенням), захисту та відновлення у разі їх порушення при проведенні процесуальних дій в рамках кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (процесуальне

	процесуального керівника), спрямована на створення необхідних умов (забезпечення) для здійснення прав і свобод особи шляхом сприяння реалізації, охорони (запобігання правопорушенням), захисту та відновлення у разі їх порушення при проведенні процесуальних дій в рамках кримінального провадження, забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень	керівництво досудовим розслідуванням).
Стаття 176. Загальні положення про запобіжні заходи … 8. Під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 Кримінального кодексу України, застосовується виключно запобіжний захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті	**Стаття 176**. Загальні положення про запобіжні заходи … 8. Під час дії воєнного або **надзвичайного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-408, 410, 420-425, 427, 431-433 Кримінального кодексу України, виключно застосовується запобіжний захід тримання під вартою**	При застосуванні ч. 6 ст. 176 КПК України слід керуватися такими критеріями: наявністю конкретного суспільного інтересу, який, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості; характером суспільної небезпечності, зокрема, тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення та наслідками, які настали у зв'язку із їх вчиненням.
Стаття 214. Початок досудового розслідування 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення,	**Стаття 214.** Початок досудового розслідування 1. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, **які містять достатні дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення, або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин**, зобов'язаний внести відповідні	Кримінальна процесуальна діяльність прокурора на початку досудового розслідування розпочинається з внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР відповідно до «Положення про порядок ведення

зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. 3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду). Для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи,	відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування 3. Здійснення досудового розслідування, крім випадків, передбачених цією частиною, до внесення відомостей до реєстру або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом. **У невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду), а також затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального протиправного діяння, а також здійснено затримання особи у порядку, передбаченому статтями 207 та 208 цього Кодексу, обшук затриманого, тимчасове вилучення майна, виявленого під час затримання особи, та документів, які посвідчують користування спеціальним правом. Внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань здійснюється негайно після завершення цих дій та доставлення затриманого до органу досудового розслідування. Для з'ясування**	Єдиного реєстру досудових розслідувань» (2020 р.) й наділенням повноваженнями, які спрямовані на виконання завдань ст. 2, 7, 214 КПК України (забезпечення верховенства права; повноти та своєчасності прийняття, реєстрації та розгляду заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення; законності під час проведення невідкладних СРД; форми проведення та правил підслідності, а також прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження)

що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.	**обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути:** 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей. У разі виявлення ознак кримінального правопорушення на морському чи річковому судні, що перебуває за межами України, досудове розслідування розпочинається негайно, відомості про нього вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань за першої можливості.	
4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається	4. Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення**. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, які містять достатні дані про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, не допускається**	
Відсутня	**Стаття 214-1. Виявлення ознак нового кримінального правопорушення під час досудового розслідування** **1. У разі самостійного**	Порядок провадження за виявленим новим кримінальним правопорушенням в

	виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального правопорушення слідчий, прокурор виносять про це відповідну вмотивовану та обґрунтовану постанову відповідно до частини 5 статті 110, відомості з якої вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань в порядку статті 214 цього Кодексу. **2. У постанові слідчого, прокурора про самостійне виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального правопорушення має бути зазначено: номер та коротка фабула кримінального провадження, під час здійснення досудового розслідування у якому виявлено нове кримінальне правопорушення; опис встановлених обставин, які свідчать про наявність ознак нового кримінального правопорушення; правова кваліфікація нового кримінального правопорушення.** **3. Здійснення будь-яких процесуальних дій у межах досудового розслідування нового кримінального правопорушення забороняється до винесення передбаченої частиною першою цієї статті постанови та реєстрації відомостей з нею до Єдиного реєстру досудових розслідувань.** **4. Слідчий суддя, суд при прийнятті рішень з питань, зазначених у частині 3 цієї статті, зобов'язаний перевірити наявність постанови про самостійне виявлення в ході досудового розслідування ознак нового кримінального правопорушення, а також з'ясувати, чи підтверджуються викладені в постанові обставини**	ході досудового розслідування визначений відповідно до п. 9 підрозділу 2 розділу 2 Положення «Про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення» (2020 р.). На виявлене під час досудового розслідування кримінальне правопорушення в рамках одного кримінального провадження слідчий, дізнавач за Довідником 1 «Перелік інших джерел, з яких виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» (додаток 7) вносить до Реєстру інформацію про джерело, з якого виявлено кримінальне правопорушення, та відомості про кримінальне правопорушення. Кримінальному провадженню за цим правопорушенням присвоюється новий номер.
Стаття 234. Обшук 5. Слідчий суддя відмовляє у	**Стаття 234. Обшук** 5. Слідчий суддя відмовляє у	Потребує удосконалення

задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: … 5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукання та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи.	задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що: **…** **5) у разі неможливості отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей зазначених у частині другій статті 93 цього Кодексу, вважати, що доступ до речей, документів або відомостей, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, втручання в особисте і сімейне життя особи під час обшуку є пропорційним правомірній меті», а також доповнити ст. 234 КПК України.** **7. У разі встановлення слідчим суддею, що клопотання подано без додержання вимог цієї статті, постановляє ухвалу й повертає його особі, яка звернулась із клопотанням.** **8. У разі нез`явлення у судове засідання слідчого, дізнавача, прокурора (без поважних причин), а також повідомленого про розгляд клопотання відповідно до цього Кодексу, слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення такого клопотання без розгляду**	редакція пункту 5 ч. 5 ст. 234 КПК, відповідно до якого слідчий, прокурор повинні довести, що обшук «є заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи», адже стороною обвинувачення повинно бути доведене, що «втручання в особисте і сімейне життя під час обшуку є пропорційним правомірній меті».
Стаття 278. Вручення письмового повідомлення про підозру **…** 3. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню.	**Стаття 278.** Вручення письмового повідомлення про підозру 3. У разі якщо особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. **Повідомлення про підозру померлій особі вручається особі з числа її близьких родичів або членів сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом. Одночасно з врученням такого повідомлення про підозру слідчий (прокурор) письмово інформує всіх**	Процесуальний нагляд прокурора за законністю порядку повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення полягає у перевірці вчасності такого повідомлення особі та у перевірці обґрунтованих підстав прийняття цього рішення. Водночас, виникає питання щодо практичного

	близьких родичів та членів сім'ї померлої особи, встановлених у ході досудового розслідування з роз'ясненням права та строку подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої статті 284 цього Кодексу. Копія повідомлення про підозру надається близькому родичу або члену сім'ї померлої особи за їх заявою. Строк подання заяви про непогодження із закриттям кримінального провадження не може перевищувати 30 днів з дня вручення повідомлення про підозру»	застосування ч. 3. ст. 278 КПК України у разі якщо особа щодо якої винесена постанова про підозру померла
Стаття 298-4. Особливості повідомлення про підозру 1. Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом	**Стаття 298-4.** Особливості повідомлення про підозру **1. Письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається прокурором або дізнавачем за погодженням з прокурором у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом. Повідомлення про підозру вручається у порядку, передбаченому главою 22 цього Кодексу**	З метою практичного унормування поширення норм гл. 22 КПК України на вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку й прямого покладення на прокурора обов'язків щодо забезпечення прав особи

Додаток В

Зведені дані
анкетування 230 прокурорів та 145 слідчих
Національної поліції України

№ з /п	Питання	прокурори (%)	слідчі (%)
1.	**Чи спрямоване забезпечення оптимальності функціонування системи органів прокуратури за правами і свободами осіб у кримінальному провадженні?**		
	так	65 %	69 %
	ні	21 %	10 %
	інший варіант	14 %	21 %
2.	**Чи доцільним є доповнення ч. 3 ст. 129 Конституції України такими основними засадами судочинства – принципами верховенства права та правової законності?**		
	так	72 %	60 %
	ні	28 %	40 %
3.	**Чи спрямована на сьогодні діяльність прокуратури України на всемірне утвердження верховенства права та правової законності**		
	так	76 %	55 %
	ні	24 %	45 %
4.	**Чи підтримуєте Ви, що характерна риса розвитку кримінального процесуального законодавства України – прагнення законодавця найбільшою мірою наблизитися до вироблених міжнародним правом стандартів організації кримінального судочинства, про що свідчить посилення уваги до гарантій прав особи?**		
	так	79 %	72 %
	ні	21 %	28 %
5.	**Чи відбулася трансформація форм досудового розслідування шляхом запровадження нових інститутів у кримінальному процесі?**		
	так	51 %	62 %
	ні	49 %	38 %
6.	**Чи підтримуєте Ви те, що організація**		

	досудового розслідування – це процесуальна діяльність прокурора, пов'язана із виконанням ним як керівником органу прокуратури та прокурором вищого рівня передбачених КПК України повноважень з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР й закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, про звільнення особи від кримінальної відповідальності або закриття кримінального провадження?		
	так	77 %	86 %
	ні	23 %	14 %
7.	**Чи вважаєте Ви, що прокурор – особа, яка обіймає посаду, передбачену статтею 15 Закону України «Про прокуратуру» та діє в межах своїх повноважень з метою забезпечення виконання функцій держави, застосування Закону України про кримінальну відповідальність та виконання завдань кримінального провадження**?		
	так	67 %	79 %
	ні	33 %	21 %
8.	**На Вашу думку, чи варте унормування механізму діяльності прокурора за виявленим новим кримінальним правопорушенням в ході досудового розслідування шляхом внесення до КПК України нової статті 214-1 КПК України «Виявлення ознак нового кримінального правопорушення під час досудового розслідування?**		
	так	78 %	83 %
	ні	11 %	17 %
9.	**Чи виступає прокурор гарантом дотримання законності та прав особи під час здійснення повідомлення про підозру у кримінальному провадженні?**		
	так	57 %	68 %
	ні	38 %	23 %
	важко відповісти	5 %	9 %

10.	**Чи підтримуєте Ви практичне унормування поширення норм гл. 22 КПК України на вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку й прямого покладення на прокурора обов'язків щодо забезпечення прав особи?**		
	так	21 %	76 %
	ні	77 %	13 %
	важко відповісти	2 %	11 %
11.	**Чи відповідає стан забезпечення прав підозрюваного під час застосування тримання під вартою міжнародним стандартам?**		
	так	43 %	34 %
	ні	53 %	53 %
	важко відповісти	6 %	13 %
12.	**Чи може у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань проведене затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення?**		
	так	52 %	63 %
	ні	43 %	27 %
	важко відповісти	5 %	10 %
13.	**Чи підтримуєте Ви, що Прокурорський нагляд за законністю затримання спрямований на виконання положень ч. 3 ст. 42 КПК України, у відповідності до якого особа, яка затримана за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, набуває статусу підозрюваного, захист прав якого має здійснюватися, у тому числі й засобами прокурорського нагляду?**		
	так	65 %	62 %
	ні	9 %	36 %
	важко відповісти	26 %	2 %
14.	**Чи є розширення переліку кримінальних правопорушень та суб'єктів, до яких може бути застосований безальтернативний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою є прямим порушенням презумпції невинуватості особи (ч. 6 ст. 176 КПК України)?**		
	так	52 %	63 %

	ні	48 %	37 %
15.	**Чи варте закріплення процесуальне положення, відповідно до якого прокурор зобов'язаний довести, що обшук «є заходом, пропорційним правомірній меті – втручанню в особисте і сімейне життя особи»?**		
	так	87 %	78 %
	ні	12 %	16 %
	важко відповісти	1 %	6 %
16.	**Основне завдання прокурора як процесуального керівника при проведенні НСРД – забезпечення прав осіб при ініціюванні проведення НСРД за ухвалою слідчого судді?**		
	так	68 %	63 %
	ні	21 %	25 %
	важко відповісти	11 %	12 %

Додаток Д

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Іллящук Д.Г. Права особи в контексті розвитку кримінального судочинства України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 423-427. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/102.pdf.

2. Іллящук Д.Г. Особливості кримінальної процесуальної діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи у кримінальному провадженні. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2022. № 3 (77). С. 211-217.

3. Іллящук Д.Г. Особливості кримінальної процесуальної регламентації діяльності прокурора щодо забезпечення прав особи на початку досудового розслідування. *Право та державне управління.* 2022. № 3. С. 358-364.

4. Іллящук Д.Г., Бруссо К.М. Реалізація функції процесуального керівництва щодо забезпечення прав особи при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Правові новели.* 2023. № 21. С. 172-179. (*Особистий внесок здобувача:* визначення допустимості доказів, отриманих у результаті проведення НСРД у разі зміни кваліфікації злочину на менш тяжкий).

5. Іллящук Д. Кримінальна процесуальна діяльність прокурора щодо забезпечення прав особи під час застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження. *Knowledge, Education, Law, Management.* 2023. № 3 (55). С. 278-283.

6. Іллящук Д.Г. Правова регламентація забезпечення прав особи прокурором під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20–21 вересня 2019 р. – Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 35-38.

7. Іллящук Д.Г. Окремі питання участі прокурора при повідомленні особі про підозру. *Правова держава: напрямки та тенденції її розбудови в Україні*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 8–9 травня 2020 р.). Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2020. С. 111-113.